

**М.І. Пірен
В.В. Балахтар**

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Пірен Марія Іванівна – доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри педагогіки та соціальної роботи факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Балахтар Валентина Візіторівна – доктор психологічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Марія ПІРЕН, Валентина БАЛАХТАР

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Навчальний посібник-практикум

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2022

УДК 316.42:364.4(075.8)

П 330

*Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 12 від 01.12.2021 року)*

Рецензенти:

Бондарчук О. І., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології управління ДЗВО «Університет менеджменту освіти»;

Петрос О. М., доктор наук з державного управління, професор, завідувач відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти НАПН України;

Тимчук Л. І., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Пірен М. І., Балахтар В. В.

П 330 Суспільно-політичні виклики та соціальний захист : навч. посібник-практикум. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 200 с.

ISBN 978-966-423-747-2

Авторами обґрунтовано роль інноваційної освіти, духовності та культури у формуванні самосвідомості громадян, особливо молоді як консолідуючого чинника щодо усвідомлення викликів, їх подолання, запобігання шляхом єдності, праці, навчання задля демократичного розвитку українського суспільства та соціального захисту людини.

Для освітян, студентів, духовенства, політиків, керівників територіальних громад.

УДК 316.42:364.4(075.8)

ISBN 978-966-423-747-2

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2022 р.

© Пірен М. І., Балахтар В. В., 2022 р.

ЗМІСТ

ВСТУП9

РОЗДІЛ 1

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ: ПРИЧИНИ І
УСВІДОМЛЕННЯ ЇХ НАСЛІДКІВ**.....15

1.1. Сучасний глобалізаційний розвиток: проблеми
сприйняття й усвідомлення позитиву та негативу 15

1.2. Теоретико-методологічні засади процесу регіоналізації:
реалії, проблеми, перспективи..... 19

1.3. Системний підхід до екологічного мислення громади –
основа захисту від надзвичайних ситуацій23

1.4. Культура професійної відповідальності представників
урядових інститутів за прийняття та виконання
управлінських рішень у суспільстві.....31

РОЗДІЛ 2

**ІННОВАЦІЙНІСТЬ ОСВІТЯНСЬКОГО НАУЧІННЯ –
БАЗОВА ОСНОВА ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ
СЬОГОДЕННЯ**.....37

2.1. Глобалізаційна спільність і регіональна специфіка
інноваційності освіти щодо запобігання та подолання
суспільних непорозумінь і викликів37

2.2. Формування у майбутніх фахівців україномовної
культури з метою єдності громадян і використання у
суспільно-політичній діяльності та власному житті40

2.3. Проблеми та потреби формування освітою
окультурювання та одуховлення світового та вітчизняного
ринку послуг фахівцями в контексті сучасних викликів.....45

2.4. Роль освіти, духовності, культури у формуванні
національної самосвідомості громадян як консолідуючої
домінанти утвердження демократичних цінностей та
запобігання викликам50

2.5. Інноваційно-фахова освіта – основа участі у публічному
урядуванні особистості в територіальних громадах55

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ СЕРЕД ГРОМАДЯН З МЕТОЮ ЗАПОБІГАННЯ ВИКЛИКАМ	59
3.1. Духовно-етичні цінності у релігіях та їх людинотворчий потенціал, спрямований на позитивні суспільні зміни та соціальний захист.....	59
3.2. Лідерство служіння як інноваційна ідея успішної реалізації та самозахисту особистості у процесі життя	64
3.3. Духовні засади моральності та відповідальності фахівців соціальної сфери щодо подолання викликів у житті людей з соціальними потребами	70
3.4. Християнське наuczіння громадян України навчатися і працювати у злагоді во славу Господню і на щасливе життя ..	82

РОЗДІЛ 4

СУЧАСНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ВИКЛИКАМ	85
4.1. Культурно-правові засади запобігання викликам у житті людини	85
4.2. Децентралізація та проблеми охорони навколишнього середовища та земельних ресурсів як чинник соціального захисту та життя людини.....	89
4.3. Місце та роль комунікаційної культури у процесі подолання викликів сьогодення	93
4.4. Професійно-культурні та етичні параметри ефективного управління в територіальних громадах – складові запобігання викликам	97
4.5. Сучасний досвід реінжинірингу для практичної діяльності територіальних громад – домінанта в управлінській культурі бізнес-процесу щодо запобігання викликам і соціальному захисті.....	100
4.6. Європейські цінності – базис демократичних засад публічної влади в територіальних громадах і запобігання викликам.....	103

РОЗДІЛ 5	
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ	
СВІДОМОСТІ МОЛОДІ (тренінг).....	108
ПІСЛЯМОВА.....	131
ПРОБЛЕМНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ для обговорення, просвітницької роботи та дискусії у колективах, групах, громадах, сім'ї з метою активізації громадян, особливо молоді до прогресивних змін	135
ПРОХАННЯ ДО МОЛОДІ УКРАЇНИ	145
ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПАТРІОТІВ-УКРАЇНЦІВ – ВЗІРЕЦЬ для сучасної молоді.....	147
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	160
ТЕСТИ ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ	173
ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК	177

CONTENT

INTRODUCTION	9
CHAPTER 1	
SOCIO-POLITICAL CHALLENGES: CAUSES, AWARENESS OF THEIR CONSEQUENCES	15
1.1. Modern globalization development: problems of perception and awareness of positive and negative.....	15
1.2. Theoretical and methodological principles of the regionalization process: realities, problems, prospects	19
1.3. A systematic approach to community environmental thinking is the basis for protection against emergencies	23
1.4. Culture of professional responsibility of representatives of government institutions for making and implementing management decisions in society.....	31
CHAPTER 2	
INNOVATIVENESS OF EDUCATIONAL TEACHING - THE BASIC FOUNDATION OF RESPONDING TO THE CHALLENGES OF NOWADAYS	37
2.1. Globalization community and regional specifics of educational innovation in preventing and overcoming social misunderstandings and challenges.....	37
2.2. Formation of future specialists of Ukrainian-speaking culture for the unity of citizens, use in social and political activity and own life.....	40
2.3. Problems, needs of formation by education of cultivation and spiritualization of the world and domestic market of services by experts in the context of modern challenges	45
2.4. The role of education, spirituality, culture in the formation of national self-consciousness of citizens as a consolidating dominant of the establishment of democratic values and prevention of challenges	50
2.5. Innovative and professional education is the basis of participation in the public governance of individuals in territorial communities.....	55

CHAPTER 3
SOCIAL EDUCATIONAL ACTIVITY
OF RELIGIOUS COMMUNITIES AMONG CITIZENS TO
PREVENT CHALLENGES.....59

3.1. Spiritual and ethical values in religions and their human and creative potential aimed at positive social change and social protection.....59

3.2. "Leadership of worship" as an innovative idea of successful implementation and self-defence of the individual in the process of life64

3.3. Spiritual principles of morality and responsibility of social specialists in overcoming challenges in the lives of people with social needs.....70

3.4. Christian teaching of the citizens of Ukraine to study and work in harmony for the glory of the Lord God and a happy life.....82

CHAPTER 4
MODERN SOCIO-CULTURAL AND PSYCHOLOGICAL
MECHANISMS OF CHALLENGE PREVENTION85

4.1. Cultural and legal principles of prevention of challenges in human life.....85

4.2. Decentralization and the problems of environmental protection and land resources as a factor of social security and human health89

4.3. The place and role of communication culture in the process of overcoming today's challenges93

4.4. Professional, cultural and ethical parameters of effective management in territorial communities - components of prevention of challenges97

4.5. Modern experience of reengineering for the practical activities of local communities - dominant in the management culture of the business process for call prevention and social protection.....100

4.6. European values are the basis of democratic principles of public authority in territorial communities103

CHAPTER 5	
INNOVATIVE TECHNOLOGIES	
FORMATION OF SPIRITUALITY AND CIVIC	
CONSCIOUSNESS OF YOUTH (training).....	108
EPILOGUE	131
PROBLEM QUESTIONS AND TASKS for discussion, educational work and discussions in teams, groups, communities, families in order to activate citizens, especially young people to progressive change.....	135
REQUEST TO THE YOUTH OF UKRAINE	145
INFORMATION ABOUT UKRAINIAN-PATRIOTS IS A MODEL FOR MODERN YOUTH.....	147
REFERENCES.....	160
EXPERT SURVEY TESTS	173
EXPLANATORY DICTIONARY	177

ВСТУП

Філософія моралі, якої не вистачає для практики життя багатьом людям, не в тому, як ми повинні зробити себе щасливими, а у тому, як ми повинні стати гідними цього щастя.

I. Кант

Сучасні суспільні виклики «не впали з неба» – так кажуть у народі. Вони викликані цілою низкою причин, як цивілізаційного характеру, так і неусвідомленням людини бути відповідальною за свою діяльність.

Нині спостерігаємо тенденцію до «відчуження особи від суспільства», що пов'язано з утратою довіри до всіх основних суб'єктів суспільних відносин. Мотивація до суспільного співробітництва сьогодні в Україні досить слабка, оскільки відсутні ознаки адекватного поліпшення якості життя та підвищення добробуту всіх людей, а не окремих груп громадян. Відчутний соціальний песимізм і рекордна депресивність, зумовлені значним розривом у рівні життя багатих і бідних. До тих негативів долучилися ще й різного типу виклики, зокрема корупція та кризовий стан економіки, глобалізаційні, екологічні негаразди різного ґатунку коронавірусу тощо. Саме тому ми запропонували основні домінанти щодо усвідомлення стану сучасної динаміки суспільно-політичного розвитку для попередження та подолання різного типу викликів.

Універсальність сучасної освіти засвідчує, що її основні ціннісні орієнтири постійно зберігають свою значущість й актуальність, зокрема щодо забезпечення ціннісних орієнтирів, що характеризується закріпленням мотивації, спрямованої на пошук істини постійною освітою та самоосвітою упродовж усього життя, розвиток інтелекту, збільшенням культурного потенціалу, реалізацією власної конструктивної діяльності щодо державотворення на засадах загальноєвропейських демократичних цінностей та сучасними науково-інноваційними підходами долати й запобігати різного типу виклики.

В умовах постмодерного суспільства ніхто не буде заперечувати, що наявність різних концептуальних підходів до розуміння суті та архіпозитивної ролі духовності, її значущості у гуманізації мислення та діяльності людини в цьому проблемному світі на злагоду і успішність.

Наявність гуманістичних і демократичних тенденцій у функціонуванні сучасних організацій та установ щодо праці, інноваційних технологій, нових цінностей у системі управлінської взаємодії зумовили переорієнтацію організацій, установ на нові механізми діяльності, що роблять наголос на важливість феномена «осмислення дій» у контексті – «не зашкодь!»

Тому на порядок дня сьогодні найперше висунено проблему технології захисту життєвих сил людини, куди входять: а) сукупність методів, що забезпечують захист здатності людини до відтворення й удосконалення життя, реалізації й індивідуальної та соціальної суб'єктивності; б) комплекс прийомів профілактики у суспільному житті щодо порушення життєвих сил суб'єктів життєвого здійснення, забезпечення гарантій їх збереження та розвитку, спрямованого на дію.

На сучасному етапі суспільно-політичної динаміки в Україні утверджуються в процесі децентралізації та створення територіальних громад принципи демократичного врядування на місцевому рівні, що покликані за призначенням реалізувати забезпечення:

- чесного проведення виборів, представництво та участь, щоб забезпечити реальні можливості для всіх громадян мати право голосу у місцевій публічній діяльності;
- реалізації законних очікувань і потреб громадян органами місцевого самоврядування;
- досягнення цілей при найоптимальнішому використанні ресурсів;
- публічного доступу громадян до інформації та сприяння розуміння механізмів реалізації місцевої публічної діяльності;
- утвердження правових засад справедливості, неупередженості та передбачуваності верховенства прав і свобод;
- етична поведінка у процесі спілкування й управління;
- компетентності у процесі виконання службових обов'язків місцевим керівництвом та службовцями;

- інноваційності мислення та відкритість до змін;
- мудрої фахової та громадянської позиції щодо стратегічного розвитку (урахування інтересів майбутніх поколінь);
- судового та продуктивного використання ресурсів у територіальних громадах для соціального захисту людини, зокрема до захисників вітчизни;
- етнічної захищеності культурного розмаїття, неможливість дискримінації людей за статтю, національністю, релігійними уподобаннями;
- загально-правової відповідальності місцевих керівників у територіальних громадах, службовців, громадян за свою діяльність і бездіяльність тощо.

Наша історія, наша віра, наша наука, наша освіта, менталітет, дух народу, наша боротьба за незалежність надають нам насагу боронити свою територію передану нам предками із покоління в покоління, подаровану Богом, як і кожному народові, місце на планеті Земля. Ми, сьогоднішні громадяни України, свідомі берегти і прогресивно розвивати свій державно-суспільний лад і гуманну, толерантну взаємодію з народами світу для миру і щастя людей.

Гасло для кожного громадянина України сьогодні – усвідомлення домінанти: «Не бути байдужим до державотворчих процесів і зробити свій посильний внесок для прогресивного розвитку!» Це наш дороговказ і віра у майбутнє України як незалежної, самостійної держави.

Сьогодні з метою подолання викликів важливо позитивно-дієво ставитися до проведення освіченими фахівцями, політиками фахово-просвітницької роботи серед громадян, особливо молоді, з метою усвідомлення кожним своєї місії щодо життя на Землі.

INTRODUCTION

A philosophy of morality that is lacking for the practice of life for many people is not how we should do ourselves happy, and in the way we are must become worthy of this happiness.

I. Kant

Modern social challenges “have not fallen from the sky” - so say the simple people. They are caused by several reasons, both of a civilizational nature and the lack of human awareness to be responsible for their activities.

Today we see a tendency to “alienate the person from society”, which is associated with a loss of confidence in all major actors in public relations. Motivation for social cooperation in Ukraine today is quite weak, as there are no signs of adequate improvement of quality of life and welfare of all people, not individual groups of citizens. There is a noticeable social pessimism and record depression, which are due to a significant gap in the living standards of rich and poor. These negatives were joined by various types of challenges, including corruption and the crisis in the economy, globalization, environmental problems of various kinds of coronavirus, and so on. That is why we have proposed the main dominants in understanding the state of the current dynamics of socio-political development to prevent and overcome various types of challenges.

The universality of modern education shows that its main values constantly retain their significance and relevance, in particular the relevance of providing values, characterized by consolidation of motivation aimed at finding the truth through lifelong learning and self-education, development of intelligence, increasing cultural potential, realization constructive activity on state-building based on common European democratic values and modern scientific and innovative approaches to overcome and prevent various types of challenges.

In a postmodern society, no one will deny that the existence of different conceptual approaches to understanding the essence and archipositive role of spirituality, its importance in the humanization of thinking and human activity in this troubled world for harmony and success.

The presence of humanistic and democratic trends in the functioning of modern organizations and institutions for labour, innovative technologies, new values in the system of management interaction led to the reorientation of organizations, institutions to new mechanisms that emphasize the importance of the phenomenon of “understanding action” in the context – “Don't hurt!”

Therefore, the first issue on the agenda today is the technology of protection of human vital forces, which includes: a) a set of methods to protect the human ability to reproduce and improve life, realization and individual and social subjectivity; b) a set of methods of prevention in public life to disrupting the vital forces of the subjects of life, providing guarantees for their preservation and development aimed at action.

At the present stage of socio-political dynamics, in Ukraine, in the process of decentralization and creation of territorial communities, the principles of democratic governance at the local level are established, which is designed to implement ensuring:

- fair elections, representation and participation to ensure real opportunities for all citizens to have the right to vote in local public activities;

- local self-government bodies, the realization of legitimate expectations and needs of citizens;

- the achievement of goals with the best use of resources;

- the achievement of goals with the best use of resources;

- public access to information and promoting understanding of the mechanisms for implementing local public activities;

- affirmation of the legal basis of justice, impartiality and predictability of the rule of rights and freedoms;

- ethical behaviour in the process of communication and management;

- competence in the process of performing official duties by local management and employees;

- innovative thinking and openness to change;

- professional wisdom and civic position on strategic development (taking into account the interests of future generations);
- judicial and productive use of resources in territorial communities for social protection of the person, in particular to defenders of the homeland;
- ethnic protection of cultural diversity, the impossibility of discrimination of people based on sex, nationality, religious preferences;
- general legal responsibility of local leaders in territorial communities, employees, citizens for their activities and inaction, etc.

Our history, our faith in the Lord God, our science, our education, mentality, the spirit of the people, our struggle for independence inspire us to defend our territory handed down to us by our ancestors from generation to generation, given by God, as to every nation, a place on Earth. We, today's citizens of Ukraine, are conscious of preserving and progressively developing our state and social order and humane, tolerant interaction with the peoples of the world for the peace and happiness of the people.

The slogan for every citizen of Ukraine today is the awareness of the dominant: “Do not be indifferent to state-building processes and make your best contribution to progressive development!” This is our guide and faith in the future of Ukraine as an independent, sovereign state.

Today, to overcome the challenges, it is important to treat educated professionals, politicians with professional and educational work among citizens, especially young people, to make everyone aware of their mission to live on Earth.

РОЗДІЛ 1

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ: ПРИЧИНИ Й УСВІДОМЛЕННЯ ЇХ НАСЛІДКІВ

Будьте відповідальні до своїх думок, вони початок ваших дій.

Лао-Цзи

1.1. Сучасний глобалізаційний розвиток: проблеми сприйняття й усвідомлення позитиву та негативу

На долю вчених, які стають політиками, випадає звичайно комічна роль – бути чистою совістю політики.

Фрідріх Ніцше

Уперше термін «глобалізація» з'явився в 70-х роках ХХ століття у літературі з менеджменту та бізнесу для позначення нових стратегій світового виробництва та розподілу. Його активно почали вживати теоретики створеного в 1968 році Римського Клубу. Однак концептуальне осмислення дане поняття отримало у 80-х роках ХХ століття у наукових працях американських соціологів Дж. Маккейна та Р. Робертсона.

На сучасному етапі теорія глобалізації висуває на перший план завдання вивчення структури цілісного світу, яка зумовлює процес соціально-політичного розвитку у кожній локальній спільноті.

Масштабність і багатofакторність глобалізації дають підстави інтерпретувати її як об'єктивний процес реструктуризації та якісного нового розвитку міжнародного простору.

Глобалізація – це спільне існування та взаємодія всіх локальних спільнот (формальних і неформальних інститутів, національних держав, державних об'єднань, міжнародних політичних регіонів тощо).

Звернемо увагу на комплексне наукове осмислення динамічних процесів глобалізації без науково-галузевих обмежень. Водночас спроби розглядати глобалізацію як статичне явище або винятково з позицій статичності, призводить до спрощення оцінок і некоректних прогнозів. Тому помилкою буде і спрощений підхід.

Цікаво, що завдяки поширенню засобів зв'язку «комунікаційна глобалізація» справила революційний вплив на всі сторони людського життя, де феномен глобалізації розглядається як взаємодія інформаційних технологій і світової економіки. Таким підходом, що поєднав багато цікавих ідей щодо пізнання глобалізації, став підхід, запропонований американським дослідником В. Андерсоном. Він досліджував глобалізацію в економічному, політичному, культурному, інформаційному та біологічному вимірах, наголошуючи на ослабленні ролі ідеології та створенні під її впливом так званого «єдиного світу» (Anderson Walter Truett, 2001).

У країнах, що розвиваються, частина науковців, політиків і громадських діячів саме у глобалізації вбачають можливість подолати економічну відсталість, забезпечити суспільний прогрес та досягти соціальної стабільності.

Представники західних наукових кіл трактують глобалізацію з практичної точки зору, з прагматичних позицій «національного інтересу» (поліпшення прав людини, поширення ринкових відносин і основних засад ліберальної демократії).

Частина науковців світової периферії вважають, що термін «глобалізація» тотожний ідеї «глобальної гегемонії США» та панування ТНК, які контролюють понад 80% світової торгівлі та 75% світових інвестицій. На думку цих дослідників, програми структурної перебудови національних економік, які пропонує Світовий банк і Міжнародний валютний фонд відповідно до вимог глобалізації, є «потенційним економічним геноцидом».

Доцільно згадати і російських дослідників, які з теоретичних позицій намагаються обґрунтувати процес адаптування зовнішньополітичної стратегії Росії до вимог і наслідків глобалізації. У даному контексті цікава думка науковців і політиків про новий економічний порядок, який прагнуть створити країни «золотого мільярда». Вони вважають, що така політика цих програм щодо структурної перебудови економіки веде до посилення впливу Заходу в країнах периферії, а сама політика веде до протистояння Півночі та Півдня в рамках економічного біполярного світу.

Важливо також осмислити у цьому плані наукову інформацію та думку політиків Індії, Пакистану, Бангладеш, які глобалізацію розглядають і трактують у контексті нового перерозподілу «міжнародної сили».

Позицію Китаю характеризує як критичний, так і раціональний підхід. У науковців Китаю домінує більше прагматичний, ніж теоретичний підхід глобалізації, який базується на принципі розподілу політики й економіки.

Для визначення змісту глобалізації китайські аналітики використовують ідеї світових економічних тенденцій, доповнюючи їх проблемою взаємовідносин «соціалізму з китайською специфікою» та глобальної економіки. Зокрема, науковець Китаю Лю Кан пише про виклики глобалізації капіталізму для китайського суспільства та новому світовому порядку. У той же час Китай за останній період став прихильником відкритого економічного співробітництва.

Цікавими для осмислення глобалізаційного розвитку є реальні факти у контексті того, що уже у 2006 році Китай за деякими показниками ВВП наблизився до США (77% від ВВП США); третє місце займає Японія, четверте – Індія. Виникає запитання: «А де Україна?» Кількість мільярдерів і мільйонерів зросла в Україні, а бідність поряд. Де ж політична свідомість і відповідальність українців – урядовців, української еліти?

Однак мінімальна заробітна плата, яка є соціальною гарантією держави і за нормами (яких в Україні майже не дотримуються) не може бути нижчою від прожиткового мінімуму. Така ситуація спостерігається з мінімальною пенсією та мінімальною допомогою у зв'язку з безробіттям.

Щодо «рівня бідності», тобто кількості домогосподарств, у яких рівень доходів нижчий за встановлену межу бідності, то за сучасною оцінкою 26,7% українців живуть нижче офіційної межі бідності. Дві третини українців, за даними Держстату (67,1%), відносять себе до бідних, третина (31,9%) - до небідних, але ще «не досягають рівня представника середнього класу». Про це свідчать дані Держстату щодо вибіркового обстеження умов життя домогосподарств за 2020 рік, і лише один відсоток вважають себе представниками середнього класу (Нападовська, 2021, с. 2).

Т. Шульц, який розробив критерії бідності та визначив чинники, які спричиняють бідність у країнах третього світу, зазначив, що Україна є однією з країн, де бідність набула найбільшого поширення, оскільки більше ніж половина доходу витрачається на харчування.

Упродовж останнього часу в Україні за загальним методологічним підходом до вивчення проблеми глобалізації у вітчизняних науковців є зосередженість не стільки на теоретичних, концептуальних підходах, скільки на праксеологічних аспектах глобалізації в контексті євроатлантичного курсу країни. Серед українських науковців важливо виділити праці О. Білоруса, Ю. Пахомова, Ю. Павленка, В. Лукашевича, Ю. Щербака, С. Соколенка, М. Шепелева та ін.

Україна відчула вплив глобалізації з перших років незалежності. Втягуючись у процес глобалізації, Україна, з одного боку, має всі шанси скористатися її перевагами. З іншого, вона стає більш відкритою для нових викликів і загроз, на які потрібно швидко реагувати і від яких треба захищатися. Саме це є важливою проблемою для усвідомлення від школяра, фахівця, політика, науковця і до кожного українця, до кожного українського громадянина.

Проблема глобалізації потребує значної професійно-просвітницької роботи серед громадян. Звідси надзвичайно важливого значення набуло завдання наукової розробки національної стратегії глобалізації та плану конкретних заходів щодо її реалізації. Без серйозного фахового підходу науковців, практиків до своєчасного виконання цього завдання неможливо сприймати та брати активну участь у процесах глобалізації та глобального управління.

Ще важливо дослідити проблеми глобальної держави і глобального громадянського суспільства як рівноправних партнерів політичної сфери глобального суспільства.

Сьогодні українцям необхідно усвідомити, що Україна вступила на шлях глобалізації в добу глобальної відповідальності у період кризових станів. Імператив цієї відповідальності полягає у тому, щоб пріоритетні національні інтереси і проблеми забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та державної безпеки (припинення війни Росії проти України,

повернення Криму) розв'язувалися у контексті стратегії глобалізму й об'єктивних закономірностей процесу глобалізації. Наради, зустрічі з цих проблем проходять, але результатів суспільство (громадяни) не бачать.

1.2. Теоретико-методологічні засади усвідомлення процесу регіоналізації: реалії, проблеми, перспективи

Господи, дай нам мудрість
правильно сприймати динаміку
світу з метою правильної реалізації
себе у ньому на період життя.

Динаміка та характер змін, яким сприяє процес глобалізації, формує світовий порядок ХХІ століття. Міжнародне середовище піддається постійній реконструкції, глобалізація почала активно стимулювати процеси регіоналізації, що потребує нового професійного осмислення реалій людського життя. Регіон тісно пов'язаний з територією, але територію можна визначити як частину навколишнього світу, що допускає існування певних видів життя та ресурси для нього. Регіон є сукупністю взаємопов'язаних явищ, які визначають його межі.

Для усвідомлення нових реалій, зокрема щодо регіоналізації, то регіоном може бути країна, область. Це може бути як велика територіальна одиниця, так і середня, невелика в області. Виділяють природні, політичні, економічні та інші регіони в сучасному науково-практичному підході до глобалізації.

Під регіоном розуміють групу держав, що межують і становлять окремий економіко-географічний або близький за національністю та культурою чи однорідний за суспільно-політичним устроєм район – територію світу.

За функціональними ознаками найчастіше розрізняють такі типи регіонів у так званому широко об'ємному контексті, а саме:

- ✓ держави, що утворюють геополітичний (геостратегічний) регіон;
- ✓ геополітичний конфліктний регіон, який формують держави з підвищеним рівнем конфліктності;

✓ адміністративний регіон – таксономічний рівень політико-адміністративного устрою, через який центральна влада здійснює свою регіональну політику;

✓ економічний регіон – територія з певною виробничою спеціалізацією у міжнародному (міжрайонному) поділі праці;

✓ соціокультурний регіон – територіальна спільнота, яка сформувалася у процесі тривалого розвитку і завдяки часу вона виробила власний соціокультурний код.

Враховуючи європейський вибір сучасної України відповідно до Декларації про європейську регіоналізацію, виділяються європейські, транскордонні та проблемні регіони.

У контексті дієвості регіоналізації звертаємо увагу на регіональне співробітництво, яке виступає у формі різновекторної співпраці в економічній, політичній, комунікаційній, екологічній та інших формах і сферах. Саме тому виділяють міжрегіональне, субрегіональне та транскордонне співробітництва, що реалізуються у різних напрямках.

Регіоналізм сьогодні у системі співробітництва може виступати стратегією, спрямованою на розширення прав і привілеїв регіону. Регіоналізм – це процес, що передбачає самоструктурування суспільства, політичну й економічну мобілізацію регіонів і спрямований на отримання переваг. Цей процес націлений на ліквідацію контрастів між центральними та периферійними районами, виконуючи тим стабілізаційну функцію. Якщо його сформувати на засадах фахово правового підходу та продумати інноваційні технологічні механізми, то наслідки регіональної співпраці будуть ефективними.

Але процес регіоналізму не тотожний сепаратизму. Регіоналізм, на відміну від сепаратизму, нейтральне явище, коли він закріплений фахово правовими нормами, реалізується відповідально. Тоді він не несе деструкційного потенціалу.

Регіоналізм у сучасному світі стає важливим фактором зовнішньої та внутрішньої політики. Він зумовлений зростанням функцій міста і соціального часу, поєднанням геополітичних і соціокультурних особливостей певної території. Регіоналізм існує як свідомо сформована мета. Відкритий регіоналізм розглядає економічний розвиток і взаємодію країн даного регіону в контексті розвитку світової економіки, тобто сьогодні перебуває у руслі

економічної глобалізації. Регіоналізм «закритий» протистоїть глобалізації та передбачає захист виключно певного регіону від негативних викликів глобалізації.

Регіони не завжди покривають вільну частину території національної держави або національного об'єднання. Їх поява не завжди сприймається і вітається традиційними політичними інститутами та політиками, оскільки інтереси сторін можуть суттєво розбігатися, що часто має місце у керівників, які мислять консервативно і не усвідомлюють світові регламенти.

Регіоналізація не означає відмови від територіальних відмінностей та особливостей, але вона є певною новизною, додає нові ідеї для життя регіону у діяльності та розвитку. Регіональне керівництво демонструє різні реакції на процес щодо регіоналізації.

Як засвідчує практика життя, то глобалізація сприяє одним регіонам ефектними наслідками, іншим – у меншій мірі, проте скасувати регіоналізацію неможливо. Регіоналізація може посилити внутрішню нестабільність, бо не всі регіони готові та здатні засвоїти нові ідеї та нову інноваційну логіку розвитку. Найбільшу вигоду від сучасної регіоналізації отримують центральні та прикордонні регіони, коли усвідомили динаміку змін і нові ідеї для співпраці.

Важливо зрозуміти й усвідомити керівництву та громадянам те, що глобалізація стає об'єктивним процесом щільної взаємодії між різними ієрархічними структурами міжнародних відносин, і те, що на регіональному рівні відбувається поглиблення спільних проблем, які варто разом вирішувати, шукаючи спільно ефективно інноваційні механізми та нові технології для їх вирішення.

Варто звернути увагу на євроатлантичний регіоналізм і європейську інтеграцію та їх місце в сучасному проблемному світі. Міждержавні стосунки, зіткнення національних інтересів, необхідність розв'язання суперечностей зумовили потребу залучення міжнародних організацій та міжнародно-правових режимів глобального, регіонального рівнів до розв'язання проблем (наприклад, війна Росії проти України, терористичні дії у світі тощо).

Істотною особливістю регіону в державі, зокрема в Україні, є поліструктурність його організації. Зростання диспропорцій у

рівнях соціально-економічного розвитку різних регіонів сприяє виникненню та подальшому посиленню негативних процесів у господарському комплексі, які впливають на стабільність функціонування економіки, суверенність держави.

Ситуація особливо загострюється із зростанням соціальної нерівності різних верств населення регіонів, що спричинює порушення суспільної злагоди, інколи протести громадян.

Важливими структурними елементами регіональної підсистеми національної економіки є: населення та середовище його існування; природно-ресурсний потенціал; виробнича підсистема; соціальна підсистема і духовна сфера; організація управління; загальноосвітня сфера, культура і традиції.

Кожна з виокремлених підсистем характеризується властивостями самоорганізації, певною автономією та розвивається відповідно до притаманних їй закономірностей, де важливу роль відіграють фахові керівники, науковці, освітяни та свідомо прагматичні громадяни. Усі ці підсистеми для сучасного розвитку потребують інноваційного мислення, фінансових внесків та управлінської культури.

Конкурентні переваги отримують регіони, які здатні забезпечити високий життєвий рівень населення як основної складової соціальної сфери, ті, які створюють інтелектуально місткі виробництва, прискорюючи темп приросту валового регіонального продукту, змінюючи мотивації трудової діяльності, що виступають чинниками конкурентоспроможності регіону, його стратегії розвитку.

Стратегія розвитку регіону передбачає сукупність цілеспрямованих системних заходів, спрямованих на підтримку позитивних тенденцій розвитку соціально-орієнтованої економіки регіону, забезпечення високого та безперервного рівня його конкурентоспроможності в інтересах людини праці.

Регіональні органи влади повинні сконцентрувати свої зусилля на забезпеченні громадського добробуту, підтримці соціально незахищених верств населення, створенні умов і стимулів для високопродуктивної професійної діяльності, практичної соціальної роботи щодо соціального забезпечення кожної людини, подолання демографічної кризи, формування ефективної професійної діяльності, політики зайнятості населення, охорони здоров'я,

створенні нормальних побутових умов, освіченості та попередження криміногенної ситуації в регіоні. Особливу увагу варто звертати на проблеми молоді, що пов'язані з освітою, працевлаштуванням.

Дуже вагомо на сучасному етапі кризового стану українського суспільства зосередити увагу і на створенні культурно-духовних благ, збільшенні обсягу інвестицій як важливих передумов забезпечення демократичного державотворення, формування середнього класу на основі зростання економічного потенціалу України.

1.3. Системний підхід до екологічного мислення громади – основа захисту від надзвичайних ситуацій

Індустріальний розвиток успішних країн став причиною розширення сфери панування людини у природі та поставив людство перед загрозою екологічної катастрофи. Гонитва за наживою зумовлює суспільно неконтрольоване стихійне порушення природних зв'язків у межах екосистеми, а також у взаємовідносинах людини і природи. Відчуження людини від природи – сучасна соціальна хвороба, екологічна криза, що охопила весь світ. Саме це питання поставлене на порядок дня світової конференції у Глазго (Шотландія) ООН 31 жовтня 2021 р. стосовно клімату.

Феномен екологічної культури на сучасному етапі кризових станів в українському суспільстві стоїть на порядку денному для українського державотворення. Тому для захисту людини від негативних впливів екологічного характеру науковці, освітяни, екологи, політики, представники ЗМІ мають здійснювати в територіальних громадах, державних інститутах, на підприємствах фахово-просвітницьку роботу щодо збереження чистоти навколишнього середовища. Для цього, насамперед, важливо осмислити розуміння суті екологічного стану як природного, так і промислово-виробничого характеру, де не завжди дотримуються порядку щодо утилізації відходів і норм екологічної відповідності продукту.

Дослідження науковців засвідчують, що саме природно-ресурсні кризи були основними причинами соціально-економічних революцій та різного типу хвороб. Інформаційне суспільство

виявилось першим станом ноосфери, де формується єдиний, колективний «ноосферний» інтелект, що буде здатний керувати планетарним соціоекономічним розвитком (с. 45-46; Леруа, 2011; Шарден, 2007).

У працях М. Тимофєєва-Ресовського (1973), Е. Гірусова (1997), М. Мойсєєва (2000) розроблені ідеї концепції коеволюції людини та біосфери, що спрямована на глибоке осмислення спільних шляхів еволюції біосфери та людини, нове розуміння ролі та місця людини в соціальних та природних процесах.

Екологічна криза висуває перед науковцями, освітянами проблему формування правила «соціально-екологічної рівноваги». Саме Е. Лерц, П. Теяр де Шарден, П. Флоренський вклали у розумову стратегію «людина – природа» ідею, яка ґрунтується на прогностно-планових принципах і правильному розумінні регулювання процесів природного розвитку, вклавши в нього «розум людини» і «божественне начало».

Проблема сьогодення полягає у пошуку та осмисленні механізмів подолання глобальної екологічної кризи. У наукових напрямках з'явився песимістичний (так званий екопесимістичний) підхід до існування людства.

Серед представників екопесимізму досить актуальні праці Е. Тофлера, Г. Кана (1978), Дж. Форестера і Д. Медоуза (1978), які викладали свої ідеї у доповідях Римського клубу.

Технооптимістичний напрям представлений А. Раймоном (2012), З. Бжезинським (2000), Б. Гаврилишиним (2011), Дж. Гелбрейтом (2009), W. Rostow (1989) та іншими. У літературі відомі раціональні ідеї Е. Пестеля та М. Месаровича (1988), де викладено архіактуальні думки щодо використання в індустріально розвинених країнах ідеї запровадження енерго- і металозберігаючих технологій, закриття енергошкідливих виробництв, розумно продуманий підхід до використання і споживання продукції, розвитку інформаційних технологій. Саме вони пропонують ідеї «обмеженого зростання» шляхом узгодження інтересів усіх країн і народів заради збереження людини та всього живого на планеті Земля, передбачаючи прийняття глобальних дій з оптимізації взаємодії людини і суспільства. Ці ідеї є свідченням розуміння високого рівня екологічної культури у масштабах планети на основі усвідомленої коаліції націй щодо запобігання та подолання

екологічної кризи. Ноосфера є новим явищем на нашій планеті, де людина своєю мудрістю, подарованою Богом для життя, може гармонійно жити з навколишнім світом без руйнівних наслідків для довкілля і з метою збереження природних умов існування усього живого, перш за все людства, у чистому екологічному середовищі. Саме такий підхід до екологічної культури запотребований сьогодні, де людський розум відіграє домінуючу роль у розвитку системи «людина - природа».

На сучасному етапі великим позитивом є те, що проблеми екологічного виховання в освітянській практиці стали реальністю. Суть екологічної проблеми як загальнолюдської відображені у наукових напрацюваннях С. Дерябо, Г. Ільїної, О. Вербицького, Л. Лук'янової та ін. І. Літич веде мову про різні наукові підходи до осмислення феномена екології, екологічної культури й екологічної відповідальності. Таким чином, на його думку, створюється основа раціональної взаємодії людини і природи.

Спроможність біосфери до самовідновлення формує екологічну основу до розв'язання людством соціально-економічних проблем, враховуючи те, що майбутні покоління не будуть позбавлені життєвих ресурсів. Тобто екологічна культура в сучасному розумінні стає базовою основою «екологічної справедливості», яка збереже людство на планеті Земля (Крисаченко, Хилько, 2002, с.12).

У сучасних засадах екологічної культури наголошується на дієвому контролі за станом рівня забруднення повітря, водних ресурсів, ґрунту, інших видів природних ресурсів (ліс, прісна вода тощо). Відповідальними заходами можна вважати: збільшення площі охоронних природних територій, зниження енергоємності, переробка відходів та ін.

Сучасна людина збільшила обсяги споживання товарів і продукції в рази більше, ніж її предки, що приводить до зростання кількості відходів, які негативно впливають на навколишнє середовище.

Нині проблема забруднення довкілля відходами – це вже екологічна катастрофа глобального характеру, яку необхідно терміново подолати. Саме тому і з'явилася нова наука гарбологія – окремий напрямок екології, який займається вивченням відходів і способів їх утилізації (Юрченко, 2008).

До системи екологічної культури входять і відповідні виміри екологічної політики, що охоплюють такі напрямки як екологічні системи, екологічне навантаження та регіональне екологічне керування. Практично дуже актуально у процесі просвітницько-фахової роботи довести до усвідомлення громадян суть таких виділених екологами напрямків. Так, до екологічних систем входять: повітря, земля, вода (її якість, кількість), біорізноманіття, радіаційна та екологічна безпека. Щодо екологічного навантаження, то фахівці-екологи сюди відносять: викиди в атмосферу, навантаження на екосистему, навантаження на водні багатства.

Реалії сьогодення вимагають чіткого усвідомлення громадянами реальних можливостей держави у сфері охорони довкілля та популістських гасел окремих політичних рухів і діячів, які часто використовують такі теми як засоби приходу до влади (Шманько, 2021, с.99-111).

З утворенням в Україні територіальних громад на сучасному етапі екологи особливо наголошують на феномені регіонального екологічного управління, де виділяють участь в екологічних проектах, регулювання викидів парникових газів, екологічну просвітницьку роботу. Стає очевидним, що в межах новостворених територіальних громад місцева влада, керуючись нормативно-правовими положеннями центрального рівня, має стати суб'єктом ініціативи щодо збереження та примноження особливо цінних об'єктів – пам'яток природи з метою їх захисту та популяризації (Пірен, 2021).

Дедалі активніше керівництво місцевих територіальних громад упроваджує досвід, а саме: передовий досвід розвинених країн і створює спільно з іноземними інвесторами заводи з утилізації побутових відходів. У цьому вбачається раціональний вихід із ситуації щодо утилізації, адже за рахунок використання відходів можна розв'язати такі важливі задачі: економія сировини, запобігання забруднення водойм, ґрунту і повітряного басейну, збільшення обсягів виробництва деталей і виробів, освоєння випуску нових для підприємств товарів тощо.

Також, для кожної людини стає зрозумілим, що необхідно брати активну участь у процесі життєдіяльності для правильної реалізації своєї праці, громадської діяльності щодо екологічних процесах.

У системі екологічної культури важливе місце належить екологічній політиці, критеріям щодо її ефективної реалізації, а саме:

- ✓ правовому регулюванню, де правові норми повинні відповідати сучасним екологічним вимогам, а також нормам можливої їх реалізації;

- ✓ економічному регулюванню щодо капіталовкладень, системі економічного стимулювання охорони та раціонального використання природних ресурсів;

- ✓ інформаційно-інноваційним і науково-технологічним вимірам;

- ✓ світоглядним напрямкам щодо підвищення рівня свідомості людини, засади охорони природи у суспільстві та ін.

Науково осмислені механізми, правильно продумана система економічної політики може не лише допомогти поліпшенню якості довкілля, але і сприяти підвищенню конкурентоздатності виробництва. Саме тому в процесі професійно-просвітницької роботи важливо звернути увагу працюючих на екологічні стандарти, вимоги до технологій (Федоряк, 2010).

Але поки підприємці в Україні, та й у всьому світі, сприймають контрольно-адміністративні заходи як перешкоди, що завдають додаткових витрат (екологічні податки, субсидії, торгівля квотами), рівень екологічної загрози не спадатиме.

Постійна просвітницька робота втягує підприємства та їх очільників у процес постійного осмислення інновацій і позитивно впливає на організацію ефективної праці та стосунків щодо раціональних екологічних дій. У даному контексті важливе переконання щодо зниження негативного впливу на довкілля. Якщо, до прикладу, взяти напрацювання розвинених країни світу, то там є певний досвід, який ми повинні вивчати, щоб зберегти довкілля та не повторювати Чорнобиль.

З метою формування екологічної культури у жителів територіальних громад важливе місце відіграє екологічна реклама, яка вважається ефективним превентивним інформаційним заходом з виховання екологічного мислення населення (Джонсон, 2018).

Процеси екологізації як свідчення екокультури пов'язані з постійним пошуком екологічного вдосконалення, орієнтацію на ліквідацію деструктивного впливу людини на навколишнє середовище. Тепер пошуки науковців спрямовані на розв'язання таких найважливіших проблем:

✓ процесів у виді забруднень – хімічних, електромагнітних, теплових, шумових, радіаційних, біологічних тощо;

✓ порушень природних ландшафтів – руйнування землі (риття каналів, котлованів, непродуманої нераціональної оранки ґрунтів, формування відвалів тощо). Від цих екодеструктивних впливів величина економічного збитку становить у масштабі країни до 12 млрд. грн. на рік;

✓ екодеструктивні впливи здійснюються і на організм людини, що призводять до хвороб і підвищення рівня смертності;

✓ погіршення емоційного та психологічного стану людей (за останній час різні типи штамів епідемічних захворювань спричинили значну кількість летальних випадків).

Окремим аспектом негативного впливу на довкілля є екологічні наслідки забруднення флори та фауни (Програма дій: Порядок денний на ХХІ ст., 2000).

Викладене вище висуває перед суспільством завдання негайного фахово продуманого підходу до процесу екологізації, що вимагає таких дій:

- реструктуризації економіки, галузей та регіонів;
- фахового перепрофілювання економіки;
- зменшення потреб в економічно негативних видах продукції та послуг;
- заміни екологічно негативних технопроцесів та ін.

Існуючий стан екології ставить перед суспільством і системою освіти, зокрема, завдання виховання екологічної культури населення. Тому створення системи екологічної освіти і виховання є важливим пріоритетом сучасної державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки (Балахтар, 2018).

Необхідність виховання освітянами екологічного мислення і підростаючого покоління зафіксовано в Державній Національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», в «Концепції національного виховання», «Концепції екологічної освіти в Україні», Концепції «Нова українська школа». Окремі статті документа «Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року» також стосуються цієї проблематики.

Екологічне виховання покликане формувати ставлення суб'єкта до екологічних знань, умінь і навичок, залучення його у процес продуктивної, суспільно-корисної праці, довкілля, використання ресурсів, що знаходять своє втілення в конкретній діяльності, у конкретних формах екологічної діяльності.

Кожна особистість повинна проникнутися повагою до природи, середовища, в якому вона живе і працює. У контексті сучасних підходів щодо осмислення проблем екології можемо дати прагматичне визначення екологічної культури. Це – система органічно взаємопов'язаних складових природоперетворюючої діяльності людини та її теоретико-моральної оцінки, що обов'язково враховує соціально-екологічні надбання, принципи та вимоги.

Здебільшого суть і зміст поняття «екологічна культура» науковці, освітяни та практики-екологи розкривають через призму найбільш важливих її складових: економічну грамотність, систему уявлень про закони і механізми функціонування економіки; уміння працювати з екологічною інформацією; економічну свідомість; володіння економічним мисленням та правилами екологічної поведінки на виробництві, що забезпечують грамотні екологічні вчинки тощо.

Важливо враховувати факт із практики життя, що шлях до якісної екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту, практику праці та усвідомлення потреб навчатися упродовж життя, бо екологічна справа впливає на самопочуття людини, її здоров'я та інтерес самореалізуватися. Це дає підстави в сучасному інноваційному світі для усвідомлення кожною людиною потреб опанування екологічними знаннями, формування екологічного мислення, свідомості та культури (Політанський, 2017). Така сьогодення потреба для громадян різних вікових груп і сфер життєдіяльності щодо екологічної культури.

Цей процес ставить перед кожною особистістю, насамперед освітянами, громадськими діячами такі завдання:

- вивчати природу свого краю, виховувати в собі дбайливе ставлення до природних багатств;
- виховувати негативне ставлення до вчинків, які завдають шкоди природі;

– забезпечити майбутніх фахівців, працівників, кожному особистість знаннями, вміннями, навичками раціонального природокористування;

– спонукати кожному людину до поліпшення стану довкілля з метою нормування стану здоров'я кожного;

– шляхом фахово-просвітницької роботи формувати відповідальність за природу як національну та загальнолюдську цінність, основу життя на Землі.;

– у процесі набуття освіти у кожного учня, студента формувати розуміння та усвідомлення того, що природа, чиста екологія є першоосновою існування усього живого, людини та подальших перспектив розвитку суспільства.

У системі екологічної культури, який утверджується у сучасному світі з метою запобігання та подолання екологічних викликів, науковці пропонують відповідний осмислений фаховий підхід управління процесами екологізації. Останній передбачає чітке формування таких компонентів, які мають логічну фахову послідовність та осмислення, а саме:

– мета і завдання екологізації;

– об'єкти екологізації (процеси виробництва, споживання, виробу, послуги);

– суб'єкти впливу (виробники, споживачі, ланки впливу);

– інструменти екологізації інноваційного характеру.

Дії щодо управління процесами екологізації, якщо вони фахово прагматично продумані в контексті інтегративного підходу, зможуть дати позитивний ефект і в процесі запобігання, і подолання негативних наслідків.

У ринкових умовах стали фахово осмислювати ключові стратегії впливу на економічні суб'єкти для ефективної реалізації екологічної економіки (вплив на пропозицію, вплив на попит і на взаємозв'язок між виробниками та споживачами), що дає сподівання на оптимізм у майбутньому.

У процесі реалізації наукового підходу до системного осмислення екологічної культури звертаємо увагу на важливість участі та ролі широких кіл громадськості, соціального партнерства між різними групами громадян, які мають окремі групові інтереси. Без єдності та взаєморозуміння людство не зможе подолати сучасні кризові стани, які дає екологічне безкультур'я та недбалість людей.

Саме тому в усіх аспектах збереження життя людей вимагає професійної мудрості, толерантності, відповідальності професійності та цілеспрямованості щодо прийняття міжнародних правових документів, які попереджають і допомагають долати екологічні виклики.

1.4. Культура професійної відповідальності представників урядових інститутів за прийняття та виконання управлінських рішень у суспільстві

Культура відповідальності керівника потребує як совісті професійності, так і мудрості щодо прийняття управлінських рішень

В умовах сучасних глобалізаційно-інформаційних процесів економічної, екологічної кризи, пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19), європейських та євроатлантичних прагнень України, проблема формування культури відповідальності представників урядових інститутів за підготовку та виконання управлінських рішень щодо запобігання негативним викликам – архіважливе значення для усвідомлення як урядовцями, так і кожним громадянином української держави.

Щоправда, на державному рівні ще недостатньо усвідомлена і врахована роль культури як середовища та інструменту розвитку громадянського суспільства. Отже, і значення культури відповідальності як ефективного засобу, взірця зростання свідомості українського народу, без чого будь-які зусилля побудувати демократичну державу, неможливі.

Культура відповідальності охоплює сім напрямів: дотримання прав людини; дотримання вимог законодавства; ділова та корпоративна етика (культура); захист навколишнього природного середовища; співпрацю із зацікавленими сторонами: громадянами, співробітниками, споживачами послуг, акціонерами, громадою, суб'єктами господарювання; дотримання міжнародних норм поведінки, а також прозорість і підзвітність (Джонсон, 2018).

З огляду на те, що поняття «корпоративна культура» – відносно нове явище в науці, закономірно, що і трактується воно по-різному, хоча в основі своїй автори мають єдині або близькі погляди. Корпоративна культура – це система колективних базових уявлень, які набуваються групою під час розв’язання проблем адаптації до зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграції, що довели свою ефективність, і тому розглядаються як цінність і передаються новим членам групи як правильна система сприйняття, мислення і відчуття щодо названих проблем. Функції корпоративної культури характеризує двовекторність: спрямованість як на внутрішнє, так і на зовнішнє середовище.

Корпоративна культура є системою матеріальних і духовних цінностей, проявів, які взаємодіють між собою і притаманні цій корпорації, відображають її індивідуальність і сприйняття себе та інших у соціальному та матеріальному середовищі, що проявляються у поведінці, взаємодії, сприйнятті себе і навколишнього середовища.

Науковець підкреслює унікальність культури кожної конкретної організації. Г. Хаєт (2003) розуміє цю категорію як систему цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, символів, а також ділових принципів, норм поведінки, традицій, ритуалів тощо, які склалися в організації та її підрозділах за час діяльності та які приймаються більшістю співробітників. Дослідником у цьому визначенні виокремлено складники корпоративної культури, але не визначається її роль і призначення в організації.

У даному контексті Г. Захарчин (2011) підкреслює, що корпоративна культура є системою відносин, які склалися в організації на основі прийнятих цінностей, базових уявлень і норм поведінки, необхідних для виконання її місії. Корпоративну культуру розглядають як засіб досягнення поставленої місії, що має за основу систему відносин.

Суспільно-державна динаміка завжди здійснюється тривалою еволюцією окультурювання усіх сфер найвищими світовими цінностями. Ми ж (українці) продовжуємо рух у більшості, в умовах постійної турбулентності (від революції до революції). А де культура відповідальності представників урядових інститутів за

прийняття та виконання управлінських рішень? Найперше, перед власним народом і перед країнами, які виявили інтерес усебічної підтримки сучасного українського вибору на демократичне державотворення та подолання викликів. Відповідь одна – праця та совість, що контролюються результатами перед власним народом і Господом Богом за чесність і безчесність, за духовність і бездуховність, яка часто має місце серед урядовців та громадян у кризовий період розвитку суспільств. Забувають наші правителі, що клянуться за прийняття і виконання управлінських рішень на служіння державі та служіння справі державотворення і народові на Біблії. А далі? ... Суспільство це боляче спостерігає та до певного часу терпить.

Щодо феномену «культури відповідальності» в управлінській діяльності, то у цій багатовимірній якості варто виокремити: етичний, фаховий, правовий, економічний і психологічний аспекти, оскільки феномен культури відповідальності реалізується за допомогою сукупності особистісних властивостей фахівця і закону, вибору дії, тобто свідомої переваги певної лінії дій та поведінки. Зауважимо, що вибір може здійснюватися як в умовах співпраці, взаєморозуміння, так і в умовах конфронтації, конфлікту, де стикаються інтереси окремої особистості, групи, організації чи країн.

З психологічного погляду об'єктом соціальної поведінки є соціальні норми і рольові функції, а суб'єктом контролю можуть виступати як сама людина, так і її соціальне оточення. Крім того, об'єктом відповідальності можуть бути не тільки соціальні норми поведінки, рольові функції, але й схильність людини приписувати відповідальність зовнішньому середовищу як власне намагання висловити своє бачення щодо цього феномену.

Щоб правильно оцінити речі, звернемося до наукових оцінок. Наприклад, психологи у даному контексті виділяють певні стратегії поведінки, які визначають схильність приписувати свої успіхи чи невдачі внутрішнім або зовнішнім факторам, так званий локус контролю (за Дж. Роутером). *Зовнішній локус контролю* означає, що людина (*екстернал*) сприймає своє життя як контрольоване зовнішніми силами, а люди із *внутрішнім локусом контролю*

(інтернали) вважають, що можуть впливати на події власного життя, керувати ними і, отже, нести відповідальність за них і за своє життя в цілому. Інтернал готовий поступитися особистим комфортом заради досягнення мети.

Юридична складова культури моральної відповідальності в управлінській діяльності часто виражається у неприємних, небажаних, невігідних для самої особи результатах, у застосуванні до індивіда, якщо він порушив закон, державних санкцій та заходів, громадського осуду, примусового обмеження або позбавлення певних благ. Такі дії завжди супроводжуються і моральним осудом людини в суспільстві, в колективі, групі.

У науково-освітянській літературі культура відповідальності трактується в системі урядових інститутів як накладене на когось зобов'язання звітувати про власні дії та взяття на себе вини за можливі негативні чи неефективні наслідки діяльності.

Якщо взяти, до прикладу, культуру відповідальності керівника урядової структури, то вона виступає як суттєва риса особистості керівника та його співробітників, що відображає обсяг особистісного морально-етичного штаму дій та поглядів. Тому науковці, освітяни, практики системи формування та прийняття управлінських рішень виокремлюють з метою їх ефективної реалізації такі мотиви:

- ✓ прагматичні мотиви – намагання розглядати свою поведінку управлінські дії з огляду на власний та суспільний позитив;

- ✓ соціальні мотиви – для подолання та запобігання різного типу викликів (економічних, екологічних, охорони здоров'я тощо);

- ✓ мотиви особистісного самоствердження, самореалізації, саморозвитку, саморегуляції, інтерес допомогти іншим – усі ці напрями зумовлені потребами реалізувати здібності для справ державного та людського блага;

- ✓ правові мотиви – прагнення особистості розглядати свою управлінську діяльність і відповідальність з погляду правових норм, закону та Божого научіння, принципу «Не зашкодь!».

Культура відповідальності з огляду управління визначається як сукупність різноманітних зовнішніх і внутрішніх духовних, матеріальних, соціально-політичних потреб, психологічних

можливостей і потреб, які особистість реалізує в урядових інститутах у процесі виконання управлінських рішень у суспільній діяльності. У даному контексті важливо серйозно усвідомити обсяг відповідальності, який виявляється в якості доручень, завдань, обов'язків, інтересів.

Аналіз теорії та практики управління дозволяє виокремити такі напрямки: відповідальність особистості за власні дії і вчинки, за професійне й духовне зростання у процесі життєдіяльності; відповідальність керівника за дії та вчинки персоналу; відповідальність працівників урядових інститутів за ефективну реалізацію усвідомлення представниками неурядових організацій щодо прийняття ефективних управлінських рішень тощо.

На сучасному етапі головним принципом інноваційної діяльності у суспільстві є принцип управління, який складається з безперервного прогнозування інноваційної ситуації, динамічного попередження технологічного відставання, системного впровадження новинок.

Необхідність у нововведеннях визначається поєднанням зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників науковці відносять:

- політичні (зміни курсу країни, зміни законодавства, прийняття нових програм);
- економічні (спад або піднесення економіки, зміна обмінних курсів і процентних ставок, виснаження економічних ресурсів);
- попит на ринку (проблеми попиту чи відмови на певні різновиди товарів, послуг);
- технолого-інноваційні (виникнення нових виробничих технологій, інформаційних систем і комунікацій);
- соціальні (зміна соціальних цінностей та соціальних оцінок щодо соціального забезпечення людини);
- конкурентні (поява нових послуг, занепад існуючих);
- техногенні катастрофи (екологічного, економічного характеру, війна на сході України, здоров'я людини);

До внутрішніх чинників, що вимагають змін соціально-політичного та людино-ціннісного характеру відносять:

- зміну психології щодо духовності людини з метою реалізації світоглядних засад (подалі від зла, корупції та негідних вчинків);
- поліпшення якості, продуктивності праці та заробітку щодо виживання; покращення обслуговування в усіх напрямках (з добром до людини);
- зміцнення позицій громадянина у суспільстві;
- відповідальність за патріотизм і внесок кожного у державотворення та чистоту навколишнього середовища.

Отже, культура професійної відповідальності представників урядових інститутів за прийняття управлінських рішень для сучасного перехідного українського суспільства є надзвичайно вагомим феноменом, критерієм поступу щодо реалізації демократичних реформ, вступу в ЄС і НАТО.

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЙНІСТЬ ОСВІТЯНСЬКОГО НАУЧІННЯ – БАЗОВА ОСНОВА ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Новини науки мають нести позитив для суспільства.
Негативна інформація –
Пересторога для майбутніх викликів.

2.1. Глобалізаційна спільність і регіональна специфіка інноваційності освіти щодо запобігання та подолання суспільних непорозумінь і викликів

Щаслива та людина, що
її Ти порозумляєш,
Господи, і навчаєш закону
Твого.

Псалми Давида. Пс. 93, 12

Сучасна глобалістика, яка на перших порах свого розвитку досліджувала переважно проблеми світової фінансово-економічної інтеграції та планетарного розуміння економічних, технологічних і техногенних проблем, останнім часом суттєво розширила змістове наповнення свого понятійно-категоріального апарату історично-цивілізаційними та політично-культурними компонентами, що покликані динамікою «суспільно-політичних змін».

Теорія глобалізації висуває перед науковцями та практиками проблему вивчення структури цілісності світу, яка зумовлює процеси соціально-політичного розвитку у кожній локальній регіональній спільноті. Серед переваг глобалізації для регіонів, насамперед, відзначається можливість здійснити перебудову економіки, отримати доступ до нових інноваційних технологій і багатьох ринків, а також брати участь у сучасних міжнародних соціально-політичних та економічних відносинах. Отже, особливістю сучасного етапу глобалізації є поява новітньої тенденції регіоналізації глобальних процесів як способу реалізації потенцій глобальної економіки.

Нині економічний простір Європи об'єднує різні види міжнародних регіонів, найбільший з яких – ЄС.

Формування глобального інформаційного суспільства та становлення нового технологічного способу виробництва потребують створення і проведення ефективної інноваційної політики. Її мета полягає у забезпеченні нової інноваційної за змістом якості реструктуризації національної економіки, яка базується на ефективній реалізації здобутків фундаментальної науки і пріоритету розвитку освіти та культури. Це дає підстави вважати, що головним ресурсом ефективного функціонування систем господарювання мають стати творчі здібності людей та інноваційний інтелектуальний капітал. Тому важливим чинником щодо подолання викликів сьогодення є кадрова політика. Тут варто вагомо мудро управляти освітою та фаховою підготовкою кадрів. Від компетентності та професіоналізму, сучасних знань, умінь і навичок, їх використання залежить вирішення викликів, бо відбувається і процес зміщення акцентів з матеріальних ресурсів на користь інтелектуальних.

У світі розвитку передових регіонів відомо про збільшення витрат на 10% щодо підвищення освітнього рівня працівників, тоді на 8,6% зростає продуктивність праці, а це викликало не лише підвищення освітнього рівня населення, а й процес диверсифікації, що передбачає появу приватних профільних навчальних закладів, яким у розвинених країнах, особливо США, Японії, приділяють значну увагу. Саме тому сьогодні в Україні перед освітою і великими промисловими установами постає потреба забезпечити ефективну взаємодію у так званому трикутнику: наука-освіта-виробництво. Наприклад, у 2003 році у Львові було створено науково-навчальний комплекс «Економосвіта» (засновники його: Інститут регіональних досліджень НАН України, Інститут економіки та менеджменту при Національному університеті «Львівська політехніка», Тернопільський національний економічний університет «Львівський банківський інститут НГУ»). Комплекс отримав міжнародне визнання за позитивні показники у справі підготовки фахівців.

У процесі підготовки фахівців з метою подолання викликів важливо здійснювати підготовку працівників за новими

спеціальностями такими як екологія, охорона навколишнього середовища, комп'ютерні та інформаційні технології, потреба в яких гостро відчувається у різних галузях суспільно-політичного розвитку. Позитивом є те, що уже з 2021 навчального року в Україні з'явилася ідея викладати курс «Інноваційне підприємство та управління».

Треба звернути увагу і на аспекти матеріального забезпечення фахівців, де Міністерство освіти і науки України недопрацює стосовно цієї людської потреби. Наприклад, випускники педагогічних закладів ідуть працювати у бізнесові структури, де зарплата у кілька разів вища. Така ж ситуація і щодо соціальних працівників. У школах, територіальних громадах їх не вистачає, бо фахівці мігрували в інші країни, щоб заробити на життя. Це приклад нашої суспільно-політичної недолугості та безвідповідальності, марнотратства ресурсами, в т.ч. і людськими, що потребує кардинальних рішень для подолання цих негативних явищ. Докорінних змін потребує і система професійно-технічної освіти, яка повинна мати скоординовані програми, узгоджені з існуючими цільовими програмами на національному та регіональному рівнях.

У контексті викладеного важливого осмислення потребує феномен глобального громадянського суспільства як планетарної сукупності усіх громадян світу. Глобальне громадянське суспільство є на перспективу системою суспільних структур, відносин, свідомості і діяльності незалежних від політичних структур, відносин свідомості і діяльності глобальної держави, що лише формується, але покликана створити умови для самореалізації всього людства, окремих націй, соціальних груп та індивідів. Такі ідеї не дають честі окремим політикам думати про війни, світове панування, бо Господь Бог подарував кожному народові місце для життя на Землі, і ніхто від Нього не отримав дару бути володарем-диктатором, щоб управляти світом.

Світом управляє Господь Бог! Щоб усвідомити цю дилему, яка, на думку освічених мислячих людей, не потребує доведення, а ставить завдання вивчати настанови Біблії та Святого Євангелія, які дані людству для мудрості життєвого циклу та Божої благодаті кожному.

2.2. Формування у майбутніх фахівців україномовної культури з метою єдності громадян і використання у суспільно-політичній діяльності та власному житті

Чим людина мудріша і добріша,
тим більше доброти замічає у
людях та висловлює її мовою.

Б. Паскаль

Українська мова є державною в Україні. Про це засвідчено Конституцією України (1996 р.), Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) та реаліями історичного буття і сучасного державотворчого процесу в Україні, спрямованого на реалізацію європейського вибору. Підготовка фахівців україномовної культури для використання її у суспільно-політичних сферах з метою єдності на добро і злагоду – важливе завдання кожного керівника держави, освітян та громадян України.

На даний час у світі існує понад 3000 мов. Українська мова належить до мов з давньою писемною традицією (існує понад тисячу років). У 1934 році в Парижі на всесвітньому конкурсі краси мов українська мова посіла третє місце: перше місце – італійська, друге – перська. Термін «державна мова» у світі з'явився з виникненням держав. На сучасному етапі розвитку суспільства настав час формувати у людей культуру мовлення, виходячи із відкритості суспільств з метою ефективної людської взаємодії у спілкуванні, праці, науці та культурі загалом.

Культура усного мовлення майбутніх фахівців – неодмінна складова загальної культури, суттєва ознака фахівця щодо його реальних ділових якостей і характеру. Майбутній фахівець повинен сповідувати високі моральні принципи, формувати ефективну фахову підготовку, глибоку духовність, дотримуватися ustalених у суспільстві етичних норм, мовного діалогу. Відомий вислів у народі свідчить: «Заговори, щоб я тебе почув». У цьому вислові закладено оцінку людськості (думай, що кажеш).

Отже, мовлення (крім зовнішності, манер, стилю поведінки) - це ознака фаховості, інтелігентності, вихованості та громадянськості. У мовленнєвій поведінці людини проявляється

рівень культури та реалізації цих правил, які утверджувалися історично, збагачувалися у людській взаємодії поступово, а саме: ввічливість, тактовність, життєва мудрість, фаховість, порядність тощо.

Практика наuczіння україномовною культурі сформувалася як традиційно у сім'ї, так й освітянами у процесі навчання у закладах освіти. Тому важливо щодо мовної культури кожної особистості працювати над собою в такому напрямку:

- ✓ збагачуючи свій словниковий запас, правильно вимовляти слова; вміло використовувати крилаті вислови;
- ✓ не вживати у розмові словесні непотреби типу жаргонної лексики;
- ✓ коротко, змістовно висловлювати свої думки;
- ✓ намагатися говорити правду; перш ніж сказати, варто подумати не лише про те, що сказати, але і як сказати.

Сьогодні на порядку дня не тільки реальність державності україномовної культури для усіх її громадян в Україні, але й у контактах різних суспільно-політичних і культурно-міжнародних рівнів, тобто розширення сфери функціонування української мови – від спілкування до виробничих відносин і культури навчання та міжнародної людської взаємодії.

У широкому розумінні державна мова стає чинником активної суспільної взаємодії. Ось чому на порядку дня освітян та особистості є формування україномовної культури як складової демократизації суспільства. Основним критерієм сьогодні є не лише набуття фаховості для молоді особистості, але й володіння сучасною мовною професійною термінологією та ще кількома іноземними мовами, зокрема англійською.

Якщо добре замислитись над інноваційними технологіями, то вони насичують україномовну культуру новими ідеями та новими поняттями, термінами. У зв'язку з упровадженням української мови як державної в установах, підприємствах, сфері різного типу обслуговування збагачується науково-технічна та суспільно-політична лексика. Проте у процесі взаємодії «людина-людині» на даний час може мати місце конфлікт із-за прорадянських стереотипів щодо російської мови. Тому тут особистість, фахівець має толерантно спілкуючись навчати співрозмовника змінам мовної культури на кшталт єдиної державної української мови, тим часом

не принижувати мову співрозмовника, наголошуючи на світову мовну культуру в державах, що утверджена у законодавчому порядку на злагоду та єдність не тільки українського суспільства, але й усього суспільства світу.

Сьогодні україномовні знання – один із основних компонентів професійної підготовки освітою особистості. Знання мови професії підвищує ефективність праці, сприяє орієнтації в ситуації, на виробництві, в установі та становленню гарних ділових контактів з людьми та керівництвом.

Отже, основною ознакою фахової освіченості особистості фахівця, складовою її загальної культури є мовленнєва культура – вміння правильно говорити, писати, добирати мовно-виражальні засоби відповідно до обставин і мети спілкування, будувати точні логічні висловлювання. У культуру мовлення входить також дотримання загальноприйнятого етикету (використання усталених форм вітання, прощання, побажання, запрошення та ін.).

У загальному контексті формування в особистості фахівця україномовної культури в процесі навчання – це розвиток і формування культури мислення та через неї навчання культурі суспільних і духовних відносин. У народі на рівні оцінок людської взаємодії вважають, що «гарна розмова між людьми – це вміння сказати у переконливій формі потрібне слово у потрібний час».

Якщо більш вдумливо оцінювати проблему мовної культури, зокрема україномовної, коли мова йде навіть серед окремих депутатів Верховної Ради України 9 скликання, то дискусія про державну українську мову та низку різних не фахових поправок свідчить про необхідність наголосити, що мовні знання – це один з основних компонентів професійної підготовки, особливо тих фахівців (депутатів), яким часто доводиться виступати прилюдно. Хто недосконало володіє українською мовою (державною), не може не відчувати невдоволення слухачів, не помічати, що контакт з ними приносить небажані відгуки, перекручування, зневіру до нього.

Отримавши статус державної, українська мова стала в Україні засобом формування професійної культури у системі становлення нових виробничих відносин. Важливо, що становлення високого рівня сучасної української мовної культури блокує низка суспільних реалій як минулого (при радянській владі державною мовою була російська), так і сучасні негаразди, бо:

✓ частина громадян ще не усвідомлює, що знання державної мови і володіння мовною культурою є обов'язковим чинником для досягнення кар'єрного зростання;

✓ невміння усвідомлювати важливості для державотворення фактора знати на рівні вимог державну українську та англійську мови;

✓ відсутність навичок у більшості фахівців користуватися словниками, довідниками та енциклопедіями;

✓ нетворчий, шаблонний підхід до розв'язання проблем у більшості прагматиків (наука – справа конкретна);

✓ при підготовці фахівців у всіх вишах введено курс «Українська мова за професійним спрямуванням» тощо. Це вагома потреба сучасного українського демократичного державотворення.

Сьогодні вимагає від кожного фахівця не лише фахових знань, але й уміння правильно і професійно спілкуватися з підлеглими, колегами, опонентами, клієнтами, рідними, коректно і переконливо вести розмову, дискусію, цікаво і грамотно будувати свій виступ перед аудиторією, фахово і прагматично проводити зустрічі та перемовини.

Усе це до певної міри мовленнєві дії, що вимагають високого рівня україномовної культури, щоб не викликати образи, безтактності, зневіри та фахової некомпетентності.

Та успіх приходить від умінь мовця, який стає цікавим для людей своїми ідеями, що представлені фахівцями. У свій час ще Цицерон наголошував, що «найліпший оратор той, хто своїм словом і повчає слухачів, і дає насолоду, і справляє на них сильне враження. Вчити – обов'язок оратора, давати насолоду – честь, яка надається слухачу, справляти ж сильне враження – необхідно»

Отже, мова – найважливіший засіб спілкування людей, джерело інформації про них, інтелектуальний прояв особистості, основа духовності народу, історичної дієвості, традицій, культури, сучасної та майбутньої життєдіяльності кожної людини у суспільній взаємодії.

Українська мова розповсюджена у 37 країнах світу, а можливо, на етапі тенденції «відкритих суспільств» і більше, бо якщо у 100 країнах світу є пам'ятники Тарасу Григоровичу Шевченку, то там є українці, які спілкуються батьківською мовою. Важливо наголосити і на тому, що писемність українська базується на основі кирилиці.

Освітнянська еліта України, готуючи фахівця – громадянина до демократичного державотворення, що на сучасному етапі є проблемою реального буття держави України, мають наголошувати на історичному факті, що русифікація не була і не є самочинним природним процесом, як це намагаються доводити і сучасні російські урядовці-політики, а цілеспрямована політика всіх російських режимів, починаючи від доби Романових, закінчуючи нинішнім режимом В. Путіна.

У контексті наголошеного вище ще напрошується усвідомлення правдивих фактів щодо української мови. Так, Ліна Костенко зауважує, що «у всіх народів мова – це засіб спілкування, у нас – фактор відчуження. Не інтелектуальні надбання століть, не код порозуміння, не першоелемент літератури, а з руки Імперії ще й досі для багатьох – це ознака націоналізму, сепаратизму, причина конфліктів і моральних травм». У час «суспільства знань» – це недолугість мислення окремих людей, зважаючи адже «скільки мов ти знаєш, стільки раз ти людина».

Культура мови і мовлення – це актуальна проблема для всіх народів і країн, що так чи інакше існує в будь-якій людській спільноті і потребує постійного дбайливого ставлення, догляду, культивування. Мовленнєва діяльність – це сукупність психофізичних дій організму людини, що спрямовані на сприймання і розуміння мовлення, а також на продовження його в усній та письмовій формах.

Отже, мова як інструмент здобуття знань, як засіб життєдіяльності людини сьогодні в інформаційно-інноваційному суспільстві знань має величезне значення для всіх, а мовні знання – це один з основних компонентів підготовки фахівців різного фахового спрямування та фахового зростання у процесі праці.

Дотримання мовленнєвого закону на кшталт високої культури мовлення фахівця означає ретельну його роботу над створенням дієвої словесної форми у процесі професійного чи життєвого спілкування. Цього можна досягти, знаючи комунікативні функції мови та працюючи над культурою мовлення.

Основними ознаками комунікативного якісного мовлення є його:

- ✓ правильність,
- ✓ виразність,
- ✓ ясність,
- ✓ точність,
- ✓ стислість,
- ✓ доцільність.

Мовлення завжди повинно відповідати ситуації, культурному і професійному рівню слухачів чи учасників мовного діалогу. Усне мовлення повинно бути максимально простим і зрозумілим. Культура слухання має не менше значення, ніж культура мовлення. Саме процес формування україномовної культури майбутніх фахівців має бути толерантним, уміло усвідомлюваним, щоб слухач мав можливість усе розумно сприймати, враховуючи настрій, терпіння та розуміння психологічного стану іншої людини, налаштовуючи себе і співрозмовника на позитив.

2.3. Проблеми та потреби формування освітою окультурювання та одуховлення світового та вітчизняного ринку послуг фахівцями в контексті сучасних викликів

Помилуй нас, Господи,
помилуй нас, бо надто ми
наситилися пригнобленням.

Занадто наситилася душа
наша зневаги від ситих і
приниження від гордих.

Пс. 122. 3;4

Псалми Давида

Окультурювання в умовах глобальних суспільних змін і викликів є однією з найбільш актуальних потреб для сучасної освіти, оскільки саме освіта сьогодні є провідним чинником усвідомлення забезпечення розвитку суспільства на прогресивних засадах, взаємопорозуміння між політиками, людством заради миру, подолання кризових станів і збереження життя людей, навчаючи їх праці, моралі та відповідальності за власні дії, служіння людям і Богові.

Осмилюючи реалії сьогодення, зокрема України, перед освітніми системами нині гостро постало завдання підготовки молоді до життя в нових умовах, завдання щодо надання послуг високої якості, які допоможуть підготуватися до професійної діяльності в середовищі інноваційних соціокультурних структур різного фахового спрямування та подолання викликів.

Проблеми та потреби формування інноваційною освітою окультурювання й одуховлювання світового та вітчизняного ринку послуг відбувається за умов оптимального поєднання найвищих вітчизняних і зарубіжних цінностей і надбань традиційного характеру на засадах націокультурних, духовно-світоглядних і ціннісних досягнень освітян, науковців і практиків різних сфер людської діяльності.

Потреби в окультурюванні інноваційною освітою та новими технологіями не викликають жодного сумніву ні в політиків, ні у громадян суспільства. Однак, якщо взяти, до прикладу, питання конструктивних освітянських практик, то часто вони відсутні як на міжнародному, так і національному рівнях.

Зрозуміло, що це викликано помилками й акцентами недостатньої уваги до професійності, бездуховності, аморальності, правда, окремих політиків, економістів та управлінців, які дотримуються ідеї вічного владодійства, корупційних інтересів і не мудрими вислугами, щоб бути при владі, але не служити народові та прогресу на позитив людства.

З духовно-мислячої точки зору, кожен по-справжньому освічений фахівець сьогодні може оцінити цю «дієвість» так:

«Господь усе бачить, усі ми живемо під Його покровом, за свою дієвість у процесі життя кожен дасть Господу Богові звіт!»

Саме така оцінка сформувала неформальні об'єднання світової спільноти навколо прогресивних цінностей освіти у контексті того, що від її ролі залежить процес виживання людства та подолання негативних викликів. Так, масовий глобальний рух стимулював те, що в ООН (2019 р) з'явився документ під назвою «Майбутнє, якого ми хочемо». У спрямуванні до цього спільним знаменником для всіх народів є усвідомлення потреби окультурювання та одуховнення, яке можливо реалізувати шляхом безперервного навчання та самовдосконалення власною працею, бо, як нам відомо, досить швидко устарівають знання (від двох до п'яти років).

Досить проблемним феноменом у людських стосунках є «зло», яке проявляється у різних формах: сімейних, політичних, науково-безвідповідальних (винахід зла різних штамів коронавірусу, війни, атомна зброя тощо). Тому визначальною місією сучасної цивілізації є завдання змінити існуючу позицію щодо функціональної ролі людини, освіти, науки, духовності, політики на користь етичного усвідомлення своїх дій, щоб уберегти людство від самознищення.

Щоб долати негативні виклики часу, сучасна українська політико-управлінська, науково-освітня еліта мають бути уособленням української та світової культур, втіленням найліпших рис світової цивілізації, особливо культурно-духовних надбань: високої інтелектуальності, раціональності, духовності, законослухняності, консолідації та толерантності у ставленні до людей, представників різних націй, релігій, культур з метою злагоди та запобігання різного типу поганих вчинків, війн, тероризму тощо.

Наука, освіта, культура і духовність сьогодні, в епоху інновацій, нових технологій та знань, є основою цивілізаційного розвитку, запобігання та подолання викликів. Вищенаведені феномени гармонізують новітні технології та спрямовують їх до гармонії з природою. У зв'язку з цим життєдіяльність фахівця потребує високого рівня професійної культури. Тому на сьогодні в освіті України відбувається перегляд і переосмислення пріоритетів використання методологічних підходів у системі професійної підготовки фахівців. Зокрема, серйозну увагу освітяни стали приділяти компетентнісному та особистісному підходам у процесі підготовки фахівців для світового ринку послуг щодо здатності їх запобігати різного типу викликам і відповідати потребам професійного спрямування та творити добро.

Під поняттям «компетентнісний підхід» треба розуміти, як зазначає О. Пометун, спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних загальногалузевих та предметних) компетентностей особистості (Пометун, 2004, с. 64).

Ідеї *компетентнісного підходу* спрямовані на те, щоб фахівець швидко адаптувався на робочому місці та ефективно застосовував свої знання, вміння та навички в умовах конкретного підприємства, установи.

Аксіологічний підхід базується на розумінні соціальної природи цінностей, рефлексії сенсу життя з позиції позитивно-творчих цінностей, формування ціннісних орієнтирів особистості та їх впливу на розвиток духовних, моральних і творчих основ особистості.

Діяльнісний підхід у професійній підготовці фахівців у закладах освіти є засобом пізнання й організації діяльності, спрямованої на формування особистості професіонала, здатного самостійно здійснювати свою діяльність, свідомо управляти нею, брати на себе відповідальність за результати власних дій і вчинків.

Особистісний підхід має мати дуже гуманне спрямування як для фахівця, так і для кожної особистості, бо на перший план ставить людину у контексті «людина-людині», «людина-суспільство». Він передбачає врахування ціннісних орієнтацій, мотивів, потреб, індивідуальних особливостей людини.

У контексті формування сучасною інноваційною освітою одуховлення світового та вітчизняного ринку праці вимагає від освітян формування духовно-моральних цінностей у молоді в процесі інтеграції України до європейського співтовариства. Як відомо, на молодь сьогодні впливає молодіжна субкультура, відірвана від загальнолюдських духовно-моральних цінностей, багатовікової спадщини українського народу. Про актуальність цього напрямку освітянської праці з молоддю наголошено в багатьох державних документах, зокрема в «Освіта (Україна ХХІ століття)», у «Національній доктрині розвитку освіти, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» та ін.

Осмишуючи аспекти окультурювання й одуховлювання світового та вітчизняного ринку праці (послуг), освітяни, духовенство, державні діячі наголошують на важливості духовного виховання майбутніх фахівців. Духовністю проникнена діяльність корифеїв світової науки і винахідників. Сучасний розвиток і усвідомлення духовності здійснюється в діалозі та співробітництві світської спільноти та співпраці з представниками духовенства, долаючи в українському суспільстві прорадянські стереотипи атеїзму.

Сьогодні християнські церкви й об'єднання, інші релігійні громади, освітяни, громадські організації у різних країнах, міжнародні організації проводять відкритий діалог на рівні світової

спільноти про окультурювання та одуховнення. Збереження цих загальнолюдських цінностей як важливих феноменів у системі захисту людей, повернення їх до відповідальності за тероризм і війни, справедливість, рівні права на освіту, працю та соціальний захист кожної людини.

На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку, щоб бути успішним фахівцем світового ринку послуг, спроможним до запобігання і подолання суспільних викликів, здатним збудувати вдало кар'єру, потрібно володіти відповідними навичками у процесі навчання, які вкрай для цього необхідні. Серед них: критичне мислення, комунікаційні вміння, інноваційний інтелект, аналітичне мислення, технічні навички тощо. Навчання необхідних навичок згідно з чинними нормативними документами про освіту в Україні, – першочергове завдання школи та відповідних ЗВО України. Найпершим із засобів у цьому спрямуванні є впровадження інноваційних освітніх технологій різного профілю. Зокрема, під поняттям «освітня технологія» варто розуміти упорядковану систему дій впливу, що проникнута сьогodнішніми інноваціями, механізмами впливу та реалізації і призводить до гарантованого результату.

Отже, сьогodenня суспільного розвитку, спрямованого освітою, культурою та духовністю на запобігання викликів і прогресивні зміни, потребує мудрості наочіння на кшталт нових підходів до наукових здобутків, правильного їх використання та достатніх державних вкладів фінансового плану й серйозного законодавчого контролю за їх використанням, а також серйозних фахових практик впровадження інновацій на службу людям, прогресу розвитку суспільства.

У сучасній науково-дослідній літературі щодо глобалізації аналіз даних структур глобальної держави має здійснюватися у тісному зв'язку з дослідженням політичних відносин свідомості і діяльності, що є складовими новонароджуваного глобального громадянського суспільства.

Роздуми науковців на перспективу виділяють такі ознаки глобального громадянського суспільства:

– відокремленої від новоствореної глобальної держави (різного типу міждержавних і державно-національних утворень) сукупність структур, яка складається із громадян, їх добровільних асоціацій і об'єднань, соціальних груп і націй та інших;

- вільні відносини між суб'єктами глобального громадянського суспільства;
- цінування прав громадянських і прав націй та народів вище за глобальні (наддержавні та міждержавні) угоди та державно-національні законом;
- забезпечення прав і свобод особистості;
- наявність приватної власності, вільної конкуренції, вільних відносин обміну діяльності;
- саморегуляції відносин між людьми;
- багатство соціальних, інтелектуальних відносин, наукових, культурних та інших ініціатив;
- збереження національних, соціальних та інших традицій тощо.

Досить цікавими накреслюються принципи управління глобального громадянського суспільства: прогресивно-цільовий (відповідно до мети, часу та наслідків реалізації); ієрархічно-територіальний; об'єктивно-процедурний (залежно від базових сфер); функціонально-галузевий тощо.

Глобальний світ знаходиться на початковому етапі свого становлення, то й осмислення його науковцями та практиками буде розширюватися і поглиблюватися. Залишиться незмінним і в глобальному світі одне: жити за Божим научінням любові до всього живого, виділивши мудрість Господню – «Не зашкодь!»

2.4. Роль освіти, духовності, культури у формуванні національної самосвідомості громадян як консолідуючої домінанти утвердження демократичних цінностей та запобігання викликам

Як ви можете вірити, коли один від одного приймаєте славу, а славт, яка від Єдиного Бога, не торкається?

Євангеліє. Ін. 7:44

З розвитком України як демократичної, соціальної та правової держави зростає роль освіти, духовності, культури у формуванні національної самосвідомості громадян як консолідуючої домінанти утвердження демократичних цінностей та запобігання викликам, що

зумовлює, у свою чергу, потребу у громадянах, фахівцях, які б відзначалися чітко вираженою професійною спрямованістю, національною самосвідомістю, високим інтелектуальним рівнем, творчістю, здатністю до постійного розвитку, вдосконалення, аналізу проблем вразливих категорій населення.

Одним із найбільш важливих аспектів сьогодення виступає національна самосвідомість громадян як засіб консолідації та інтеграції зусиль нації щодо стабілізації соціально-політичної ситуації, взаємодії державних структур і суспільства, створення кожній людині можливостей для всебічного і гармонійного розвитку з урахуванням викликів і пріоритетів третього тисячоліття.

Дослідженню різних аспектів національної самосвідомості майбутніх фахівців, національного виховання, духовності у процесі соціалізації особистості присвячено праці Ю. Беха, М. Боришевського, І. Кресиної, М. Савчина, Л. Сердюк, М. Пірен, Г. Філіпчука, Ф. Шандор та ін.

У контексті досліджуваної проблеми варто зазначити, що серед науковців немає єдиного підходу до визначення суті національної свідомості. Національну самосвідомість трактують як «самосвідомість, яка охоплює: усвідомлення національної спільності, прихильність до національних цінностей, мови, території, демократичної культури; усвідомлення соціально-державної спільності; патріотизм», «увесь комплекс уявлень нації про саму себе, її усвідомлені інтереси, цінності, орієнтири і настанови щодо ставлення до інших національностей» (Бромлей, 1998, с. 57). Аналіз наукових праць щодо змісту національної свідомості свідчить про відсутність його чіткого визначення й ототожнення з поняттям національної самосвідомості, що зумовлено неоднозначним розумінням і використанням понять «свідомість» і «самосвідомість».

Свідомість відображає об'єктивну й суб'єктивну реальність у формі різних образів, зумовлюючи цілеспрямованість практичних дій людини, виступає формою прояву активності людини як соціальної істоти (Карлова, 2013). Проте осмислення навколишнього світу неможливо без осмислення й розуміння самого себе у світі, оцінки свого місця в суспільстві (Надольний, 2003, с. 67). Соціальність людини зумовлює появу в її психіці самосвідомості – «усвідомлення себе самої у своєму ставленні до зовнішнього світу та інших людей» (Максименко, 2004, с. 56).

Формування національної свідомості у майбутніх фахівців соціальної роботи передбачає засвоєння соціального досвіду свого народу, своєї етнічної спільності, стійких моральних норм поведінки, властивих як соціальним групам, до яких вони належать, так і тому суспільству, в якому їм доведеться жити і працювати (Москалець, 1994, с. 77).

Національна самосвідомість – це усвідомлення державно-політичної, громадянсько-територіальної спільності (соборності), духовної єдності, етнічної та історичної спорідненості, психологічної, культурної самобутності та неповторності (Кресіна, 1998, с. 87). Національна самосвідомість фахівців соціальної роботи передбачає усвідомлення своєї національної належності, сукупність геополітичних, культурних, соціальних, історичних, економічних, духовно-моральних та інших факторів, що характеризують зміст, рівень й особливості їхнього розвитку (Пірен, 2019, с.61).

Носієм національної свідомості виступає нація як колективний суб'єкт діяльності в цілому і кожний конкретний індивід з власною індивідуальною національною самосвідомістю, в тому числі й фахівець соціальної роботи, зокрема. Серед складових національної свідомості варто виокремити: національну інтеграцію, національне самопізнання, національну й етнічну ідентичність і самосвідомість, національні ціннісні орієнтації, національні інтереси, ідеї, почуття, настрої та переживання.

Отже, національна свідомість є складною системою, що відображає зміст, основні напрями і цілі життєдіяльності нації, нерозривно пов'язана з індивідуальною самосвідомістю (в тому числі й фахівців соціальної роботи як представників нації), має різні рівні, форми; зумовлює процес розгортання тенденцій консолідації і саморегуляції національних спільнот та передбачає розкриття їх державотворчого потенціалу.

Сучасне суспільство розвивається під впливом деяких інтеграційних, глобалізаційних та модернізаційних процесів, впливають і на державну владу також. Характеризуючи зміни в суспільстві, виокремлюють два типи соціокультурних трансформацій. Перший тип – це виникнення й інституалізація традицій та інших елементів культури і соціальної структури, які забезпечують пріоритет запропонованих норм і правил поведінки суб'єктів (традиційних дій) порівняно з можливостями їхніх інноваційних

дій, що називають традиціоналізацією. Другий тип – як розширення свободи вибору і відповідальності суб'єктів, збільшення можливостей для інновацій через ускладнення структури суспільства, залучення нових елементів, розвитку особистості та піднесення її потреб, іменують лібералізацією (модернізацією).

Війна за незалежність 2014-2021 років, як і передуюча їй Революція Гідності, стала для українців, насамперед, черговим випробуванням духу та національної свідомості. Одним із унікальних явищ цієї війни стало те, що на оборону незалежності виступили не лише українці, але й багато представників інших націй, які усвідомили, що це і їх війна. І це ознака нового рівня розвитку української національної ідеології, коли більшість громадян країни приходять до розуміння необхідності захисту національних інтересів, поваги до цінностей і традицій титульної нації. Крім того, така ситуація також сприяє утвердженню ідеології соборності нації та держави Україна.

Відродження української культури, її багатопланове проникнення, вростання, інтегрування в сучасну світову мультикультуральність, поглиблення її з іншими актуалізують проблему осмислення стану, ролі, значення української культури для окультурювання національної свідомості українських громадян, особливо молоді в контексті державотворчих проблем загальнопланетарної співбуттєвості (тобто сумісного буття) автономних національних верств населення, народів та їх культур.

Особливо важливе значення має національна культура в сучасних умовах посилення світових глобалізаційних процесів, виступаючи основою формування цілісної національної ідентичності як необхідної умови консолідації суспільства, формування культури суспільної свідомості громадян шляхом інноваційної освіти, духовності з метою попередження та вирішення викликів сучасності.

Глобальні кризи, спричинені техногенною цивілізацією (насамперед екологічна енергетична, ядерна, біогенна), викликають зростання занепокоєності, тривогу, екзистенційний страх за долю людського буття у всьому світі. Вони загострили питання про шанси виживання людини. Водночас викликали недовіру до культури модерну. Тому проблема історичної ролі культури за умов постмодерну стає однією з найактуальніших; її сьогодні

осмислюють не лише культурологи, але і спеціалісти багатьох галузей науки, освіти.

Людині модерну здавалося, що, використовуючи могутність «наукового розуму», їй під силу досягнути істинності цінностей і благ самих по собі. Постмодерністський погляд на культуру – це погляд на неї ніби з майбутнього. Нині його поки ще немає, бо є багато викликів та кризові стани.

Єдиним реальним важелем для збереження і подальшого прогресивного розвитку України є усвідомлення єдності, згуртованості на засадах надбань власної культури, науки, духовності та реалізації демократичних цінностей шляхом реформ у державі з метою її вступу в ЄС та НАТО для побудови самостійності держави та утвердження загальнолюдських цінностей.

Усі, хто живуть нині в Україні є надто різні, несхожі, особистісні й унікальні, незважаючи на загальні ознаки та риси. Нині в нашій державі налічується за даними Держкомнацміграції більше 130 різних національностей. Держава у міру своїх реальних можливостей на правових засадах сприяє злагоді та національному миру; реалізації прав щодо участі в органах влади, здобуття освіти, релігійних віросповідань, вільного користування різними мовами та врахування державної функції української мови.

Усе викладене вказує на важливу роль феномену окультурення та одуховлення громадян у суспільстві освітянами, духовенством, громадськими організаціями. Так, у сучасній Україні цю культурну та духовно-просвітницьку місію вирішують понад тисячу національно-культурних товариств.

Осмислюючи реалії сучасного буття українського народу, приходимо до висновку, що людський спосіб буття та мислення передбачає повернення людини до глибокого розуміння цього питання, його реалізацію на засадах освіченості, культурно-виховного впливу на реалізацію особистості у діяльності, людських взаєминах щодо проблем «людина-людині», «людина і навколишній світ», «людина і Бог». Бог діє і присутній повсюдно і повсякчасно через Святого Духа, який є внутрішнім світлом як частина людської природи. Духовність дає відповідь на проблеми осмислення існування і реалізацію людини у житті через сучасні форми та види масової культури.

2.5. Інноваційно-фахова освіта – основа участі у публічному

урядуванні особистості в територіальних громадах

Не влада розбещує людей.
Це окремі люди, які залізли
на її верхівку, розбещують владу
Бернард Шоу

Мистецтво публічного управління на сьогодні полягає не тільки в управлінні та координації виконавчої гілки влади, але і у залученні мешканців територіальних громад до розв'язання проблем її ефективного розвитку. Це, зокрема, стосується сфери освіти та проблем розвитку інноваційного шкільництва в умовах реформування української освіти.

Уміння іти до демократичних змін у системі освіти – архіважливе завдання освітян на сучасному етапі. Без нього успішної держави побудувати неможливо.

Інноваційні процеси, які виникають у зовнішньому середовищі, вимагають мобілізації значної частини внутрішніх резервів (научіння, фінансів, виховання, захисту своєї території, історичних цінностей, прагнення до свободи та творення нового).

Головним пріоритетом сучасної освіти є особистість, створення оптимальних умов для її розвитку, формування компетентностей, забезпечення можливостей для її самореалізації. Українське суспільство, яке обрало демократичний шлях розвитку, має забезпечити повагу до особистості, яка навчається і навчає, ставиться одна до одної за принципом «рівний – рівному».

Одним зі шляхів досягнення цієї мети є демократизація освітнього процесу на всіх рівнях і в закладах освіти, зокрема. Аналіз низки сучасних наукових розвідок засвідчив посилення уваги вітчизняних дослідників до різних аспектів проблем демократизації освіти, зокрема, і до публічної політики, а саме: В. Андрущенко, В. Кременя, Г. Калашнікової, Г. Назаренка, О. Сухомлинської, Л. Панченка, О. Петроє та ін.

У змісті професійної підготовки майбутніх фахівців у процесі навчання необхідно забезпечити формування різних компонентів демократичної культури. Адже фахівці різних спеціальностей не лише самі мають бути носіями такої культури, але й формувати її

компоненти для майбутньої практичної реалізації, в тому числі і для майбутньої участі в публічній політичній діяльності у територіальних громадах.

В умовах побудови українського суспільства на засадах демократії важливо навчити фахівця основних складових демократичної культури, а саме: навичок аналітичного, критичного мислення, що сприятиме аналізу інформації, спостереженню, узагальненню, розпізнанню упереджених суджень, виявленню причинно-наслідкових зв'язків, правильному формулюванню питань і відповідей, вмінню переконувати, передбачати наслідки, робити відповідні висновки та імплементувати їх у практиці.

Прикладом ефективного запровадження у практику освітньої галузі може стати феномен «критичного мислення» як складової демократичної культури. У процесі публічної політичної діяльності процес вчасного та правильного прийняття рішень є основою ефективної роботи. Проте не кожен її представник гідно володіє навичками аналітичного та критичного мислення, щоб грамотно відстоювати свою позицію щодо тих чи інших соціальних та політичних проблем.

Навички критичного мислення у публічній політичній діяльності фахівця, депутата, громадянина необхідні для правильної оцінки будь-яких матеріалів, виступів та суджень про них, щоб це не приводило до непорозумінь, конфліктів і різного типу протистоянь в громаді.

У зв'язку з цим у процесі навчання фахівців і самоосвіти в подальшому бажано дотримуватися народної мудрості: «перш ніж сказати, треба подумати».

Освітня у процесі навчання наголошують на серйозному ставленні до критичного мислення, яке передбачає:

- ✓ узгодження інформації з наявними фактами та досвідом;
- ✓ актуальність, чіткість, надійність, доцільність, корисність;
- ✓ правильне оцінювання думок і припущень;
- ✓ усвідомлення призначення інформації (позитив чи критиканство);
- ✓ керування чіткими критеріями при оцінюванні інформації тощо.

Інноваційна освіта сьогодні проникає у всі сфери

життєдіяльності людини, в тому числі в публічну політичну. Тут теж є потреба у специфічних інноваційних технологіях, що дозволить усунути одноманітність, утвердити смислово-ціннісну переорієнтацію особливостей особистості на поєднання з вимогами гуманістичної взаємодії з метою пізнання нового.

Реалії ХХ століття в контексті розвитку інформаційних технологій суттєво впливають на всі сторони суспільного життя. Вони призвели до формування суспільства нового типу – інформаційного. У ньому публічне політичне врядування теж має свою специфіку, вимагає фаховості, гуманізації, толерантності, правдивості, відповідальності у житті.

Інноваційність в інформаційному суспільстві висуває перед освітянами завдання залучення молоді до публічної політичної діяльності через навчіння, в тому числі з метою задуматись над такими проблемами особистісного характеру:

- як примусити власний час працювати на себе;
- як навчитися правильно і раціонально розподіляти час;
- як визначити пріоритети, щоб відповідно до відведеного часу їх
- реалізувати, тощо.

Також сучасні політичні та соціально-економічні перетворення демократичного державотворення в Україні висувають перед освітньою галуззю нові завдання, пов'язані з теоретико-методологічним обґрунтуванням необхідності вдосконалення механізмів управління освітою на основі найкращих національних традицій з урахуванням світових тенденцій та економічних можливостей держави.

Систему основних механізмів публічного управління освіти складають організаційний, інституційний, фінансово-економічний, нормативно-правовий, інформаційний, інноваційний та соціальний тип спрямування. У даному контексті бюджетне фінансування є найважливішим важелем впливу. Проте освітяни відчують суттєві проблеми, над якими повинні дуже відповідально працювати як державне керівництво, так і керівництво територіальних громад.

У протилежному випадку інновації в науці та освіті не можуть бути реалізованими, а це вплине на великий потік міграції молоді та принесе втрати для державотворення.

І, нарешті, освітянське осмислення існуючих реалій «за» і

«проти» в оцінці публічної політики наголошує, що в Україні має місце низка проблем: суперечливе сприйняття політичних цінностей у суспільстві; значна проблемність цінностей парламентаризму; слабка ефективність фаховості парламентаризму; наявність високого рівня корупції у суспільстві; недостатній рівень проведення фахово-просвітницької роботи щодо єдності суспільства на активну участь у державотворенні; кризові стани в економіці, екології, політичних протистояннях, що спричинили зростання песимістичних настроїв та недовіри.

Інноваційність науки – це не лише її спрямованість на «отримання нового знання, відкриття нових властивостей і закономірностей досліджуваних об'єктів, але перш за все її внесок у розвиток економічного потенціалу суспільства, створення нових споживчих вартостей» (Гарлицька, 2021, с. 21).

Розвиток інноваційних процесів в освіті, як наголошує Н. Шуст (2018, с. 211-214), в умовах сьогодення є об'єктивною закономірністю, зумовленою: інтенсивним розвитком цифрових технологій у всіх сферах людського буття; оновленням змісту філософії сучасної освіти, в основі якої загальнолюдський цілісний аспект; гуманістичною зорієнтованістю характеру взаємодії учасників навчально-виховного процесу; необхідністю підвищення рівня активності та відповідальності науково-педагогічного працівника за власну професійну діяльність, спрямовану на формування творчої особистості вихованця, готовності до сприйняття та активної діяльності в імпліцитно нових умовах.

Отже, інноваційно-фахова освіта – це первинне джерело інновацій у всіх сферах життєдіяльності, в тому числі й у публічному урядуванні особистості в територіальних громадах на сучасному етапі.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ СЕРЕД ГРОМАДЯН З МЕТОЮ ЗАПОБІГАННЯ ВИКЛИКАМ

Боже, будь щедрий до нас і
благослови нас, світлом лица
Твого осяй нас і помилуй нас.

Псалми Давида. Пс.66, 1-2

3.1. Духовно-етичні цінності у релігіях та їх людинотворчий потенціал, спрямований на позитивні суспільні зміни та соціальний захист

Молитва – це невидимі
сходинки, якими душа людини
підноситься до неба .

Рафаїл Архимандрит. Каролін

Люди можуть мати місію особистого розуміння й усвідомлення, яка мотивуватиме їхнє життя, кар'єру та розвиток. Її відсутність може стати причиною життєвих невдач. Сьогодні на допомогу людині відкритим текстом стали ідеї духовно-релігійного навчання, що пов'язані з релігійним світоглядом, релігійними цінностями, релігійною етикою, які на всіх етапах історичного буття людини були невід'ємними складовими людської життєдіяльності у світі.

Релігійна потреба людини компенсує екзистенційну відособленість індивіда, розглядаючи релігію як вектор солідаризації з універсумом – природою, соціальною, а нерідко, й екзистенційною реальністю. «Бог є заорука мого майбутнього існування... Маючи Бога в душі, я володію також безсмертям..., тож віра в Бога є віра людини в нескінченність та істинність усякого ества».

XXI століття створило нові засади і можливості щодо духовно-етичних цінностей та їх значення для людини, її творчого потенціалу у процесі життєдіяльності. Ідея Бога наснажує людину й

людське суспільство, що сьогодні знаходиться у кризовому стані з багатьох причин (екології, коронавірусу, економічної кризи та ін.), не втратили відчуття життєвої значущості тих етичних цінностей, які сакралізуються цією ідеєю – справжньою вірою в Бога.

Релігійні цінності на сьогоднішньому етапі виступають дієвим духовно-соціальним капіталом, покликаним забезпечити сталий економічний розвиток держави. Це підтверджено досвідом найбільш розвинених країн світу, де є дотримання таких соціальних цінностей, як: довіра, чесність, солідарність, субсидіарність, відповідальність, що слугують передумовою їхнього високого рівня розвитку.

Проблема віри в научінні Ісуса Христа як духовного феномену людини є своєрідним чинником, який поєднує релігію з потребами практики життя. Тому важливою проблемою освітян, науковців, громадян є бачення духовної природи людини та духовних засад розвитку суспільства через дослідження віри в Бога як джерела становлення феномену релігії. На цьому шляху особливо вагомими є активізація теологією критично-рефлексивного підходу до аналізу онтологічно-гносеологічної суті релігійності людини (Енцикліка «Fides et ratio» святішого Отця Івана Павла II до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри і розуму, 2000).

Згадана Енцикліка папи Івана II, розкриваючи проблему співвідношення теології й християнської філософії, релігійної віри, духовних цінностей і розуму, релігійної самосвідомості та критичного пізнання теологічних ідей, зробила неоціненний внесок у сучасне інтелектуальне осмислення людського буття, особливо універсальності людського досвіду та віри в Бога як важливої детермінанти прогресивного людського суспільного розвитку.

Сучасне інформаційно-інтелектуальне суспільство потребує від кожної людини самоусвідомлення з метою самовдосконалення – змінити себе на засадах духовно-етичних цінностей, щоб адаптуватися до вимог часу. Адже духовні цінності суспільства є найвищим рівнем регуляції соціальних процесів, що формують усталену систему суспільних відносин і зміцнюють соціум.

Одним з найважливіших шляхів виходу з сучасного кризового небезпечного стану людської зневіри науковці, релігія, громадськість вбачають у розвитку духовної свідомості, залученні

до духовних засад людства, злитті їх з науковими знаннями для встановлення між ними гармонійної єдності.

Потреба в реалізації цього напрямку в українському суспільстві зумовлена такими чинниками:

- ✓ кризою світоглядних засад, зумовленою зламом старих і несформованістю нових стратегічних ціннісних пріоритетів на посткласичному просторі;

- ✓ духовною маргіналізацією, девальвацією моральних цінностей, моральним і правовим нігілізмом, відсутністю духовно-релігійної, культурної та громадянської самоідентифікації у значній частини населення та зростанням на цьому тлі впливу неорелігійних псевдодуховних організацій, тоталітарних сект;

- ✓ вимиванням національних і традиційних цінностей українського народу та нав'язуванням масовій свідомості примітивних утилітарних смислів споживання і репродуктивного існування;

- ✓ зростанням аномальної залежності людини від Інтернету і комп'ютерних технологій, яку розцінюють як загрозу свідомості, як причину психічних захворювань, порушення пізнавальних функцій та соціальної апатії;

- ✓ поширенням серед молоді через інформаційно-комунікаційні технології та ЗМІ такого явища як духовна «всеїдність», що спричинює мораль уседозволеності, яка межує з аморальністю;

- ✓ зростаючою урбанізацією, спеціалізацією та автоматизацією праці, розладом спільних форм життя, кризою родини, що сприяє поширенню такого явища, як відчуження;

- ✓ могутня технічна озброєність дає невеликим колективам і навіть окремим людям воістину планетарні можливості, якщо не у створенні блага, то в нанесенні непоправної шкоди як природі, так і суспільству;

- ✓ завданням профілактики таких небезпечних соціальних явищ, як релігійний екстремізм і фанатизм (включаючи його атеїстичний різновид), різні форми агресії на підставі релігійної нетерпимості як запоруки проти міжнародного тероризму.

Сьогоднішня епоха вимагає від особистості жити з інтересом до прогресивних суспільно-політичних змін, благаючи у Господа Бога

Благодаті, щоб утвердити їх у процесі життєдіяльності.

Самовдосконалення людини потребує різних форм прояву щодо фізичних, інтелектуальних, духовних, професійних напрацювань через самоосвіту, самовиховання, самотворення, саморозвиток у всіх сферах життя. Людина повинна усвідомлювати своє життя через накопичення різних практик. Досить влучно з цього приводу сказав Піфагор «Будь повелителем самого себе, володіючи, управляючи собою, тоді матимеш чудове царство та високу посаду».

Повноцінна християнська етика повинна враховувати багатовимірність не тільки заповідей і чеснот, але й людського характеру, а також можливих наслідків. Сама система християнської етики покликана також відобразити всю багатовимірну сукупність чинників, які впливають на повсякденне життя. Вищенаведене зумовлює осмислення того, що етична думка потребує соціальної дії та прийняття ефективного продуманих рішень у реальному часі та реальному місці.

Щодо українського сьогодення, то мова йде про активну готовність християнських спільнот шукати застосування своїх дій в екологічних, просвітницьких, валеологічних, естетико-просвітницьких, міжкультурно-комунікативних та інших сферах життя суспільства, які мають прикладний характер і здатні призводити до позитивних результатів щодо оптимізації життя у соціумі та соціального захисту кожної людини.

Такий підхід працюватиме тоді, коли у суспільстві не нагнітатиметься атмосфера міжконфесійних упереджень, а їхні лідери будуть готові до єдності відповідних, соціальних зусиль з представниками інших релігійних конфесій, а також із позаконфесійними і секулярними структурами суспільства. Щоб така ідея могла бути реальністю, потрібно людству ставати більш відкритими для співпраці.

Сьогодні європейський рівень життя, високі соціальні стандарти – це ті перспективи, які окреслив для себе кожен українець, що заявив про пріоритети євроінтеграційного вектору розвитку для України.

Християнські цінності не тільки формують базову основу

«світських» цінностей західного світу. Вони універсальні, що в умовах мультикультуралізму, уможлиблює відносно мирне співжиття представників різних націй та культур. Наприклад, ціннісна концепція толерантності спонукає любов до ближнього. Ось, що ми читаємо в Новому завіті.

«Люби ближнього свого, як самого себе» (Мт. 19:19). «І що любити Його всім серцем, і всім розумом, і всією душею, із цілої сили, і що любити свого ближнього, як самого себе, це важливіше за всі цілепокладення й жертви!» (Мк. 30:33), а ще проголошення Ісусом Христом нової заповіді: «Нову заповідь Я вам даю: Любіть один одного! Як Я вас полюбив, так любіть один одного й ви! (Ів. 13:34). Тобто любов до ближнього є центральною духовно-етичною цінністю євангелістів. Незаперечне і те, що відповідні наuczіння пронизують не тільки євангельські тексти, але й є наскрізними мотивами «Діань» та «Послань». Саме мотив любові до ближнього, намагання побачити в бажаннях, діях істино власні бажання й спокуси, вміння поставити себе на місце іншого, емпатія є головним джерелом чуттєвості у феномені толерантності і як духовно-етичною цінністю людино-творчого потенціалу щодо прогресивних суспільних змін у суспільних інститутах.

Ціннісне самовизначення особи не обмежується етичною сферою лише. Сфера естетичного – це і мистецтво відчувати почуття. Саме в силу характеристик етичне – один із найуживаніших способів обміну інформацією та досвідом між людьми, які належать до різних національностей, культур, релігій, традицій. Тобто, ціннісна відповідальність християн трансформується у соціальну відповідальність.

Християнська спільнота як ідейно-ціннісний і соціально-психологічний взірець є і дієвим чинником для формування громадянського суспільства з високим рівнем відповідальності перед законодавством та постійної співпричетності до відтворення гармонії, свободи, ідеалів загального блага у людському суспільстві і на кшталт суспільно-політичної діяльності, спрямованої на єдність і злагоду між людьми, країнами, загальнолюдської ідеї жити у мирі та злагоді.

3.2. «Лідерство служіння» як інноваційна ідея успішної

реалізації та самозахисту особистості у процесі життя

Якщо ти на життєвій дорозі не зустрів перепон, отже, ти не відбувся.

Японська мудрість

Люди мусять мати місію особистого життя, що мотивуватиме їхню кар'єру та розвиток в умовах кризового сьогодення за усіма параметрами. Таким феноменом покликано слугувати лідерство служіння як інноваційна ідея успішної реалізації особистості у процесі життєдіяльності. Учинки тих, хто хоче проявляти себе як лідер (а про це може і повинен кожен задуматися), полягають у тому, щоб проявляти почуття милосердя і турботи до людей, особливо у період кризових станів, і до людей, які потребують соціальної допомоги. У даному контексті настановою для політиків, урядовців і громадян має бути лідерство служіння.

Навчаючи, Ісус Христос говорив: «Ви знаєте, що князі народів панують над ними, а вельможі гнітять їх. Не так має бути між вами. Але як хтось хотів би у вас бути великий, нехай буде вам слуга. І хто б хотів у вас бути перший, нехай стане вам за раба. Так само Син Чоловічий прийшов не для того, щоб Йому служили, але – послужити й дати життя своє на викуп за багатьох!» (Мт. 20, 25-28).

Саме у такому контексті сьогодні особистість, яка мріє проявити себе як лідер, має розглядати свою працю, навчання, громадську роботу, захист Батьківщини як справжнє служіння. Адже, як зазначав Дж. Робінсон, «життя набуває значення лише у впливі, який воно здійснює на життя інших». Нову концепцію «лідерство служіння» («servant leadership») запропонував екс-директор із розвитку управління однієї з найбільших компаній зв'язку США «АТ&Т» Роберт Грінліф, який «перевернув» традиційну піраміду влади і звернув увагу лідерів та управлінців на зосередження, в першу чергу, на потребах і цінностях своїх послідовників. Так, «лідер-служитель є передусім слугою. Його діяльність починається зі щирого та природного бажання служити іншим, служити перш за все, на противагу бажанню сили, впливу, слави чи багатства».

У своєму житті та лідерському служінні особистість має ставитися до інших людей з повагою, справедливістю, добротністю і любов'ю. Тобто змінювати світ протиріч і жадоби для власного збагачення через «здирства з інших» різними шляхами, в тому числі і беззаконням (збільшенням податків, плати за освіту, медичне обслуговування, «велике будівництво» тощо), що має місце в сучасній Україні та інших країнах (у різних формах беззаконня). Це лідерство самовдоволення авторитарної особи для епохи кризових станів.

Авторитарний лідер, як засвідчує практика авторитарних режимів інших країн, у т.ч. в якійсь мірі й України, веде його до негативу. Як відомо з реалій суспільно-політичної практики, завдяки авторитарному підходу можна досягти тимчасового послуху і виконання вказівок. Люди виконують команди, бо змушені це робити, але шукатимуть можливості через протести різного типу оминати нав'язаний їм політико-управлінський наказ, який не робить людей пошанованими, а позбавленими свободи прав і гідного захисту.

Сучасне «лідерство-служіння» покликане навчати особистість бути готовою до викликів суспільно-політичного плану, екологічного, економічного та різного типу ковідних штамів. Це не ідеї олігархату «проплатити послух депутатам», це «лідерство служіння» – це велика християнська ідея, в якій цілий комплекс духовних і професійних цінностей, почуттів і моделей відповідальної поведінки; це – філософія, за якої особистість здатна взаємодіяти з іншими (підлеглими чи колегами) на основі отриманого авторитету, а не з позицій чи титулів. Авторитетна особистість прагне піклуватись про тих, хто навколо. Роберт Грінліф не лише описав концепцію лідерства служіння, а й визначив основні її принципи:

✓ *слухання* – уміти дати можливість іншим висловлюватись, активно слухаючи при цьому;

✓ *емпатія* – бути здатним до розуміння емоцій інших людей, відповідно реагуючи на них;

✓ *зцілення* – уміти надати допомогу іншим у залагодженні конфліктів (особистісних), сприяючи становленню зрілої особистості;

✓ *усвідомленість і самоусвідомленість* – уміти бачити деталі навколо, бути уважним до людей, які поруч; знати і розуміти себе, свої можливості, володіти об’єктивною самооцінкою;

✓ *переконання* – бути здатним довести як власну думку, не використовуючи авторитет (авторитарність), так і вміти вислухати інших;

✓ *прогнозування* - уміти аналізувати життєві ситуації та робити відповідні висновки і прогнозувати майбутнє;

✓ *відповідальне управління* – бути здатним піклуватись про інтереси як клієнтів, так і співробітників та організації в цілому;

✓ *відданість особистісному зростанню кожного* – бути переконаним у цінності кожного та сприяти професійному й особистісному зростанню працівників;

✓ *розбудова громади* - усвідомлювати, що команда є важливим елементом у становленні особистості та створенні атмосфери довіри й підтримки, справжньої згуртованості колективу.

Науково-освітянська та практична діяльність засвідчує, що сучасне проблемне динамічне життя потребує лідерських позицій від кожного громадянина, бо вони сприятимуть реалізації власних домагань, удачі та подолання суспільних проблем. Це закон життя, яке змінне і складне, у цьому сенс вічного пошуку своєї істини.

У сучасному трансформаційному суспільстві України є ціла низка викликів, які затребували усвідомлення феномена лідерства як для кожної особистості, так і для подолання суспільно-політичних викликів, що стоять перед кожним із нас в Україні.

Такими викликами в Україні на цьому етапі є:

– поглиблення прірви між межею та результатами державотворення;

– моральне, культурне, інтелектуальне зубожіння і деградація окремої, більшої частини правлячого класу, демонстративне цинічне зневажання ними правових і моральних норм і потреб суспільства, яких повинна за законом дотримуватися кожна людина;

– деградація системи державного управління через масштабну корупцію та некомпетентність; перетворення корупції на базовий соціальний механізм розв’язання власних проблем і суспільних щодо виконання окремими урядовцями, політиками функцій, корисних їм і агентам зовнішнього впливу. Наслідком цього є

масова недовіра до існуючих державних інститутів, яку негайно потрібно подолати, щоб здійснити європейський вибір, запобігти міграції та зупинити вплив робочої сили й утвердити демократичний вектор державотворення;

- тотальна криза чистоти суспільної духовності і моралі – виклик для кожного, хто сповідує суспільні та християнські цінності;

- негативи розвитку інфраструктури та невідповідність економіки і потреб для соціального захисту кожного громадянина тощо.

Саме тому реалізація проблеми лідерського служіння – це запорука більш ефективного використання у суспільно-політичному та власне особистому житті кожним «даром генія», подарованого Господом Богом для реалізації себе у життєдіяльності. Цей дар Божий вічний для кожної людини. Досить переконливо він розкритий у «Нагірній проповіді Спасителя», показано шлях до фізичного, духовного та інтелектуального зростання, до якого зобов'язані прагнути всі – ставати лідерами у навчанні, праці, політиці, управлінні та власному житті, глибоко усвідомлюючи при цьому «свою недосконалість і гординю перед Господом Богом».

У контексті просвітницько-фахової роботи з громадянами щодо «лідерства служіння» фахівці-лідери мають усвідомлювати, що ті, хто наслідує їх ідеї лідерства, мають і своє бачення влади впливу лідерських настанов на життєві позиції, а саме:

- мету для себе і відданості загальному добру;
- певні знання, володіння навичками та засобами, яких набули в процесі життя;
- віру в себе, власні сили, порядність і спостережливість;
- бажання оцінювати, говорити так, як є насправді;
- прагнути теж стати взірцем цінностей і поведінки для лідера та інших людей;
- мати ідею вибору, як реагувати на ситуацію, незважаючи на те, що роблять інші;
- своє розуміння налагодження зв'язків між людьми;
- власні манери спілкування з людьми;
- можливість відмови від ідей наставника-лідера, якщо його вчинки суперечать морально-етичним і духовним цінностям особи.

Із усього викладеного випливає такий висновок, що найдостойнішими послідовниками лідерства служіння є ті, хто:

- мають власну думку;
- здатні до самоуправління;
- здатні на логіку конструктивної відповіді;
- мають сміливість щодо прогресивних дій;
- чесні, сміливі, гідні довіри до них;
- схильні до новаторства і творчих дій;
- власними діями перевиконують завдання;
- здатні служити людям, які потребують соціального захисту.

Великих потуг у процесі професійно-просвітницької роботи потребують ті особистості, які:

- пасивні до сприйняття нових ідей та їх активної реалізації працею;
- ліниві, чекають ліпших часів і багато дискутують про те, що хотіли б за свої потуги навічання власного заохочення;
- вимагають постійного нагляду й актуалізації до дії;
- уникають відповідальності за діяльність та її неефективність;
- не мають гідності і честі за подароване їм Богом життя для особистої реалізації для себе для тих, хто за станом здоров'я потребують соціальної та психологічної підтримки.

У процесі набуття рис «лідерства служіння» важлива роль відведена феномену довіри. Довіра – це найістотніший чинник у стосунках усіх типів взаємин «людина-людині», бо без його глибоко духовного та відповідального ества суспільство буде позбавлене свого розвитку та успіхів, особливо в період змін. Цей чинник актуальний, коли йде мова про владу, політиків, керівників сучасних територіальних громад, учителів, лікарів, соціальних працівників і, особливо, представників правових інститутів (більшість з яких не є «слугами» правди та закону в сучасному українському суспільстві).

Як лідерам і кожній людині заслужити довіру? Основними кристалізаторами довіри є:

- жити і працювати в рамках права і чесно виконувати свої обов'язки перед собою, людьми і Господом Богом, бо прийде час, коли «усе стане явним» і за все доведеться відповісти;
- завжди дотримуватися слова й обов'язку;

- ніколи не обіцяти того, чого зробити не в силах;
- уміння спілкуватися з людиною і переконувати, щоб досягти консенсусу;
- проявляти й осмислювати ефективність організаційного таланту;
- обходитись без статусу «героя» та брати участь у колективних зусиллях заради досягнення спільної мети щодо позитивних суспільних змін;
- відповідальність, наполегливість, толерантність, уміння розв'язувати розбіжність думок щодо виконання обіцянок і завдань у колективі, суспільстві тощо;

Лідерство служіння – інноваційна ідея, що тісно пов'язана з великими кругами потуг, виснаженням і проблемами, які вимагають мудрого самозахисту особистості, а саме:

- уміння розслаблятися, щоб змінити настрій і подолати виснаження, обговоривши це з близькими та фаховими людьми;
- уміння проявляти ентузіазм на нові ідеї, який сприятиме формуванню впевненості в собі і новій енергії для дій;
- усвідомлення, що нові ідеї та завдання вимагають системного підходу, нових методів і засобів, навичок для виконання, які треба продумати і засвоїти;
- вміло проявляти нову ініціативу змін та вдосконалень, а також знаходити людей, здатних виконувати цю роботу, які мають досвід, ідеї стосовно вдосконалення й генерування нових методів і процедур реалізації на успіх;
- навчання – найважливіший чинник успішності, що потребує розробки плану для постійного навчання;
- вагомість усвідомлення бути поінформованим про стан справ у колективі та продукування нових ідей щодо ефективності діяльності;
- лідерство потребує завжди енергійності, вмілого делегування завдань працівникам, сприяння їх професійному зростанню;
- вміло розширювати мережу спілкування з метою ефективного інформування та взаємодії;
- формувати у себе та колег упевненість на успіх. Люди усі допускають помилки. Ці зміни в суспільстві, в організації, праці, навчанні вимагають нових ідей, пошуку інноваційних технологій.

Це надзвичайно складно. Тому терпіння, віра, прагнення, пошук шляхів утвердження потребують упевненості та дієвості («крізь терни до зірок» – як говорив ще давньоримський філософ Сенека);

– складність реалізації нових ідей, бути лідерами у даному процесі часто пов'язана зі стресом. Тому важливо контролювати свої емоції, спілкуватися з колегами, обговорювати свої побоювання і турботи.

Життя – це радість і проблема для кожного! Самореалізація людини у проблемному світі – це навчіння, праця, невдачі та радість успіху. Сучасний кризовий стан розвитку українського суспільства вимагає від його керівництва та громадян усвідомлення доробку кожного у вирішенні проблем для подальшого розвитку України як потенційної держави у світі. Саме таким суспільним феноменом є «лідерство служіння», становленню якого сприятимуть наука, освіта, духовенство – усі разом своєю наполегливою працею та великою фахово-просвітницькою роботою, позбавляючись політиканства та обіцянок, що фахово необґрунтовані й не виконуються. Лідери служіння допоможуть українському суспільству здійснити європейський вибір, побудувати сильну державу Україну для їх громадян.

3.3. Духовні засади моральності та відповідальності фахівців у сфері соціальної роботи щодо подолання викликів людей з соціальними потребами

Задля страждання вбогих і зітхання бідних. Нині воскресну, говорить Господь, стану спасінням людей і виявлю його.

Пс. 11, 7. Псалми Давида

Вся історія людства просякнута соціальними, політичними, культурно-духовними подіями, що позначаються на особливостях життя, стану здоров'я та духовного світу людей. З введенням християнства на Русі (988 р) почала формуватись нова філософія ставлення до ближнього, яка спиралась на заповіді Божі, християнське вчення про Бога та Його суть, гріховне життя, примирення з Богом через Його Воскресіння. Протягом істотного

часу із покоління в покоління передавалися основи християнської моралі, навічіння мудрості, допомога ближньому, що знаходимо у Святому Євангелії: «Був нагий і Мене зодягли ви, слабував – мене відвідали, у в'язниці я був - і прийшли ви до Мене» (Мт. 25-36); «Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть. Блаженні чистим серцем, бо вони будуть бачити Бога. Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть» (Мт. 5. 7, 8, 9) .

Милосердя, добродійне ставлення до людей з вадами розвивалося у контексті розвитку християнства і було характерне для суспільних відносин. Так, Володимир у своєму «Повчанні» ставив милосердя понад усі моральні вимоги: «Усього ж паче – убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте і подавайте сироті, і вдовицю оправдайте самі, а не давайте сильним погубу вчинити людині (Цит. за: Яременко, 2006, с. 61).

Милосердне, добродійне ставлення до людей з фізичними та розумовими вадами розвивалось у контексті християнства. Цей шлях характерний для суспільних відносин Давньоруської держави і всіх християнських та інших церков, які є і донині. Саме таку позицію щодо українського народу продовжує в наш час «Православна Церква України проходить усі випробування разом зі своїм народом», – наголошує Блаженніший Епіфаній, Митрополит Київський і всієї України, предстоятель Православної Церкви України. Це Церква, яка в момент, коли наша країна потрапила в біду, має бути і є з народом.

Високий рівень довіри до Церкви також означає високий рівень відповідальності. Церква розділяє мрію кожного українця та попередніх поколінь побачити Україну як місце гідного і щасливого життя для кожного, але дорога до цієї мрії пролягає через щоденну працю ... «адже боротьба зі злом у самих собі та в навколишньому світі – наше щоденне завдання» (Православ'я в Україні, 2020, с. 12-13).

Священна книга Нового Завіту містить у собі факти про 17 зцілень тіла, 6 зцілень одержимих і 3 воскресіння із мертвих. Святе Євангеліє засвідчує масові сцени зцілення, коли, уповаючи на Божественну допомогу, сходилися тисячі біснுவатих, калік, сліпих, кульгавих і отримували зцілення.

Важливо, що у створенні системи соціальної роботи з людьми в Україні і розвинених країнах світу на даний час є:

✓ сформована система благодійництва в рамках християнської парадигми;

✓ система громадянської підтримки на основі громадських організацій;

✓ державна система соціального захисту;

✓ опікування дітьми в освітніх закладах тощо.

Проте, важливо виділити й основні відмітності, які стосуються:

– уваги державних діячів, громадськості, освітян, професіоналів соціальної сфери до проблем соціального захисту і соціального страхування;

– розробки форм і методів індивідуальної та групової соціальної роботи;

– створення громадського руху батьків щодо прав дітей з особливими освітніми потребами;

– організаційні аспекти інтегрованої освіти та інклюзивного навчання тощо.

Людина – істота соціальна, тому у кожного індивідуума в першооснові його існування зберігається потяг до життя у суспільстві, у співдружності з іншими людьми. Адже і проблеми соціального та освітянського виховання індивідів у всіх напрямках зумовлене соціальними причинами, як і надання рис соціальному життю людини, яке докорінно залежить від відповідного типу устрою, у якому житимуть люди.

Життя ж людини з особливими освітніми потребами детермінованого кількома життєвими сценаріями, а саме:

– медичний сценарій (відображає її здоров'я),

– конфесійний сценарій (розкриває розвиток духовної сфери та ціннісних орієнтацій),

– соціальний сценарій (розкриває міру участі у соціальному житті),

– соціально-психологічний сценарій (показує стан залежності від соціально-психологічної підтримки і захисту для людини).

Усі ці напрямки вимагають високої духовної підготовки соціального працівника та знання правових засад діяльності у суспільстві. Основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, допомогу у їх подоланні громадянам (особам), сім'ям, дітям, молоді, які потребують сторонньої допомоги, визначені Законом України «Про соціальні послуги» (2019).

Соціальна робота як професійна діяльність призначена і спрямована на активізацію можливостей усіх категорій населення на задоволення актуальних потреб, як кожної особистості зокрема, так і суспільства загалом, щодо створення сприятливих передумов для життєвого самовизначення та самореалізації, розв'язання нагальних проблем, реалізації творчого потенціалу, підтримки інноваційної діяльності та громадської активності (Балахтар, 2016а, с. 6-8).

Складність і багатогранність характеру соціальної роботи зумовила активний пошук щодо трактування цього феномену через його динамічність. При цьому науковці відзначають суттєві відмінності у його розумінні. Так, у зарубіжних країнах соціальну роботу розуміють як:

– «професію працівників, що займаються стосунками між людьми і їх оточенням, котрі впливають на здатність людей виконувати життєві функції, реалізовувати прагнення і цінності, знімати дискомфорт і стреси»; «організацію особистісної служби допомоги людям, що заснована на альтруїзмі та спрямована на те, щоб полегшити людям повсякденне життя в умовах особистої та сімейної кризи, а також по можливості кардинально розв'язувати їх проблеми» (Англія);

– «професійну діяльність, спрямовану на надання допомоги індивідам, групам або співтовариствам у поліпшенні або відновленні їх здатності до функціонування в суспільстві і на створення соціальних умов, що сприяють цій меті» (США);

– «специфічну форму державної та недержавної дії на людину з метою забезпечення культурного, соціального і матеріального рівня її життя, надання індивідуальної допомоги людині, сім'ї або групі осіб»; професійну діяльність, спрямовану на надання допомоги людям, сім'ям, соціальним групам і співтовариствам у задоволенні їхніх потреб щодо соціальної адаптації, відновлення (набуття) певних навичок самостійного функціонування в соціумі, в поліпшенні їхнього соціального становища, досягненні людиною гармонії в житті, регуляції взаємин з родиною і соціальними групами;

– діяльність, яка реалізується професійно чи на громадських засадах, серед пріоритетних напрямів якої захист дитинства, попередження злочинності серед молоді, підтримка неповних і

неблагополучних сімей, людей похилого віку, безробітних та ін. (Франція) (Поліщук, Бартош-Пічкара, Горішна, Пришляк &, Лещук, с. 173-230);

– діяльність, що передбачає профілактику соціального сирітства, бездоглядності та безпритульності, правопорушень і злочинності, соціальну підтримку осіб, які живуть з ВІЛ, і молоді, яка вживає наркотики, соціальну реабілітацію дітей та молоді з функціональними обмеженнями, соціальну освіту та виховання (Децюк, 2017, с. 31-34) (Італія).

Серед вітчизняних науковців також немає однозначного трактування даного феномену. Соціальну роботу розуміють як:

– професійну діяльність соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, спільнот та окремих індивідів, спрямовану на «надання допомоги особам (колективам) у соціалізації, за умови у них належних умов функціонування або через певні особисті вади процес соціалізації ускладнюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі (десоціалізація)» (Мигович, 1998, с. 70-81).

– «професійну (волонтерську) діяльність як вплив на особистість з метою надання їй допомоги у самовиявленні» (Зверева, Алексеєнко, Басюк, Безпалько, Бондаренко, Братусь, ... & Цюман., 2006, с. 12).

– «вплив професіоналів, громадськості та соціальних інститутів на суспільство шляхом формування та реалізації соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов життєдіяльності кожної особистості та сім'ї» (Капська, 2001, с. 13);

– засіб формування громадянського суспільства, задоволення потреб людини (Бех, 2011);

– професійну гуманістично зорієнтовану діяльність, базисом якої є суб'єкт-суб'єктна та суб'єкт-об'єктна взаємодія людей, спрямована на поліпшення їх життєвої ситуації, недопущення загострення їхніх проблем та підвищення якості життя загалом (Кривоконь, 2013, с. 90-98);

– сукупність теоретичних знань і засновану на них практичну діяльність, метою якої є забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств населення, а також протидії факторам соціального виключення (Полтавець, 2000) тощо.

Отже, зважаючи на значну кількість трактувань суті поняття «соціальна робота», підходів до його тлумачення, науковці не дійшли до однозначної думки донині.

Сьогодні соціальну роботу держава, спільноти, громадськість, науковці розглядають як надважливий для суспільства феномен, професійну діяльність, навчальну дисципліну, мета яких – надання соціальної підтримки людині, задоволення потреб різних верств населення, сприяння їхній успішній соціалізації, попередженню деструктивних явищ у суспільстві тощо.

Особливого значення набуло нове міжнародне трактування соціальної роботи, ухвалене під час світового конгресу із соціальної роботи у Мельбурні у липні 2014 р. – «глобальне визначення соціальної роботи» «як заснованої на практиці професії та академічної дисципліни, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації людей.

Центральне місце посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності. Соціальна робота, враховуючи теорії соціальної роботи, соціальні та гуманітарні науки, а також місцеві знання, залучає людей до розв'язання життєвих проблем і підвищення їх благополуччя» (The Global Definition of Social Work Profession, 2014).

Соціально-психологічна специфіка професійної діяльності фахівця з соціальної роботи зумовлена змістом і функціями соціальної роботи, що передбачають надання соціальних послуг усім категоріям населення. Серед основних *напрямів* соціальної роботи виокремлюють типи за різними ознаками: *категорії населення* (люди похилого віку, інваліди, воїни Операції Об'єднаних сил (ООС), учасники бойових дій, діти, обдарована молодь, сироти, сім'ї (багатодітні, неповні, неблагополучні та ін.), жінки, сільське населення, громада, окуповане населення, безробітні, мігранти, переселенці та ін.), *сфери життєдіяльності* суспільства (системою соціального захисту населення; охороною здоров'я, освітою, підприємствами, армією та ін.), умовами спрямованості соціальної роботи щодо розв'язання *соціальних проблем* (девіантності, правопорушень, алкогольної чи наркотичної залежності, попередження та подолання конфліктів, безробіття, бідності тощо). Особливо перспективними напрямками нині є:

волонтерський рух, соціальна робота з вимушеними переселенцями, соціально-психологічна допомога воїнам ООС, окупованому населенню, соціальним меншинам, соціальна робота в громаді та ін.

Усі напрями соціальної роботи тісно взаємопов'язані, а їх практична реалізація залежить від багатьох *факторів* – соціально-демографічної ситуації, пріоритетів соціальної політики, стану нормативно-правової бази, регіональної специфіки, національних традицій, дій місцевих органів влади, достатнього фінансування, наявності матеріально-технічної бази, підготовленості кадрів, міжвідомчої взаємодії, потреб клієнтів тощо. Тим не менше, кожен з напрямів соціальної роботи важливий для її розвитку та надання всебічної допомоги нужденним.

Розкриття соціально-психологічних механізмів у системі соціальної роботи можливе на основі аналізу соціально-психологічних особливостей професійної діяльності фахівців соціальної сфери, що передбачає розв'язання проблем особистісного та соціального неблагополуччя, особистісно зорієнтованої допомоги людям у контексті «особистість-соціальне середовище», забезпеченні їхніх базових потреб та інтересів, людської гідності та прав на гідне життя.

До *загальних особливостей соціальної роботи*, яку фахівці здійснюють на різних рівнях реалізації професійної діяльності, варто віднести такі (Балахтар, 2019):

По-перше, діяльність фахівців належить до професій типу «людина-людина», в основі якої суб'єкт-суб'єктна та суб'єкт-об'єктна взаємодія, що має гетерохронний характер з тенденцією до постійного ускладнення, урізноманітнення видів роботи, включених до ієрархічних відносин, створення умов для поліпшення життєвої ситуації людей, захисту населення від негативного впливу деструктивних соціальних явищ тощо, зумовлюючи її яскраво виражений гуманістичний зміст.

По-друге, соціальна робота є інструментом реалізації соціальної політики, який передбачає надання соціальних послуг усіх категорій населення (педагогічних, психологічних, соціально-медичних, юридичних та ін.) і має *творчий характер* через домінування нестандартних проблемних ситуацій, яскраву *попереджувальну* і прогностичну природу розв'язуваних завдань, потребу в прийнятті відповідальних рішень у складних і кризових

ситуаціях та ін.

По-третє, соціальна робота висуває достатньо жорсткі вимоги до *індивідуально-психологічних і професійних якостей фахівця як суб'єкта діяльності* та його професіоналізму у досягненні цілей соціальної служби у процесі розробки й реалізації різноманітних соціальних проектів, програм тощо.

По-четверте, соціальну роботу характеризує висока інформативна насиченість, зумовлена високими вимогами суспільства до цього виду діяльності залежно від різних підстав (суб'єкта отримання соціальних послуг, сфер життєдіяльності суспільства, виду проблем, «вектора» її основного змісту та ін.) відповідно до європейських стандартів тощо.

По-п'яте, *багатофункціональність* соціальної роботи, постійне розширення та збагачення новим змістом професійних функцій (інформаційна, діагностична, консультативна, корекційна, прогностично-випереджувальна, реабілітаційна, пропагандистська, комунікативна, правозахисна, корекційна, організаційно-управлінська, розвивальна та ін.) і виконуваних відповідно до них соціальних ролей («управлінець», «консультант», «дослідник», «стратег», «помічник», «адвокат», «лідер», «реабілітолог», «учитель» та ін.) у відповідь на виклики перманентно змінюваних соціальних умов.

По-шосте, висока психічна напруженість соціальної роботи та ймовірність виникнення емоційного виснаження (професійного вигорання), негативних психічних станів, кризових ситуацій, які зумовлюють високу психологічну ціну через персональну відповідальність фахівців за результати власної діяльності з врахуванням дефіциту часу, постійних ризиків, що можуть спричинювати появу професійних стресів, кризових станів, втомлюваності, погіршення здоров'я працівника тощо.

Зважаючи на багатовекторність професійної діяльності, однією з важливих рис фахівця з соціальної роботи, яка забезпечує конструктивну взаємодію і сприяє досягненню ефективності соціальної роботи, є емпатія як «джерело альтруїзму та фактор «поведінки допомоги».

Є. Ільїн зазначає, що чим більше людина схильна до співпереживання, тим вища її готовність до надання допомоги в конкретному випадку, тобто співчуття як відгук на переживання, страждання іншої людини не завжди є виявом емпатії, а може

виявлятися лише з почуття чужості. Автор вважає, що для емпатії обов'язковим є емоційне реагування – співпереживання, тобто усвідомлення людиною тих почуттів, які вона відчуває, є відображенням почуттів партнера по спілкуванню.

Емпатія виступає стійкою інтегральною властивістю особистості, що виявляється у: 1) здатності емоційно відкликатися на переживання інших людей, у розумінні їхніх емоційних станів, передбаченні афективних станів, в активному прагненні до надання допомоги; 2) спрямованості на певний об'єкт емпатійних переживань (Орищенко, 2015, с. 86-88). Дослідниця звертає увагу на психологічну характеристику особистості з високим рівнем емпатії: соціальну сміливість, комунікабельність, активність, щирий інтерес до людини, спрямованість на розуміння інших, чутливість, чуйність, альтруїзм, неупередженість, доброту, толерантність, терпимість, які допомагають людям бути здатними до співчуття і співпереживання.

Варто погодитися з думкою С. Мітіної, адже саме емпатія є вищим рівнем комунікативної компетентності й індикатором професійної успішності фахівця з соціальної роботи, складним функціональним утворенням особистості, структуру якого становлять три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний, афективний і конативний. У його професійній діяльності конкретні емпатійні вміння, що функціонують у вигляді засвоєних когнітивних, афективних і мотиваційних патернів поведінки, визначають рівень професійної ідентифікації як процесу усвідомлення суб'єктом образу професійної діяльності та можливостей її реалізації (Юдіна, 2004, с. 7; Мітіна, 2017, с. 83-88).

Особливе значення у становленні особистості фахівця мають духовні цінності – сукупність ідей, норм поведінки, дій, що забезпечують задоволення духовних потреб. Філософсько-богословські науки, будучи аксіологічною системою, виконують роль інтерпретатора цінностей. Духовність – якісна характеристика свідомості людини і не лише свідомості, до якої варто віднести й дії людини, її вчинки, життя. Духовність – це атрибут людини як суб'єкта. На противагу бездуховності – втрати людиною її суб'єктивних якостей і перетворення людини в простий об'єкт.

Доцільно виокремити три аспекти духовності: естетизм (орієнтація на естетичні цінності життя), етизм (тяжіння до певної парадигми поведінки) і теоретизм (апеляція до теоретичних

аргументів у житті). Абсолютизація одного з аспектів духовності веде до її одностороннього вияву. В аксіологічному відношенні традиційними складовими духовних цінностей є істина, добро, краса. Досягнення духовних цінностей – головне завдання людини в житті (Швед, 2009, с. 157-167).

Внутрішньою духовною якістю людини є моральність як основа особистості соціального працівника. Моральна свідомість фахівця з соціальної роботи містить три необхідні компоненти: моральні знання, моральні переконання і моральну потребу. Так, моральна свідомість акумулює моральні норми, принципи, категорії, мотиви, ціннісні орієнтації тощо і проявляється в ідеальному, адекватному, активно-перетворювальному віддзеркаленні дійсності.

Професійна необхідність творчого підходу до розв'язання моральних проблем вимагає наявності внутрішньої потреби діяти завжди високоморально, регулювати свої дії з урахуванням моральних норм і системи цінностей (Балахтар, 2016б, с. 103-109). При цьому моральна потреба та моральна мотивація діяльності характеризують соціального працівника як особистість, здатну надати допомогу щодо викликів людей із соціальними потребами.

Моральна поведінка фахівця визначається певними моральними і душевними якостями його особистості, які поєднують загальнолюдські та специфічно професійні моральні якості. Основними у визначенні морального образу особистості є:

- уявлення про обов'язок, справедливість, совість, честь, добро і зло,
- моральні знання з етики, моралі та моральності,
- моральні переконання (заснована на досвіді та знаннях упевненість фахівця у справедливості вимог професійної моралі) як більш високий ступінь розвитку особистості фахівця, його свідомості, в основі якого глибока і всебічна оцінка особистістю відомих їй моральних норм, перевірка їх соціальною практикою, життєвим і професійним досвідом, їх внутрішнім схваленням й органічним прийняттям як єдино правильних і реально можливих (Балахтар, Пірен, Мандрик, Кармалюк, Сайко, & Шманько, 2016). Моральні переконання визначають теоретичну і практичну підготовленість фахівця до реалізації професійної діяльності, слугують підставою для свідомого ставлення до власної поведінки та дій у практиці соціальної роботи.

– моральні потреби як найвищий ступінь моральної свідомості соціального працівника, що характеризує наявність моральної потреби відповідно до вимог професійної етики. Дотримання вимог професійної етики як внутрішня потреба людини вимагає врахування етичних принципів в організації і використанні вольових та емоційних якостей у спрямуванні зусиль на вирішення етично складних проблем саме з погляду моральності. Керуючись своїми моральними потребами, фахівець не може поступитися ними і вчинити дії, які, на його погляд, не відповідають критеріям добра і зла. Натомість ситуативно зумовлені як актуальні (Балахтар, & Єнакі, 2016).

Професійна моральність характеризує фахівця з соціальної роботи, відображаючи особистісні духовні та душевні якості, проявляються у професійній діяльності, зумовлюють її суть і впливають на її результати. Моральність поєднує духовні (інтелектуальні) та душевні (почуттєві) якості, які проявляються фахівцями у професійній діяльності. Щодо внутрішнього прийняття соціально ціннісних етичних норм і правил, то воно забезпечує зняття суперечностей між особистими й суспільними потребами (Балахтар, 2015в, с. 113-116).

Усі особистісні якості в цілому можна охарактеризувати як прояв *гуманістичного ставлення до людей*. Це гуманізм, повага до людини, почуття співпереживання (емпатія) і милосердя, доброта, чутливість, здатність відгукуватись на чужі болі і проблеми, прагнення допомагати іншим людям, налагоджувати взаємодію, співпрацю, інтерес до внутрішнього світу людини, проявляти симпатію, альтруїзм, комунікабельність, екстравертність, довіру і відкритість у спілкуванні, тактовність і делікатність, порядність, чесність, високу моральність та ін. Названі якості в тому чи іншому поєднанні містяться у Міжнародному кодексі соціального працівника.

Заслуговує на увагу і *велика відповідальність фахівця з соціальної роботи* за результати власних дій, професійної діяльності, враховуючи, що діяльність відноситься до типу «людина-людина», а від рішень фахівців часто залежать долі клієнтів, їхніх родин. Це спричинює до того, що їх робота частково базується на судженнях оточуючих людей.

Діяльність фахівця забезпечує: активізацію виховних сил

суспільства; надання спрямованої допомоги і підтримки в соціалізації особистості; посередництво між особистістю і соціальними інститутами у вирішенні актуальних проблем, зумовлених потребою і соціальною адаптації, інтеграції, самореалізації протягом життєвого шляху, ресоціалізації, соціальної реабілітації тощо; організації різних напрямів і видів соціально-ціннісної діяльності дітей та молоді та ін.

Відповідальність становить одну з основних якостей, затребувану практичною діяльністю фахівця з соціальної роботи, а саме: *функціональної* – проявляється в різних напрямках діяльності; *особистісної* (відповідальне ставлення до клієнтів, професійної справи і до себе), *предметної* – виступає підґрунтям для професійно-особистісного розвитку, показником готовності до професійної діяльності.

Водночас, як показує досвід, фахівці з соціальної роботи у професійній діяльності зустрічаються з різноманітністю *організаційно-управлінських і соціально-психологічних проблем*, зазнають негативного їх впливу на особистісно-професійне становлення фахівця з соціальної роботи, його особистісний розвиток, зумовлюючи труднощі в якісній реалізації базисних і специфічних функцій тощо.

Отже, здійснюючи ефективну професійну діяльність у сфері надання соціальних послуг, фахівець з соціальної роботи прагне реалізувати власний потенціал, опанувати інтегральну систему професійно значимих (когнітивних), ціннісно-сміслових, мотиваційних й особистісних компонентів, реалізуючи постійний пошук нових, шляхів, засобів і можливостей щодо самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку, самовиховання у трудовій діяльності у процесі цілеспрямованої взаємодії в системі «людина-людина», долаючи виклики, якими обтяжені люди з соціальними потребами.

Узагальнюючи вищевикладене, важливо мудро і прагматично оцінити проблеми соціальної роботи і соціального захисту, бо правильний професійно-аналітичний підхід наводить на думку про більш інноваційно-прагматичний підхід до надання соціальних послуг і захисту людини.

В Україні, поки що, система соціальної роботи у сфері освіти має декларативно-обіцяючий характер, виходячи із саме таких державних реалій, що свідчить про організаційну невизначеність роботи соціальних працівників у закладах освіти і надання

соціальних послуг через посередницьку функцію соціальної роботи на основі партнерських зв'язків з соціальними службами для сім'ї, дітей та молоді. У цьому різниця між розвинутими країнами – між німецькою моделлю, яка включена в систему освіти неформально та, наприклад, англійською системою соціальної роботи, яка функціонує незалежно від системи освіти і співпрацює з нею на основі чітко визначених і ділових домовленостей.

На сучасному етапі демократизації українського суспільства соціальна робота базується на фахово духовних і правових засадах милосердного, емпатійного, добродійного ставлення до особистості, котра потребує допомоги, підтримки людської та держави, бажає реалізувати себе, свої смисли і життєві інтереси та цінності у соціальному оточенні – щирому, гуманному до неї, виконуючи загальні для усіх наuczіння Господнє: «допоможи ближньому».

3.4. Християнське наuczіння громадян України навчатися і працювати у злагоді во славу Господню і на щасливе життя

Земля дає плід свій.
Благослови нас, Боже, Боже
наш. Благослови нас, Боже, і
нехай прославляють Тебе всі
краї землі.

Пс. 66, 7
Псалми Давида

Значення християнства для морально-етичного розвитку в період кризових станів суспільства полягає у тому, що воно не тільки пропонує систему найвищих духовних цінностей, торкається глибинних внутрішньо особистісних механізмів їх засвоєння та перетворення на невід'ємну складову духовного світу і ціннісну основу людського буття в постковідну епоху, яка все таки настане як Божа Благодать для людства.

Десять заповідей Божих, дані пророкові Мойсею на горі Сенай, є першим джерелом Божої Благодаті на мудрість життя і працю во славу Господу та щастю людей. Їх дотримання сприяє формуванню таких чеснот: шанобливість, щедрість, щирість,

смирення, негативне ставлення до користолюбства, яке на даний час засмутило людське суспільство.

Заповіді Господні почали після епохи комунізму входити в людську свідомість як фундаментальні норми моралі, спрямовані проти зневажливого ставлення до батьків, забороняють вбивство, злочинство, перелюб, неправильне свідчення на ближнього, осуджують зазіхання на чуже майно. Вони стають для кожної людини нормативом та зобов'язують людину до позитивно діяльних учинків для щасливого життя кожної людини у суспільстві.

Сучасна суспільна наука виділяє три основні стани розвитку європейської культурної свідомості, або три духовні ситуації в історії Європи: премодерн, модерн і постмодерн. Відповідно, епохальні зміни своїх парадигм на цих етапах зазнали і релігії. З цього приводу швейцарський теолог Ганс Кюнг зазначає, що «стосовно релігії зміна парадигми означає зміна основного зразка, основної структури, основної моделі, відповідно якій людина сприймає себе саму, суспільство, світ і Бога».

В епоху постмодернізму в сучасному християнстві на зміну гаслу «як я можу спастися» приходять гасло «як я можу стати щасливим». Християнський постмодерн – це не зміна християнського світогляду, а своєрідна реакція на віковий, практично безрезультатний експеримент традиційної теології з раціонального пізнання Бога і місце його в житті людини.

Тому важливу роль православ'я в духовному житті України покликана відігравати організація широкої місіонерської (просвітницької) роботи серед населення, особливо молоді. Християнська церква – це вселенська спільнота людей. Спаситель Ісус Христос створив Церкву не як якусь організацію, а як духовну спільноту людей на землі, яка покликана жити щасливо, прославляючи Господа своєю любов'ю, бо Бог – «це любов».

У ХХІ столітті ми живемо в час самоусвідомлення себе християнами, але вільними етносами, активізується національна самобутність прийняття християнства кожним народом. Формула з Нового Завіту така: для Христа немає ні єлліна, ні іудея, ні скіфа і прочитується не в контексті нівелювання національних різниць, а як утвердження того, що ти можеш бути християнином, належати до будь-якої нації. Сьогодні боротьба за національне християнство стає

одним із виявів боротьби за національну незалежність, національне відродження, формування національного духу та культури. Прикладом цього вже є діяльність національних православних Церков в Україні, Македонії, Чорногорії, Білорусії, Католицької церкви в Китаї.

У ХХІ столітті християнство через різні свої організації все більше буде виходити за межі того, що характеризує його власне як релігію. Це не знищення християнства (а воно вже активно розвивається) виявляється в опануванні ним справою освіти, мистецтва, культури загалом, виходом в політику, бізнес. Ми живемо за умов суспільної динаміки. Християнство правомірно прагне до своєї монополії щодо розв'язання глобальних проблем, провідну роль у духовному житті тощо. У нашу епоху важливо, щоб метою кожної людини і суспільства стало перетворення та духовне удосконалення в ім'я переходу людства на новий виток еволюційного розвитку від людини розумної до людини духовної.

Отже, духовність – це спрямованість у майбутнє, шлях до якого пролягає через подолання викликів буденності та нікчемності у власних думках, почуттях, намірах, реальних вчинках во славу Господу та на добро для людей. Такий підхід дасть людству дороговкази до настання «постковідної епохи» як часу для подолання викликів і продовження життя в духовних вимірах, гармонії внутрішнього світу людини з іншими людьми на землі.

РОЗДІЛ 4

СУЧАСНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ВИКЛИКАМ

Життя – це проблема, яку повинні розв’язувати ми. Життя – це відкриття... Безперервне відкриття, яке ми здійснюємо відносно себе і навколишнього світу.

Х. Ортега-і-Гассет

4.1. Культурно-правові засади запобігання викликам у житті людини

Трагічна розв’язка історії України викликана тим, що український народ не міг виробити ані ґрунтовної цивілізації, ані власної дисципліни, бо ті, що ставали на чолі його та бралися піклуватися народною долею, мали в собі вельми недостатній запас культури.

Володимир Антонович

Повернення осмисленням повернення до осмислення феномену національної культури як засобу усвідомлення громадянами мудрості належно жити за научінням Господнім сьогодні стає ідеологічною парадигмою інноваційної освіти у світовому контексті щодо подолання викликів. Ідеологічна парадигма освіти націлює розуміти культуру як царину, особливо творчу справу інтелектуально мислячих еліт, громадян, етнонаціональних об’єднань до засад нового мислення на злагоду, чесну працю, самоствердження серед інших спільнот і культур щодо прогресивного спрямування в сучасному глобалізованому світі на предмет усвідомлення та подолання викликів.

У філософському розумінні феномен культури визначає як сенсожиттєві орієнтири кожної окремої людини, так, водночас, спрямовує і всі інші суспільно значущі дії, починаючи від буденної свідомості і закінчуючи утворенням культурних цінностей буттєвого характеру у науці і мистецтві.

Культура створюється людиною і формує засади духовно-правого спрямування на окультурювання життя та взаємодії «людини з людиною» і «людини з навколишнім світом».

Важливо, що у наукових розвідках Гегеля формування кожної людини від народження до зрілості ґрунтується на діяльному перетворенні даної суспільної культури в її внутрішній духовний світ. Як для Гегеля, так і для Гайдеггера у свій час культура ототожнювалася з освітою. Для них визначальною була теза «бути освіченим і бути культурним – одне і те ж». Хоча, пояснюючи цю тезу, вони констатували, що, крім набуття знань і «просвітлення духу», усвідомлення свого єства, своїх прав і обов'язків, освіта означала і означає формування людського в людині, її здатності бути готовою до пізнання та запобігання викликам у житті.

Важливо у даному разі наголошувати на ролі мови як основи культури у процесі набуття освіти людиною і стверджувати про культуру як систему формувань людського духу (мислячого духу людини) через мову. Мова відкриває потаємну суть речей, у мові і через мову світ постає перед людиною. Гайдеггер визначав культуру мови як «дім людського буття». За умов розбудови незалежної української держави гостро постає потреба усвідомлення духовних і правових засад як основ подальшого формування української національної культури. Дехто вважає, що розв'язання цієї проблеми забезпечується і повсюдним відновленням релігійності, створенням національної церкви. Безперечно, церква відіграє важливу роль в обстоюванні загальнолюдських цінностей в сучасній Україні, яка стала незалежною і слугує на добро людям (Незалежна Українська Православна Церква).

У контексті усвідомлення та запобігання викликам сьогодення на засадах українських науково-історичних надбань можна згадати мудрість позитивного наuczіння для життя людини і Г. Сковороди, закладену ним у концепції «спорідненої праці», праці за покликанням, за якої все потрібне є неважким, а важке непотрібним,

і яка є найвищим сенсом життя, джерелом духовної насолоди, «радість душевної», щастя. Його наука – величне надбання мудрості запобігання викликам у житті кожного з нас.

За умов цивілізаційного розвитку, що кордоцентризм Г. Сковороди, апофеоз сердечності, духовності і «сродної праці» як шляху до щастя, безперечно, відображають сьогодні особливості духовних поривань української культури та її народу до правдивого, правового життя з повагою до людини та всього живого, подолання кризових станів і гармонії стосунків «людини і природи», «людини і людини».

Культура є і способом життя людини у світі. Світ людського буття – не мертва матерія, а «олюднена природа».

У духовно-практичному освоєнні природи наукою та освітою світ, як його потрібно розуміти для практики життя, і той світ у людському розумінні поділяється на «видимий» і «невидимий», «підземний» і «наземний», «земний» і «небесний», «поцейбічний» і «потойбічний», «який є» і «який має бути» та ін. Хоча фізично та матеріально людина живе в одному із цих світів, але духовно вона живе і переживає своє буття в обох із них. Особливо це наукове твердження стало відкритим після розпаду «імперії комунізму».

Національне відродження, що його нині утверджує Україна своєю незалежністю, європейським вибором, побудовою самостійної незалежної держави засвідчує, що культура, право й освіта є провідними чинниками сучасного конструювання життя народу України як індивідуальної іпостасі людства, розкриття його етнічного авторитету, неповторного вираження загальнолюдського досвіду.

Правовий прогрес відображає характер і рівень політико-правового розвитку нового типу суспільства, де Конституція України свідчить про поступове утвердження духовно-правових засад від менш досконалих до більш розвинених форм політико-правової життєдіяльності, від менш розвиненої до більш високої правової культури та правової системи в сучасному українському суспільстві. Це прогрес права, культури спілкування особистості, суспільства та влади, міжособистісних і групових взаємовідносин, верховенства права, правовий зразок організації поведінки та діяльності, їх справжнє духовне окультурювання для щасливого життя людини, запобігання непорозумінням і викликів.

Сьогодні українська національна культура трансформує історичний досвід боротьби за незалежність, знамення цінностей життя, творчості, духу, віри в Божу Благодать для громадян України всіх національностей на краще життя, соціальний захист кожної людини, що його потребує, а також формування світоглядних засад щодо подолання викликів, становлення миру на Донбасі, повернення Криму та утвердження рівних прав і свобод для людей різних національностей та релігійних уподобань усіх громадян України.

Культура для людини – це не лише певний зріз духовності, репрезентований її (культури) інституалізованими виявами та результатами, а певний всеосяжний і водночас індивідуалізований - у формі національного буття чи індивідуального існування спосіб буття людини, об'єктивація смислів, уявлень, вірувань, традицій, зрештою надій і сподівань у процесі життя. Коли йдеться про світосприйняття, то розгляд її проблем – це водночас і розгляд проблем історичного буття народу (у даному разі – українського), перспектив його життя у самостійній державі та у співпраці з демократичними країнами світу.

Культуротворчі, точніше – культуростверджуючі зусилля – це розв'язання у системі викликів як завдань, так і надзавдань. Тож, з одного боку, існують нагальні потреби самозбереження і підтримки власної національної самоідентичності, а з іншого – сама ця ідентичність може бути ствердженою в контексті нинішніх реалій планетарного штибу, зорієнтованих на гармонізацію взаємин людини і світу, особливо у кризовий період, у якому людство перебуває на даний час. Культура як феномен суспільно-політичний є результатом суспільної діяльності, засобами якої людина практично і духовно перетворює дійсність і саму себе, створюючи власний, відмітний від природи духовно-практичний світ, і розгортає в ньому всі свої життєдайно творчі реалії та загальнолюдські цінності.

Найвищі духовні цінності тієї чи іншої культури виражаються у символічній формі, в її святинях. Усі найвищі духовні цінності, які сприймаються як національні релігійні цінності (святині), стають надбаннями і світової культури. Сам процес діяльності у сфері культури завжди реалізується через право на свободу, власний вільний вибір серед різних можливостей, що містяться в обставинах

цієї діяльності, зокрема щодо подолання та запобігання викликам у житті.

Тому, виходячи з людинотворчої суті культури, виділяють такі її основні соціальні функції:

- ✓ пізнавальну,
- ✓ прогностичну,
- ✓ інтегративну,
- ✓ комунікативну,
- ✓ цінної орієнтації,
- ✓ освітньо-виховну,
- ✓ соціальної пам'яті тощо.

Така обширна можливість взаємодії та взаємовпливу у системі «людина і культура» та «культура і людина». Лише культура може об'єднати людей у суспільному русі до прогресивного розвитку цивілізації – соціально справедливого суспільства, що забезпечує необхідні умови для вільного і всебічного розвитку особистості, здатної долати різного типу виклики у житті.

4.2. Децентралізація та проблеми охорони навколишнього середовища та земельних ресурсів як чинник соціального захисту та життя людини

Три речі, яких неможливо досягнути просто:

- людинолюбства без туги;
- знань без помилок;
- хоробрості без страху.

Конфуцій

Децентралізація є ключовою реформою в Україні. Від духовно-професійної мудрості її реалізації залежатиме не лише розвиток місцевого самоврядування, демократії, громадянського суспільства, а й успішність нашої держави, охорона навколишнього середовища, сталість та ефективність (природна чистота дарів землі) для людини, тваринного і рослинного світу, врешті-решт – збереження життя всього живого на землі, що потребує серйозного осмислення кожним.

Дуже вдало ще висловився у даному контексті англійський драматург Бернард Шоу, який сказав: «Тепер, коли ми навчилися літати повітрям, як птахи, плавати під водою, як риби, нам не вистачає тільки одного: навчитися жити на землі, як люди». Прикладом цього слугує особистість Ісуса Христа, в чий образ Бог вирішив перетворити нас в аспекті поведінки. Це надзвичайно складний і багатогранний комплекс проблем забезпечення ефективного функціонування в межах планети, тобто біосферно-антропогенної єдності.

Успіх можливий, якщо людство опанує системне екологізоване мислення, побудоване на усвідомленні єдиних закономірностей розвитку систем, із яких складається світобудова та научіння Ісуса Христа. Це прагматично доступно для кожного і викладено у Біблії та в Святому Євангелії. Люди дуже нагрішили, і стан навколишнього світу висуває перед людством проблеми, що стосуються кожного, – покаятися за всі негативи соціально-політичні та особистісні.

Ставлення більшості із нас до научіння Ісуса Христа настільки поверхневе, що ми сприймаємо гріх і неучтво як щось необхідно-реальне і простиме. Сьогодні багато чого у нашій діяльності знаходиться в обіцянках, на так званому словесному гуманізмі. Проте природа непорядних, хитрих для себе людей робить їх безчестям не людським, хоч і дехто є при владі, що викликає осудження простих трударів, які залежні та у більшості терплять і прощають. Саме тому великі надії на зміни у науці і житті громадяни покладають на децентралізацію. Виходячи з реалій сьогодення в українському суспільстві, ключовим чинником децентралізаційних реформ є формування територіальних громад (ТГ), які за законом спроможні вирішувати всі, без винятку, питання місцевого значення щодо надання населенню якісних і своєчасних послуг для ліпшого життя. Зокрема, перші ОТГ у містах обласного значення з'явилися в 2015 році. На сучасному етапі (2021 р.) їх в Україні нараховується біля 1000. Процес децентралізації пройшов, але складно: має місце низка проблем, до яких повинні долучитися усі жителі громад.

Оскільки Україна є однією з останніх країн Східної Європи, які почали рух у напрямку децентралізації, міжнародні організації та урядові органи окремих держав уже мали практичний досвід щодо

підтримки формування місцевого самоврядування та практики його реалізації. Станом на вересень 2019 року в Україні зrealізовано 18 проектів з підтримкою децентралізації. До прикладу, вагомим є внесок тривалого швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні: DESPRO (2007-2020) у популяризації, інформаційно-консультаційну та освітню підготовку керівних представників об'єднаних територіальних громад України.

Проект «Місцевий розвиток, зорієнтований на громаду» (2014-2017 рр.) був спрямований на поліпшення життя мешканців невеликих населених пунктів, а коло виконавців охоплювало не лише громадських активістів і виконавчі органи влади, а й членів профільних комітетів Верховної Ради України. Окрім сприяння реформі місцевого самоврядування та процесу децентралізації влади, проблема проекту охопила підтримку наявної інфраструктури, поліпшення роботи житлово-комунального господарства й економічний розвиток сільських територій.

Проект «Сталий місцевий розвиток у сільських районах Чернівецької та Одеської областей (2014-2019) шляхом стимулювання та поліпшення рівня добробуту та життя найбільш уразливих груп населення, зміцнення місцевого врядування та заохочення впровадження ініціатив на рівні громад є позитивом.

Важливий проект «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС) – 2015-2021 рр., який фінансується урядом Канади. Особлива його специфіка – надання експертної підтримки при розробці інтегрованого планування розвитку на місцевому та регіональному рівнях: розробка стратегій розвитку міст до 2027-2028 рр., програм посилення конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу та просування продукції на зовнішні ринки. Для цього було обрано 16 міст України, серед яких Бердянськ, Коломию, Вінницю, Кременчук та ін. (Партнерство для розвитку міст).

Міжнародна підтримка процесу децентралізації влади в Україні відіграє важливу роль в інституціональному забезпеченні реалізації реформ. Сам процес децентралізації влади висуває на порядок дня її реалізації свідомих ініціативних професійно підготовлених і патріотичних мешканців цих невеликих населених пунктів. Це висуває перед освітянами, науковцями, партійними організаціями проведення змістовно-інноваційної громадсько-просвітницької роботи на успіх в інтересах жителів територіальних громад в

Україні та охорону навколишнього середовища й земельних ресурсів. Усе це сприятиме соціальному захисту громадян та запобіганню песимізму, відтоку молоді та поліпшенню здоров'я людей, стабільності та сталого розвитку.

В Україні є величезне багатство – понад 60 мільйонів гектарів землі. З них 42,7 млн га, або 70% – це земля сільськогосподарського призначення. Унікальність України – наші родючі ґрунти, адже близько 40% сільськогосподарської землі в Україні – чорноземи. На сьогодні українці мають приватні паї обсягом 28 млн гектарів. А в цілому загальна кількість землевласників і землекористувачів в Україні перевищує 25 млн осіб (Нападовська, 2021, с.5).

Формування нової філософії та методології землекористування у сучасних територіальних громадах в Україні з урахуванням не лише норм Конституції України, які гарантують непорушність права власності українського народу на землю та право приватної власності на земельні ділянки, але і враховують «право землі» на «відповідального власника», що відкриває можливості визначення й обґрунтування певної системи економічних та екологічних організаційних заходів задля ефективного регулювання земельних відносин, організації та раціонального використання земельних угідь. Відповідно до Земельного кодексу України, прийнятого в 2001 р., громадяни мають право на отримання безоплатно у власність земельних ділянок у межах норм, визначених тим же Кодексом.

На сучасному етапі українське суспільство стоїть на порозі очікування остаточних правових засад земельної реформи. Дуже важливо, щоб вона не сприяла продажу землі іноземним громадянам.

Територіальні громади, різноманітні форми самоорганізації населення місцевого самоврядування на місцях покликані стати потужним прискорювачем демократичних реформ і зародження нової демократичної структури громадянського суспільства. Коли члени територіальної громади беруть участь в обговоренні рішень, вони налаштовані на їх ефективне виконання.

У розвинених країнах світу діють громади, які об'єднуються з різноманітними фондами і впроваджують механізми спрямування ресурсів безпосередньо у громади. Ефективність такої участі дає змогу не тільки виявити пріоритети рядових громадян, але й

вплинути відповідно до цих пріоритетів на кінцеві результати. Подібні тенденції надають вагомості, їх називають соціальною мобілізацією, що засвідчує зміну способу мислення людей, які стають відкритими до нових ідей, розкриття власного потенціалу допомогти собі самотійно.

Важливою функцією освітян, науковців є збір і аналіз інформації щодо реалізації реформи децентралізації, взаємозв'язок між станом екосистем і здоров'ям людей для правильної політики з огляду витрат і вигод, пов'язаних з охороною здоров'я і навколишнім середовищем. Сюди належить відповідне зміцнення наукової інфраструктури у закладах освіти, забезпечення адекватної матеріальної бази, сучасного обладнання, доступ до новітньої літератури та підготовки фахівців, які були б здатними активно та професійно утверджувати нові ідеї для державотворення та подолання викликів.

4.3. Місце та роль комунікаційної культури у процесі подолання викликів сьогодення

Кожен із нас – син своїх справ.

Сервантес

У світі відкритих суспільств культура комунікації посідає важливе місце. Сьогодні 70% свого часу людина витрачає на комунікативну взаємодію. Закономірністю стає думка, що культура комунікативної взаємодії базована на інноваціях освіти та духовності може змінити світ на позитивні ідеї, які сприятимуть попередженню та суспільному сприянню подолати виклики сьогодення, що навіяли цілу низку викликів і розчарувань серед людей та принесли понад 280 млн смертей (тільки від пандемії коронавірусу), а війни, тероризм тощо.

Саме тому перед освітянами та політиками стоїть важливе завдання: формувати серед громадян України базові засади розуміння та знань щодо свідомості використання комунікативної культури. Комунікативна культура потрібна людині для повноцінного спілкування та діяльності, починаючи із сім'ї, трудової діяльності та взаємодії в соціальних системах широкого спектра.

До комунікативного інструментарію належить загальнолюдські цінності, притаманні людству в цілому – це інститути держави, права, освіти, моралі, релігії, культури тощо. Тому не буде перебільшенням зауважити, що комунікативні елементи суспільства з давніх-давен відомі певним соціально-культурним структурам як історично відомі, що існували у світі.

Грунтовні дослідження теорії комунікації представлені у працях: М. Альберта, Д. Белла, М. Василика, К. Ясперса та інших. Серед українських авторів з цієї проблеми заслуговують на увагу праці: В. Бебика, М. Головатого, П. Почепцова, М. Шульги та ін. Щодо визначення поняття комунікація, то існує ціла низка підходів у залежності від задумів щодо дії та взаємодії людей. На буденному рівні комунікація – це процес спілкування з метою отримання або передачі певної інформації. Комунікація може бути усною, письмовою, друкованою.

Комунікація забезпечує існування соціальної пам'яті, зберігання існування історичних фактів, бо суспільство не може існувати в режимі індивідуальної пам'яті. Комунікація загалом дозволяє синхронізувати життя суспільства у часі та просторі для майбутніх поколінь.

У процесі динаміки суспільно-політичного розвитку та викликів сучасності архіактуальною стала затребуваність комунікативної культури. *Комунікативна культура* – це вміння ясно і переконливо виражати свої думки, слухати співрозмовника і відповідати на запитання, спілкуватися з різними людьми, вміння виступати та брати участь у різного типу дискусіях щодо процесу динаміки в освіті. Світ відкритих суспільств сприяє комунікації, освіта, наука і релігія мають навчити позитиву різного типу комунікаціям.

Наведений підхід до комунікативної культури на рівні сучасних вимог, наприклад щодо політики, фахової підготовки спеціаліста має сенс для сучасних вимог інформаційного суспільства знань. Тому на порядку дня людської взаємодії постала проблема компетентної відповідальності та знань. Це вимагає і компетентності співрозмовників. В освітянських оцінках комунікативної культури у контексті компетентності високої відповідальності ця проблема виникла не сьогодні, вона існувала і культивується завжди.

На сучасному рівні комунікативна компетентність передбачає:

– досвід спілкування між людьми, так званий міжособистісний досвід, який формується усвідомлюється й актуалізується у процесі безперервної людської взаємодії;

– певний рівень сформованості та професійних надбань для процесу взаємодії з навколишнім світом, людьми, які потрібні індивіду, щоб у межах своїх здібностей і можливостей та соціального статусу бути визнаним і успішним у професійному середовищі та суспільних інститутах, мати свою думку та займати відповідну позицію, спрямовану на прогрес людини.

У Конституції – Основному Законі України (1997, ст. 34) кожному гарантується право на свою думку, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір».

Світ в умовах сучасних викликів: глобалізації, економічної кризи, розмаїття штамів коронавірусу (біля 50 типів), екологічних негараздів, зокрема парникового ефекту (значного збільшення посушливості в середніх широтах, підйом рівня світового океану на 0,2-0,5 м) та ін. Ще одна глобальна проблема сьогодення пов'язана зі змінами у складі атмосфери – руйнування озонового шару, або появи озонових дир.

Основний шар атмосфери розташований на висоті 20-56 км, він захищає живі організми від згубної дії короткохвильового ультрафіолетового (УФ) випромінювання Сонця. Процес зменшення концентрації озону невинно зростає, що приводить людство до тривоги за здоров'я людей, стан тваринного і рослинного світу.

Як показали супутникові спостереження, за останні 15 років УФ випромінювання на поверхні Землі зросло більше ніж на 10%, а в районах Антарктиди – більше ніж на 40%. Це призводить до збільшення частоти раку, катаракти, зниження імунітету, інфекційних захворювань у людей і тварин. За даними ВООЗ, зниження концентрації стратосферного озону лише на 1% привело до появи 150 тисяч сліпоти від катаракти, а хворих на рак шкіри стало на 2,6% більше.

Ще один із фактів доказовості потреб формування екологічної культури та культури комунікації урядовців і науко-освітянських представників – це усвідомлення шкідливості кислотних опадів.

Кислотні опади спостерігається не тільки у великих містах по всьому світу, але й у віддалених регіонах.

Кислотні опади мають усебічний негативний характер, бо впливають на людину та біосферу, вони сприяють:

- ✓ отруєнню водою, що приводить до загибелі гідробіонтів;
- ✓ пошкодженню зелених рослин;
- ✓ ослабленню лісонасаджень та знищенню лісів;
- ✓ пошкодженню ґрунтів (спричиняють вимивання з ґрунту кальцію, калію, магнію);
- ✓ подразненню очей, захворюванню дихальних шляхів;
- ✓ прискоренню руйнування пам'ятників архітектури та інших споруд.

Кислотні дощі спостерігаються після тривалої спекотної погоди, але вплив природних джерел значно нижчий, ніж антропогенної діяльності, яка пов'язана з НТР і безмірним інтересом до збагачення.

На сучасному етапі спостерігаються різноспрямовані глобальні негативні тенденції, а саме:

- ✓ змінюється клімат;
- ✓ зростає кількість населення;
- ✓ зменшуються запаси вугілля, нафти, газу;
- ✓ зростає споживання енергоресурсів тощо.

Як наслідок, з'явився ще виклик щодо розвитку та мудрого використання джерел відновлювальної енергії, особливо біоенергії. Біоенергетика – галузь енергетики, заснована на використанні енергії з біопалива, яке виробляють із біомаси (відходів).

За оцінками ІЕА (International Energy Agency), біоенергетика – високоефективний і перспективний вид енергетичного забезпечення, яка не шкідлива для навколишнього середовища і для людини (відносно).

За даними міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії Україна може збільшити в 10 разів використання ВДЕ до 2030 р. Це вимагає науково-державного підходу до вивчення досвіду США, Китаю та країн ЄС щодо вміння вивчати досвід інших країн та популяризувати цей досвід шляхом напрацювань науковців та високого рівня комунікативної культури у суспільстві та з іншими організаціями світу.

4.4. Професійно-культурні та етичні параметри ефективного управління в територіальних громадах – складові запобігання викликам

Щирість, урівноваженість, професійність, розуміння самого себе та інших – основа успіху в управлінській культурі керівника колективу.

Генріх Форд – старший

Сучасний стан розвитку територіальних громад, які розпочали утверджуватися в Україні, вимагає нових інноваційних підходів як щодо розуміння самої суті управління, так і відповідних кадрів, які фахово підготовлені утверджувати управлінську діяльність у територіальних громадах.

Особливість управління в громаді в тому, що її об'єктом є організована (індивідуальна і спільна) діяльність, які об'єднані загальними інтересами і цілями, симпатіями і цінностями, підпорядкованих правилам і нормам громади.

Норми, правила та вимоги, які складаються в громаді, породжують особливі професійно-культурні та етичні параметри відносин між людьми – управлінські відносини, що утворюють спільну діяльність. Саме тому у сферу управління входять професійно-культурна діяльність та етичні параметри як складові феномена управління.

Нині спостерігається недостатня кількість кадрів у територіальних громадах, установах місцевого самоврядування, які підготовлені, здатні по-сучасному організовувати роботу й націлити управлінський процес відповідно до глобалізаційних викликів, потреб модернізації українського суспільства на основі загальнолюдських цінностей та стандартів євроінтеграції.

На сучасному етапі, коли реалізовано основні засади децентралізації та створення територіальних громад, національна політика України все більшою мірою прагне враховувати європейський контекст толерантності, професійної компетентності у системі управлінської культури в територіальних громадах.

Основними напрямками демократичного окультурювання системи управління в Україні на засадах стандартів ЄС можна вважати:

- ✓ подолання авторитаризму;
- ✓ децентралізація усієї системи управління;
- ✓ запровадження сучасних ідей приватної власності, що базована на законі;
- ✓ орієнтація управління на людину;
- ✓ розвиток місцевого самоврядування та його культури управління;
- ✓ проведення адміністративної реформи та наповнення її інноваційними ідеями управління;
- ✓ вироблення чітких інноваційних засад концепції модернізації суспільства на досвіді норм і цінностей успішних країн, і власне українського історичного досвіду;
- ✓ створення національних концепцій управління з урахуванням специфіки територіальних громад їх інноваційних і фінансових можливостей та специфіки регіону тощо.

Варто звернути увагу на те, що в європейських країнах при наявності різних підходів до управлінської культури, загальними тенденціями є: форми, методи і процедури відбору кадрів, розробка наукових критеріїв їх оцінки, науковий підхід до аналізу потреб сучасного розуміння вимог до змін щодо прийняття управлінських рішень й висунення молодих професійно підготовлених кадрів.

Вагомо, що необхідність інноваційного підходу до професіоналізації управлінської культури за кордоном зумовила новизну організації системи навчальних закладів, саме через ці заклади здійснюється підготовка, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінців, керівників на інноваційних засадах саме освіти. Усе це покликане на пошук нових механізмів утвердження нових, більш ефективних здобутків праці та запобігання й подолання викликів, що мають місце в сучасному кризовому світі.

Не менш важливим є завдання, пов'язані з психологічною культурою управління підлеглими, що базується на визнанні пріоритету особистості, психологію ділового спілкування, вміння і навички щодо використання психологічних механізмів переконуючого впливу. До речі, вагомо в сучасний період відкритих суспільств, у зв'язку з інтенсифікацією міжнародних виробничих контактів, що встановлюють територіальні громади,

зростання кількості ділових відносин, які стають все більш актуальними професійно-культурними й етичними параметрами управлінської співпраці.

Лише усвідомлення загальної парадигми управлінської культури, а в ній загальнокультурного сенсу професійних цілей, робить професійну діяльність управлінця морально осмисленою. Досягти гармонізації вимог загальнолюдської моралі та професійної моралі управлінцями керівниками можливо через форми і методи незалежного громадського контролю в територіальних громадах над діяльністю через прозорість, усунення зайвих заборон і обмежень, суспільний діалог, свободу обговорення всіх доступних розумінню неспеціалістами аспектів професійного управління, спрямованого на успіх та подолання різного типу викликів у діяльності та життєдіяльності громад як нового типу утворень громадського суспільства демократичного типу, що наводить на ідею виникнення і розвитку різноманітних форм професійної моралі, професійних відносин, специфічних форм поведінки.

Професійна мораль розвиваючись є розвитком суспільства, приводить до нових форм взаємин у процесі праці, спілкування, управління, потребує дотримання професійної етики.

Професійна етика характеризується як новий феномен управління такими особливостями:

- ✓ усвідомленою ретельно розробкою професійних етичних норм;
- ✓ сформованою системою взаємозалежних цінностей, принципів, установок, зафіксованих уже в Етичному Кодексі;
- ✓ наявністю групи людей, що контролюють дієвість цих норм, їх захист.

На сучасному етапі етика управління становить в управлінській культурі територіальних громад завдання боротьби з корупцією, яка супроводжується порушенням закону та моралі (посадовими особами, громадянами, політичними та громадськими діячами).

Кодекс етичної норми та моралі (лат. – книжка) – сукупність правил, вимог, норм, які належать виконувати посадовцям, керівникам усіх рівнів.

Професійна етика є сьогодні в Україні основою формування «нової управлінської культури». Світовий досвід вчить, що етизація службовців усіх рівнів – від державного до місцевого – дає можливість організувати позитивно-дієві суспільні відносини між громадянами і посадовцями на всіх рівнях.

До прикладу, міжнародні організації, зокрема Рада Європи, розуміючи вагомість етичної поведінки службовців у контексті розбудови демократичної правової держави та формування громадянського суспільства, розробляють рекомендації з питань підготовки кодексів етичної поведінки за для керівників, управлінців, службовців різних сфер, категорій, рівнів.

З цією метою формуються різного типу професійні навчання з доцільністю усвідомлення етичних стандартів діяльності у процесі праці та різного типу спілкування.

У 2006 році Центром експертизи з питань реформування системи місцевого самоврядування Ради Європи підготовлено підручник кращих європейських практик громадської етики та на місцевому рівні, узагальнених Керівником Комітету Ради Європи з питань місцевої та регіональної демократії (Впровадження стандартів публічної етики на місцевому і регіональному рівнях: українська практика та європейський досвід (Толстованов, Щербак, Василевська, Удовиченко, 2008).

Сьогодні кожна територіальна громада України зацікавлена і виробляє професійно-культурні та етичні параметри з метою ефективного управління та запобігання викликів, використовуючи власні ідеї та передові надбання країн ЄС та інших громадян країни розвиненого світу.

4.5. Сучасний досвід реінжинірингу для практичної діяльності територіальних громад – домінанта в управлінській культурі бізнес-процесу щодо запобігання викликам і соціального захисту

Чистосердечно схвалювати добрі справи – означає до певної міри брати у них участь.

Франсуа Ларошфуко

На даний період соціально-політичної динаміки світу та інновацій, що мають місце і в Україні щодо кризових станів у світовій економіці та з метою забезпечення конкурентоспроможності підприємств і продукції, важливим є професійне вдосконалення бізнес-процесів у територіальних громадах. В Україні вони недавно сформувалися у процесі

децентралізації. Саме вони покликані організувати управлінську культуру на рівні нових інноваційних технологій з використанням реінжинірингу в практиці управлінської культури бізнес-процесів щодо подолання викликів і соціального захисту населення.

Реінжиніринг (англ. reengineering) розробка нових ділових процесів, у нашому контексті – перепроєктування бізнес-процесів для досягнення суттєвого поліпшення в таких ключових для бізнесу показниках як витрати, якість, рівень обслуговування (послуги), оперативність.

Реінжиніринг набув популярності в розвинених країнах світу в 90-х роках ХХ ст. Його популяризація пов'язана з виходом у світ праці М. Хаммера та Дж. Чампі «Реінжиніринг корпорації. Маніфест революції у бізнесі». Даний напрямок ефективний не тільки для бізнесу, але й з метою запобігання кризових станів та викликів (Казко, Шеховцова, 2017, с. 466-472).

Постійне вдосконалення – це основа сучасного існування та тривалого ефективного існування будь-чого (процес творення на його результат) та будь-кого (суб'єкт процесу творення, до прикладу – підприємство) з огляду на детермінованість зовнішнього середовища, а подекуди – і його турбулентність у процесі децентралізації та утворення громад на фоні кризовості, що викликає низку проблем.

Відповідно до сучасних економічних і соціально-політичних умов та їх перспектив у майбутньому, та з огляду на попередні напрацювання для територіальних громад, необхідно по-новому поглянути на реінжиніринг як один із ефективних, довгострокових методів підвищення ефективності функціонування та розвитку суб'єктів господарювання у громаді.

Науковці сьогодні у реінжинірингу виділяють такі найбільш важливі напрямки діяльності:

- кризовий реінжиніринг, що передбачає розв'язання суттєвих проблем підприємства, коли погані показники і потрібен комплекс заходів, що дозволяють ліквідувати причини негараздів;
- розвивальний реінжиніринг, який продовжують підсилювати сучасні фахівці різного типу інноваційними ідеями щодо розвитку.

Для динаміки й ефективності фахівці, керівники професійно-фахово підходять до таких напрямків стимуляції інноваціями

реінжинірингу технологіями, організаційними, економічними діями тощо.

Якщо осмислювати їх з таких підходів, то з точки зору технологічного підходу важливо ефективніше використовувати наявні ресурси для більш досконалих засобів виробництва.

Так, у ході реалізації технологічного реінжинірингу має місце тісний зв'язок між технологіями технічними, людським мисленням, діями та професійноосмисленою економікою, що проявляється показниками продуктивності праці.

З точки зору організаційного підходу до реінжинірингу передбачається вдосконалення організаційних структур підприємств, які на сучасному етапі децентралізації в Україні реалізуються за необхідності переходом від бюрократичних організацій підприємств до більш сучасних підприємств, організаційно-правові форми підприємства щодо реінжиніринго-організаційно-правового спрямування.

На сучасному етапі реалізації реформ в Україні у процесі децентралізації є і потреба реінжинірингу внутрішньоорганізаційного характеру саме простору підприємства (суб'єкта господарювання) з метою підвищення керованості та ефективності управління для подолання кризи та запобігання викликів.

Як доводять реалії суспільно-політичного розвитку, сучасне підприємство не може покладатися на випадковість як у роботі з постачальниками ресурсів, так і в роботі зі споживачами, що гарантує стабільність і ефективність роботи підприємства, забезпечуючи робочі місця та гідну зарплату, а тим і попередження викликів у громаді та регіоні.

З економічної точки зору реінжиніринг може і має сприяти підприємству, фірмі, маючи конкурентні переваги в усіх напрямках діяльності. Важливо пам'ятати, що бізнесова ситуація різних типів підприємств змінюється щодня, і саме за таких динамічних обставин саме відповідні фінансові коефіцієнти допомагають менеджерам звертати увагу на ті аспекти підприємства, які вимагають оперативного втручання.

Фінансові показники ілюструють співвідношення та залежності, сприяють установленню раціонального балансу між підрозділами, їх узгодженістю у процесах ліквідації негативів та пошуку нових

ідей на успіх, за принципом збалансованого розвитку підприємств. Доречі, як зауважують західні науковці (фахівці даної проблеми), що впровадження збалансованої системи показників (фінансовий напрямок, споживчий напрямок, напрямок внутрішніх процесів, напрямок навчання та зростання) у стратегічному розвитку підприємств є архіактуальним для України у процесі державотворення та реалізації реформ щодо вступу в ЄС і НАТО.

4.6. Європейські цінності – базис демократичних засад публічної влади в територіальних громадах і запобігання викликам

Вічні істини, незважаючи на те, що вони вічні, потребують, щоб про них постійно нагадували та стверджували.

Махатма Ганді

Нині українське суспільство започаткувало нову систему реформ у державному управлінні, кадровій політиці, соціальному захисті та сферах суспільного розвитку в Україні. Ці реформи зумовлені не лише складною соціально-економічною, гуманітарною та військово-політичною ситуацією в державі, але й зобов'язаннями України перед Європейським Союзом, що випливають з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, синхронно ратифікованою 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України та Європейським Партнерством. Ця угода визначає якісно новий формат відносин між Україною та країнами ЄС і базується на принципах політичної асоціації, економічної інтеграції та європейських цінностей, виступає стратегічним дороговказом майбутніх реформ в Україні.

Даною проблемою займався ряд зарубіжних і вітчизняних дослідників, а саме: Е. Афонін, Тімоті Гартон Аси, Арнольд Тайнбі, Ю. Ковбасюк, Ю. Сурмін, Р. Войтович, В. Федоренко, В. Тертичка, В. Гошовська, Л. Пашко, М. Білинська, В. Князев, І. Сурай та інші.

Однак практика державотворення вимагає від науковців більше глибокого та всебічного осмислення проблем державотворчого процесу в період ринкових відносин і вступу

України в ЄС, особливо в час кризових станів і викликів сьогодення.

Сьогодні ця проблема потребує вмілого поєднання практичних досягнень демократичних країн світу, які сформовані на основі базових європейських цінностей та сучасних інноваційних підходів, що дасть змогу громадянам України зробити прорив у державотворенні, які можна збагатити ще й вітчизняним досвідом і новими інноваційними технологіями у сфері серії наукових відкриттів, але які ще не задіяні у зв'язку з тими складнощами, що приносять українському суспільству кризові стани в економіці, політиці, а також «гібридна війна». Дивлячись правді у вічі, скажемо: справжня війна Росії проти України з «гібридним прикриттям» уряду В. Путіна перед власним народом та народами світу. Історія розставить правдиві акценти і світ та і майбутні покоління Росії й України оцінять амбітні зазіхання уряду В. Путіна на всесвітнє панування, яке дихає повітрям знищення загальнолюдських цінностей та цивілізаційних надбань людства. Війна – це зло, за яке перед Богом відповідають агресори, а на землі страждають прості громадяни як Донеччини, так і всієї України.

Сьогодні для України важливо осмислювати та науково обґрунтовувати необхідність використання європейських цінностей, демократичних компетентностей, правових засад у процесі підготовки реформ та їх реалізації під час вступу в ЄС. Українська держава трансформується з традиційного ладу суспільства з елементами авторитаризму до соціально-орієнтованого суспільства з прозорою демократією. Іде заміна кількох ціннісних систем минулого (прорадянського та набутками сучасного (корупція, бюрократія в Україні) на європейську шкалу цінностей, на моральне оздоровлення суспільства, тому й зростає значення духовності, культури, позбавлення тягаря корупційних проявів та недбальства, безвідповідальності, аморальності, шахрайства тощо. Великою перепорою для сучасного демократичного реформування в Україні є інформаційна війна російських засобів масової інформації які запрограмували фальсифікацію сутності історії української державності, що дуже негативно впливає на національну свідомість, самосвідомість громадян країн ЄС та світу.

Основний стрижень національної свідомості та національної самовідданості повинен бути спрямований на те, щоб реформи

працювали в руслі демократії, гуманізації державотворення. Кожен громадянин України, незалежно від національності, повинен усвідомлювати громадянський принцип, що «демократичну державу нам ніхто не побудує, крім нас самих».

Реалізація демократичних реформ в сучасній Україні, базованих на європейських цінностях, – справа рук усіх членів громадянського суспільства, де важливою основою є людиноцентризм, який у країнах ЄС набув особливого звучання у плані того, що людина є найвищою цінністю в усьому світотворенні.

Сучасний етап демократичного державотворення та реалізації європейських цінностей потребує запровадження нових форм утвердження комунікативної взаємодії органів державної влади з громадськістю. Однією із таких форм є державно-управлінська комунікація, спрямована на активізацію громадської участі та забезпечення зворотного спілкування у процесі реалізації реформ, особливо на місцевому рівні у територіальних громадах.

Актуальним завданням є створення системи спілкування населення з керівництвом держави та розробка чіткої стратегії розвитку механізмів реалізації європейських цінностей у напрямку пошуку шляхів реформування та розв'язання сучасних суспільних проблем з урахуванням інтересів усіх соціальних груп суспільства. Це поверне довіру громадян до владних структур, покаже ефективність очищення влади від корупції, бюрократії та зневаги чиновників до простого люду.

У названому напрямку особливого значення набуває встановлення зворотного зв'язку з громадськістю, публічного діалогу, партнерських стосунків органів влади та інститутів громадянського суспільства, підвищення ефективності механізмів залучення громадськості до розроблення реформ, налагодження системності у здійсненні громадсько-урядових комунікацій, розробка соціального закону про державну комунікативну політику. Усе це сприятиме злагоді та єдності сучасного українського суспільства.

Характерною особливістю окресленого етапу розвитку людства є зміна системи цінностей – глобальні, загальнолюдські залишаються, нові з'являються, тому важливою тенденцією є гармонізація цінностей соціальних груп і суспільства в цілому. Взаємозв'язок системи цінностей і соціально-економічного статусу

має складовий характер. Якщо раніше більшість людей керувались мотивами матеріального збагачення, то тепер їх цікавлять можливості самореалізації, реалізації їх особистісних амбіцій, що стало причиною збільшення міграційних потоків. Людина прагне до повноцінного життя, тому й у державотворчих процесах України суспільство потребує змін – доброго ставлення держави до людей, а не лише до олігархів і можновладців-політиків. Змінилося ставлення влади і громадськості до інформації як ресурсу розвитку суспільства. Процес у формуванні єдиного соціогуманітарного простору України передбачає суттєве посилення інформаційної компетентності у діяльності владних структур різних рівнів – від центрального до місцевого.

Здатність органів влади збирати, обробляти, аналізувати, систематизувати, накопичувати та надавати інформацію; забезпечувати свободу інформаційного обміну – важлива умова пропаганди ідей демократичного врядування, чинники національної безпеки, забезпечення єдності суспільства та збереження цінності, самостійності української держави. На порядку денному – введення у практику життя електронного врядування є організація з економічного співробітництва та розвитку, що визначає чотири набори вмінь, у сфері електронного врядування: інформаційні технології, інформаційний менеджмент, інформаційне суспільство та сучасні управлінські навички інноваційного типу.

Ключовими і найбільш нормативно опрацьованими напрямками формування електронного уряду в інформаційному суспільстві є: інтеграція електронної міжвідомчої взаємодії, надання послуг в електронному вигляді; надання інформації про діяльність органів влади та відкритий уряд; запровадження універсальної електронної карти громадянина тощо.

Для поліпшення ситуації щодо прозорості і відкритості органів державної влади впроваджено ініціативу «Партнерство», «Відкритий уряд». Найбільшого прогресу досягнуто в упровадженні таких компонентів ініціативи, як «запобігання і протидія корупції» та «підвищення якості надання адміністративних послуг». Найменш успішно виконувалися заходи, спрямовані на поліпшення забезпечення доступу громадськості до публічної інформації та впровадження технологій електронного врядування і розвиток електронної демократії.

Уряд України у 2010 році ратифікував базові європейські стандарти у сфері захисту персональних даних і прийняв відповідний закон. Проте на сьогодні правове забезпечення суспільних відносин в Україні щодо персональних даних у частині їх правового захисту недостатнє, а створення єдиної національної ідентифікаційної системи впирається в технічні, фінансові, бюрократичні та організаційні проблеми, а також тоталітарного мислення окремих урядовців.

Сучасна українська держава сприяє розширенню можливостей для взаємодії публічної влади із громадянським суспільством з метою популяризації європейських цінностей шляхом різних форм: консультацій різних видів; громадських слухань; участі у спільних робочих групах; співпраці з громадськими, студентськими, дитячими дорадчими органами; участі у загальних зборах громадян; участі у з'їздах, конференціях, форумах; спілкуванні з учасниками мітингів, пікетувань тощо.

Безумовно, така взаємодія органів публічної влади із громадянським суспільством має відігравати важливу роль у формуванні та утвердженні громадянської культури населення України щодо вивчення й популяризації загальноєвропейських цінностей, спрямованих на державотворчі процеси України шляхом реалізації реформ, що у сукупності сформує змістовний міжнародний імідж України та сприятиме членству у ЄС й реалізації європейських стандартів життєдіяльності в Україні.

Виходячи із вищенаведеного, науковці, освітяни мають включитися у подальше осмислення проблеми з метою аналізу, пошуку ефективних механізмів демократичного врядування, організації та проведення серйозної фахово-правової просвітницької роботи для реалізації реформ у сучасному українському суспільстві на базових основах європейських і духовних цінностей.

РОЗДІЛ 5

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ

СВІДОМОСТІ МОЛОДІ (тренінг)

Мій секрет успіху полягає в
умінні зрозуміти думку іншої
людини та дивитися на речі з
її та зі своєї точки зору.

Генрі Форд.

Актуальність ролі інноваційної освіти, духовності та культури у формуванні самосвідомості громадян у сучасному українському суспільстві великою мірою зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку й застосування їх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби особистості – потреби у самовизначенні і самоствердженні.

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально зорієнтованої держави органічно пов'язаний зі становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає суттєву трансформацію, збереження й передачу з покоління в покоління основних світоглядних і духовно-моральних цінностей народу, без яких немає ні народу як культурної цілісності, ні окремих членів як його повноправних і гідних громадян.

Формування духовності та громадянської свідомості молоді потребують розвитку громадянської позиції, цінностей, мотивів, потреб задля усвідомлення релігійної, етнічної і культурної своєрідності свого народу, опанування системою духовних, загальнолюдських цінностей, здатності регулювати конфлікти, активної участі в суспільно-корисній діяльності тощо. Тому саме освіта має сприяти відродженню духовної атмосфери, побудові цивілізованого суспільства на основі засвоєння фундаментальних цінностей людства, розвиваючи духовність, інтелект і моральність.

Поняття духовності можна вважати сукупністю суттєвих якостей особистості, відтворюючих моральний, естетичний і природозахисний зміст, задля утвердження принципів гуманізму, подолання елементів бездуховності у світогляді та культурі.

У Концепції духовного розвитку України наголошується на важливості й першорядності саме духовної основи суспільного життя, бо саме духовний вимір стане пріоритетним у виборі моделі розвитку українського суспільства: У питаннях освіти і виховання, так само як і в царині політики та економіки, мають бути вироблені чіткі духовні принципи. Кожен має на своєму місці – на архієрейській чи університетській кафедрі, у вузі чи школі, храмі чи парламенті – відповідно до власних переконань, згідно зі Словом Божим і настановами свого сумління, діяти. У Національній доктрині розвитку освіти визначено провідні напрями пошуків нових шляхів і засобів розвитку освіти, формування у молоді сучасного світогляду, духовності, художньо-естетичної культури, розвитку творчих здібностей і навичок самоосвіти та самореалізації особистості.

Духовність тлумачать як «специфічно людську рису, яка виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинених інтелектуальних і емоційних запитах, моральності» (Ярмаченко, 2001, с. 166), адже «ядром культури особистості є її духовність. Духовний розвиток характеризується багатством інтелектуального й емоційного потенціалів особистості, високим моральним розвитком, що веде до гармонії ідеалів людини із загальнолюдськими цінностями й достойними вчинками, в основі яких – потреба служити людям і добру, постійне устремління до самовдосконалення» (Сухомлинська, 2006, с. 25).

Духовна сфера особистості складає індивідуальну систему духовних якостей, понять і цінностей, яка являє собою синтез інтелектуальної та моральної сфери. Духовність відображає в реальному житті суспільства чи людини саме мораль як своєрідну форму суспільної свідомості, що поєднує принципи, вимоги, норми і правила, які впливають на усі сфери суспільного життя. Мораль відображає цінності, сформовані в суспільстві та в нормах поведінки людей, в яких закріплені поняття добра, честі, совісті, справедливості тощо.

Інтелект є могутнім джерелом суспільного зростання, потребує захисту і нарощування. Формуванню інтелекту, творчості, активності кожної особистості сприяють соціальні програми освіти, науки і культури (Стрельников, 2007, с. 186). Формуванню моральної поведінки, почуттю істини, доброти, прекрасного, патріотизму, національної гідності, лицарства, міжнаціональної поваги та дружби, обов'язків, вдячності, любові до праці, дисциплінованості, відповідальності, громадської активності сприяє духовно-моральне виховання (Дідус, 2001, с. 52).

Духовна моральність передбачає моральну оцінку особистості, її вчинків, думок, дій відповідно до духовно-християнських ідеалів і норм, враховуючи силу віри, совісті, волі. Здатність людини самостійно оцінювати себе з точки зору суспільно-необхідних вимог і відповідати за свої дії не лише перед іншими, але й перед Богом і перед самим собою, є свідченням морально-духовної зрілості людини. Отже, духовно-розумна, морально-духовна особистість сама регулює власні дії та вчинки, дорожить власним чистим сумлінням і почуттям виконаного обов'язку, а найгіршим покаранням для неї є картання власної совісті. Найважливіший результат виховання – це готовність людини до самозміни, самотворення, самовиховання (Кремень, 2008, с. 87).

Формуванню духовності та громадянської свідомості молоді сприяє прагнення і здатність особистості до спрямованого пізнання істини, добра, любові, загальнолюдських моральних, етичних та естетичних цінностей, усвідомлення своєї єдності зі Всесвітом. У людській духовності є ті потенції, які ще не реалізовані і не задіяні сучасним рівнем розвитку цивілізації. Проте ці потенції розкриються лише посередництвом системного духовного виховання особистості, спрямованого на зростання інтелектуального, культурного, духовного й освітнього потенціалу українського народу.

Тому актуальний пошук інноваційних технологій формування духовності та громадянської свідомості молоді, які, на нашу думку, передбачають формування цінностей, смислів, вибору засобів і змісту розвитку духовності, вивчення духовних надбань українського народу, використання релігійного досвіду, оцінку ефективності виховання духовності молоді з урахуванням мінливих умови сьогодення (Оржеховська, 2015, с. 506).

Серед основних форм і методів формування духовності та громадянської свідомості молоді варто назвати: моніторинг, самопроектування, саморегуляцію, самовдосконалення, техніки духовності і громадянської свідомості, рефлексію та ін. Усе це потребує використання як індивідуальних, так і групових методів – бесід, консультацій, дискусій, тренінгів, брейн-стормінгів, психотехнічних ігор і вправ, психокорекційних, розвивальних, психодіагностичних, творчих та інших.

Найбільш дієвими є методи, які потребують активності, залучення до дії, створення ситуацій переживання та випробувань, що сприяє глибшому проникненню в зміст і міцнішому запам'ятовуванню, «засвоєнню ефективних стратегій і технік самореалізації, життєтворчості у провідних сферах життя» (Семиченко, 2002).

Одним із напрямів формування духовності та громадянської свідомості молоді є технологічний, що спрямовує на використання інтерактивних технологій, в тому числі тренінгів, організаційно-діяльнісних ігор, ділових ігор тощо.

Поняття «*тренінг*» (з англ. train, training), як зазначає Ю. Ємельянов, можна розглядати як групу методів, спрямованих на розвиток здібностей особистості до навчання й опанування будь-яким складним видом діяльності.

Найбільш загальнозживаними є чотири сенси використання цього поняття, а саме як (Балахтар, 2015):

–своєрідного методу *дресирування*, що дозволяє використовувати жорсткі маніпулятивні прийоми (негативне або позитивне підкріплення) у формуванні необхідної поведінки у тих, кого навчаємо;

–*тренування*, що сприяє набуттю нових властивостей, відпрацювання умінь і навичок;

–*засобу активного навчання*, що уможлиблює передачу знань і, у певний спосіб, розвитку умінь і навичок;

–*засобу створення умов для саморозкриття* учасників і *самотійного пошуку шляхів розв'язання особистісних проблем*.

Тренінг слугує методом впливу задля досягнення змін певних характеристик, якостей в його учасників, сприяючи самопізнанню і саморегуляції, налагодженню міжособистісної взаємодії, опануванню комунікативних і фахових знань, умінь і навичок,

формуванню духовності та громадянської свідомості молоді. Саме тренінг є «одним із найважливіших методів у системі професійної підготовки» (Коджаспирова Г, Кожспиров А., 2005, с. 357), що, як зазначає А. Панфілова, спрямовані на розвиток таких умінь:

- налагоджувати контакт, ініціюючи його;
- формувати позитивне перше враження;
- ставити запитання й давати відповіді на них;
- вести розмову, стимулюючи співрозмовника до з'ясування його позиції, виявлення пропозицій, висловлювань;
- слухати, чути й розуміти інформацію, яку прагне донести учасник;
- сприймати й розуміти те, що людина не в змозі висловити;
- передавати учаснику інформацію, яку почули й зрозуміли (надання зворотного зв'язку);
- стабілізувати емоційне напруження в бесіді, переговорах, дискусіях;
- керувати експресивними сигналами;
- здійснювати діагностику й використовувати сенсорні канали учасника;
- налагоджувати ефективну взаємодію з іншими особами тренінгової групи.

Тренінгові заняття передбачають інтенсивний і достатньо короткий курс навчання, розвиваючи комунікативну, професійну та соціальну компетентність, набуття майбутніми фахівцями певних практичних навиків, необхідних для успішної реалізації професійної діяльності. Участь у тренінгу передбачає можливість зосередитися на засвоєнні особистістю специфічних способів поведінки, пошуку оптимальних шляхів виходу зі складних життєвих ситуацій; сприяє опануванню нового досвіду, прогнозує шляхи виходу з проблемних ситуацій, та демонструють оптимальні зразки розв'язання навчальних ситуацій духовно-морального виховання молоді.

Тренінгові заняття підвищують ефективність професійної компетентності, зумовлюють особистісний розвиток й удосконалення, формування духовності та громадянської свідомості молоді, які відбуваються на (Makshanov, 1997):

– когнітивному (отримання нових знань, інформації стосовно себе та інших учасників, конструктивних способів діяльності та поведінки і спілкування);

– емоційно-почуттєвому (емоційні переживання щодо особистої нездатності оптимально розв'язувати певні аспекти духовно-морального розвитку, професійної діяльності, набуття емоційно-почуттєвого досвіду у взаєминах з групою та ін. її учасниками, усвідомлення емоційних переживань, підвищення самоконтролю у формуванні духовності і громадянської свідомості молоді);

– поведінковому (опанування нових прийомів, навичок, умінь і способів поведінки та їх закріплення);

– особистому (корекція ставлень до себе та інших учасників, настанов, особистісних якостей, що ускладнюють ефективне спілкування, особистісне зростання, оптимальну діяльність щодо формування духовності та громадянської свідомості молоді), рівнях.

Забезпечувати *когнітивний аспект* можна шляхом надання інформації, використовуючи інтерактивні лекції, презентації, опитування, за допомогою постановки низки дослідницьких завдань, спрямованих на підвищення рівня інформативності стосовно духовності та громадянської свідомості молоді.

Емоційний аспект дозволяє включити переживання особистісної значущості отриманої інформації, знань, її розуміння й усвідомлення, адже духовність – це «своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості, що протікає на позитивному тлі поведінки і діяльності людини та характеризує її як цілісну особу (Богущ, 2001, с. 5-7).

Конативний аспект (поведінковий) передбачає суттєве розширення поведінки учасників тренінгу через актуалізацію потреби духовно-морального виховання молоді, що забезпечує «цілеспрямовану активність людської психіки в соціокультурній детермінованості, тобто специфічно людський спосіб відображення та досягнення дійсності, потреби постійного самовдосконалення» (Рудницька, 2001, с. 10).

Програма тренінгу «Формування духовності та громадянської свідомості молоді» дозволяє розв'язати комплекс проблем щодо формування духовності й культури особистості, що дозволить придбати надійну, довірчу, довгострокову, моральну і духовну основу свого існування, базисом якої стане прагнення і здатність молоді до спрямованого пізнання істини, добра, любові,

загальнолюдських моральних, етичних та естетичних цінностей, усвідомлення своєї цінності та єдності зі Всесвітом упродовж життєвого шляху.

Мета програми: сприяти формуванню духовності та громадянської свідомості молоді через самопізнання людини як одного з показників духовної сутності, свого місця в природі, себе як частки природи, а також, що особливо важливо, своїх недоліків, пороків, слабкостей, їх осмислення, ставлення до духовних цінностей: людини як найвищої цінності, творів мистецтва, культурної спадщини та ін. При цьому духовне спілкування, духовні цінності, незважаючи на свою «вищість» і «надбудованість», нерозривно пов'язані з матеріальними відносинами, а іноді напряду залежать від них або відкрито їм протиставляються (Рябов, 1987, с. 101).

Завдання програми:

1) оволодіння молоддю знаннями задля підвищення рівня їх обізнаності щодо духовності та громадянської свідомості та шляхів їх розвитку;

2) формування ціннісного ставлення до духовності та громадянської свідомості та її розвитку (ціннісного ставлення до духовності та громадянської свідомості; спрямованості на досягнення індивідуальної вираженості у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідейної потреби пізнання й соціальної потреби жити «для інших»; переконань щодо власної цінності, здатності набути багатства духовного світу особи, її ерудиції, розвинути інтелектуальні й емоційні запити, моральність);

3) сприяння здатності до прояву моральних почуттів, дотримання правилам, переконань та ідеалів юнаків і дівчат через пізнання самих себе, внутрішнього духовного світу, морального оцінювання та самооцінювання, де головну роль відіграє совість.

Програма формування духовності та громадянської свідомості розрахована на 3 сесії (60 годин).

Перша сесія спрямована на поглиблення обізнаності молоді із суттю духовності та громадянської свідомості, шляхами їх розвитку як духовно зрілої особистості.

Друга – на формування ціннісного ставлення як внутрішньої суті людини, яка розкривається через світоглядну позицію

особистості, її розуміння смислу життя, постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, емоційними переживаннями прагнення до активної діяльності.

Третя – забезпечує здатність до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку та умов самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей.

Кожна сесія відповідно має свою специфіку і містить теоретичний та практичний компоненти, які дозволяють отримати інформацію, опанувати нові інструменти формування духовності та громадянської свідомості молоді, набути досвіду їх «виходу за межі егоїстичних інтересів, особистої користі та зосередженість на моральній культурі людства. Цілі та наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію найвищого критерію орієнтування у світі й опори для особистісного самовизначення» (Бех, 2003, с. 196).

Заключний етап реалізації програми потребував урахування умов реального часу (пандемії COVID-19) і вибору відповідного технічного та методичного забезпечення для роботи онлайн і офлайн.

Загальний вступ до програми формування духовності та громадянської свідомості молоді містить вітання учасників тренінгу, інформування стосовно програми і процедур роботи в ZOOM конференції, ознайомлення з інструкціями про застосування онлайн-сервісів і способів їх роботи.

Найперше, нас цікавили очікування учасників тренінгу, вивчення яких здійснювали, використовуючи онлайн-дошку (*Miro, Google Jamboard, Padlet та ін.*).

Учасникам пропонуються запитання: «Чому я прагну досягнути духовності?»; «Які структурні елементи духовної сфери я б хотів(ла розвинути)?»

Ознайомлення і визначення правил групової роботи, використовуючи «мозковий штурм» (групову форму вироблення правил взаємодії у групі та набуття навичок командної роботи).

Мультимедійна презентація: «Наш тренінг сьогодні (визначення мети та завдань тренінгу)».

Командоутворення (групи по 5-7 осіб): об'єднання в групи; оголошення завдань роботи і подальшої її презентації; занурення

учасників у проблему (мікродискусія про складові духовної сфери). (Інформування учасників щодо створення команд і повідомлення особливостей роботи про визначення складових духовної сфери. Презентація роботи команд).

Перша сесія тренінгу спрямована на *поглиблення обізнаності молоді із суттю духовності та громадянської свідомості, шляхів їх розвитку як духовно зрілої особистості.*

Практикум 1. Духовність і громадянська свідомість, їх складові та шляхи розвитку.

Вступ до 1-ї сесії тренінгу: оголошення мети, висвітлення завдань, окреслення особливостей організації діяльності у тренінгу.

Теоретичний блок.

Дія 1. Інструктаж і активізація знань групи.

Що означає бути духовно зрілою особистістю?

(Учасникам пропонується висловити одним словом, що означає бути духовно зрілою особистістю? Дається чітка інструкція, здійснюється демонстрація екрана програми mentimeter (<https://www.menti.com/p2hprobyreo>). Обговорення після завершення вправи).

Дія 2. Інтерактивна лекція: «Роль духовності, громадянської свідомості та їх складових у житті та становленні молоді» (Демонстрація екрану презентації).

(Для підготовки інтерактивної лекції використовувалися наявні літературні джерела (Балахтар, 2018; Бех, 2011; Богомил, 2019; Бойчук, 2009; Боришевський, 1997; Пірен, 2016; 2018; 2020; Фурман, 2016 та ін.). У процесі висвітлення матеріалів лекції розкривається суть духовності та громадянської свідомості, їх складових і показників (Демонстрування екрана презентації).

Практично-рефлексивний блок

Дія 3. Діагностика рівня ціннісно-мотиваційної сфери людини за допомогою методики М. Рокіча «Ціннісні орієнтації».

Індивідуальна робота над визначенням власного рівня розвитку ціннісно-мотиваційної сфери людини.

(Учасникам пропонується список з 48 слів, що позначають якості особистості, з яких необхідно вибрати 20, які найбільше характеризують еталонну особистість (назвемо її «мій ідеал») у Вашому уявленні. Ранжируйте їх за ступенем важливості для себе. Природно, що в цьому ряду можуть знайти місце і негативні якості.

(Демонстрація екрану презентації методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації» (Леонтьєв Д., 1992)).

Дія 4. Діагностика рівня обізнаності з формуванням духовності та громадянської свідомості молоді, її складових і ролі у становленні молоді.

Робота в 3-х групах у сесійних залах на платформі ZOOM з використанням онлайн-дошки (Miro, Google Jamboard та ін.) шляхом мозкового штурму.

(Аналіз обізнаності молоді потребує виконання завдання, яке передбачає формування духовності та громадянської свідомості молоді. Учасникам повідомляють завдання і поділяють на 3 групи: 1) розкрити суть духовності, духовно-морального виховання та громадянської свідомості молоді; 2) проаналізувати складові та показники духовної сфери; 3) визначити причини (чи варто її розвивати?) і роль духовності у формуванні духовно зрілої особистості.

Після оголошення завдань учасників поділяють на групи і здійснюють роботу в сесійних залах. Групи обирають спікерів команд, які презентують результати спільної діяльності в загальній залі (кожній команді дається 2 хв).

Дія 5. Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.)

Дослідження динаміки зміни цінностей груп (культур), спричиненої змінами в суспільстві, життєвими проблемами.

(Учасникам пропонується перелік із 40 питань щодо подібності людини, на які вони мають надати відповідну варіанту відповідь: 1 – абсолютно хибно; 2 – дуже подібна; 3 – така ж, як я; 4 – майже така, як я; 5 – трішки така, як я; 6 – не така, як я; 7 – звісно не така, як я. (Демонстрування екрану презентації методики Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.).

Дія 6. Пошук можливостей і умов формування духовності та громадянської свідомості молоді.

Робота в 3 групах у сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.).

Учасникам повідомляють завдання й умови виконання: 1) виявити основні протиріччя і проблеми у формуванні духовності та громадянської свідомості молоді; 2) проаналізувати можливості формування духовності та громадянської свідомості молоді;

3) визначити умови формування духовності та громадянської свідомості молоді. Після оголошення завдань здійснюється поділ учасників на групи і робота в сесійних залах. Спікери команд презентують результати сумісної діяльності в загальній залі (кожній команді надається 2 хв. Обговорюється складність і проблемність формування духовності та громадянської свідомості молоді).

Дія 7. Розробка програми «Розширення можливостей і умов формування духовності та громадянської свідомості молоді».

Реалізація мозкового штурму у групах у сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.).

Інформування учасників груп про розробку стратегії і тактики впровадження проектного рішення, враховуючи апробаційну дискусію. Розробляються програми, в яких презентуються практичні дії в упровадженні проектів поглиблення обізнаності щодо можливостей та умов формування духовності та громадянської свідомості молоді.

Презентація результатів роботи команд (представити напрацювання - (кожній команді надається 3-4 хв). Проговорити шляхи розвитку).

Творчі завдання.

Дія 8. «Що таке формування духовності та громадянської свідомості молоді»

Робота у парах в сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.).

Завдання: «Із запропонованого вами переліку можливостей та умов оберіть і опишіть ті, які свідчать про духовне багатство людини як один із найважливіших показників її всебічного розвитку. Назвіть також ще додаткові умови, які, на вашу думку, варто б використовувати задля пізнання своєї духовної сутності, свого місця в природі, себе як частки природи, а також, що особливо важливо, своїх недоліків, пороків, слабкостей і осмислення їх. Презентація результатів виконання завдання іншим парам у загальній залі».

Завершення сесії, рефлексія, соціально-психологічні коментарі.

Підведення підсумків роботи у тренінгу.

Оголошення творчого домашнього завдання.

Творче домашнє завдання: «Моя духовність і громадянська совість: минуле, сьогодення і майбутнє».

Завдання: Проаналізуйте власні думки, вчинки і слова, здійсніть детальний неупереджений аналіз усього, що відбувається, здатність ваших умінь відрізнити істину від обману, добро від зла. Складіть узагальнюючу таблицю сприятливих для формування духовності та громадянської свідомості молоді чинників за такою схемою: які ви використовували в минулому, використовуєте сьогодні і назвіть ті, які, на вашу думку, могли б використовувати в майбутньому

Друга сесія тренінгу спрямована на формування ціннісного ставлення як внутрішньої сутності людини, яка розкривається через світоглядну позицію особистості, її розуміння смислу життя, постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, емоційними переживаннями прагнення до активної діяльності

Практикум 2. Ціннісне ставлення як внутрішньої суть людини, прагнення до духовного розвитку, досягнення духовної зрілості.

Вступ до тренінгової сесії (оголошення мети, висвітлення завдань, роз'яснення особливостей організації роботи у тренінгу).

Актуалізація досвіду учасників щодо участі у першій сесії тренінгу: «Що цінного і корисного дала мені попередня зустріч»;

Демонстрація й аналіз результатів виконання домашнього завдання: «Моя духовність і громадянська совість: минуле, сьогодення і майбутнє»

Теоретичний блок тренінгової сесії.

Дія 1. Інструктаж і активізація знань групи.

Що означає ціннісно ставитись до формування духовності та громадянської свідомості?

У чому для вас полягає цінність духовного розвитку і формування громадянської свідомості?

(Учасникам пропонується висловити одним словом «Що означає ціннісно ставитись до формування духовності та громадянської свідомості» / «У чому для вас полягає цінність духовного розвитку і формування громадянської свідомості?») Надається чітка інструкція з демонстрацією екрану програми mentimeter <https://www.menti.com/p2hpbobyreo>. Завершення вправи передбачає обговорення)

Дія 2. Ставлення молоді до формування духовності та громадянської свідомості.

Мозковий штурм потребує роботи в парах над виявленням умінь швидко і логічно міркувати.

(Учасникам, враховуючи основні правила «мозкового штурму», пропонується максимально швидко закінчити такі речення:

1. Духовність можна визначити як...
2. Громадянська свідомість – це...
3. Формування духовності та громадянської свідомості можливі за умови...
4. Роль формування духовності і громадянської свідомості у становленні і зростанні молоді...
5. Згадуючи про формування духовності та громадянської свідомості, можна відзначити...
6. Духовність і громадянська свідомість співвідносяться ...
7. Духовність і громадянська свідомість забезпечують...
8. Моє ставлення до формування духовності та громадянської свідомості
9. Формування духовності та громадянської свідомості залежить від...
10. Формування духовності та громадянської свідомості сприяє...
11. Цінність формування духовності і громадянської свідомості молоді полягає у...
12. Духовність і громадянська свідомість пов'язані з пошуком духовних основ життя, що зумовлюють...
13. Духовність і громадянська свідомість породжують...

Питання логічно пов'язані, що дозволяє визначити ціннісне ставлення до духовності та громадянської свідомості молоді, до їх формування. Завершення справи передбачає презентацію результатів роботи команди на загальній дошці платформи ZOOM.

Практично-рефлексивний блок тренінгової сесії.

Дія 3. Діагностика переконань щодо власної цінності, світоглядної позиції особистості, розуміння нею смислу життя

Індивідуальна робота.

(Учасникам пропонується перелік питань методики Р. Янов-Бульман «Шкала базових переконань» в адаптації О. Кравцової). (Демонстрація екрана презентації методики (Красноярцева, ...& Чучалова, 2014, с.41-45)).

Дія 4. Діагностика спрямованості на досягнення розуміння смислу життя, постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, емоційними переживаннями прагнення до активної діяльності.

Робота в 2-х групах у сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.), метод мозкового штурму.

(Виконання завдання потребує визначення *спрямованості на досягнення розуміння смислу життя, постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, емоційними переживаннями прагнення до активної діяльності.* Учасникам повідомляють завдання і поділяють на 2 групи: визначити відмінності в цілях духовного розвитку молоді. Це завдання може проводитись у двох варіантах.

Перший варіант. Учасникам пропонується відповісти на запитання «Для чого вам пізнавати свою духовну сутність, своє місце в природі, себе як частки природи?» з позиції минулого, теперішнього, майбутнього: початок духовного розвитку; в даний час; через 5 років.

Другий варіант. Намалювати три малюнки на тему: «Мій смисл життя»: початок розуміння смислу життя; на даний час; через 5 років. Завершення справи передбачає демонстрацію результатів обома групами, обмін, у першу чергу, власними враженнями від групових записів, особистісних вражень, малюнків і схем. Важливо, щоб учасники побачили можливі зміни і відмінності у змісті, кольоровій гамі намальованого).

Дія 5. Формування ціннісного ставлення до духовного розвитку та формування громадянської свідомості.

Метод активного навчання «Алфавіт». Робота в 2-х групах у сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.).

(Учасникам пропонується технологічна карта (алфавіт), в якій необхідно розкрити зміст поняття «ціннісне ставлення до духовного розвитку та формування громадянської свідомості), вписуючи маркером у кожний рядок відповідної букви алфавіту слова, що починаються з відповідної букви, розкриваючи зміст досліджуваного поняття). Наприклад, технологічна карта з поняттям «ціннісне ставлення до професійного становлення»:

А	Актуалізація
Б	Базові поняття
В	Віра
Г	Гуманізм
Д	Духовність
І	Істина, інтелект
Ж	Життя
й т.д.	

Першій групі варто запропонувати розкрити зміст поняття «ціннісне ставлення до духовного розвитку» відповідно до алфавіту, іншій – розкрити зміст поняття «ціннісне ставлення до формування громадянської свідомості». Учасники записують у технологічну карту власне розуміння понять «духовного розвитку», «формування громадянської свідомості». Заповнення технологічної карти закінчується тоді, коли відповідно до кожної букви алфавіту є у технологічній карті записано хоча б одне слово-поняття, у ліпшому випадку – декілька характеристик запропонованих висловів.

Після роз'яснення завдань здійснюється поділ учасників на групи, які працюють у сесійних залах. Результати сумісної роботи презентуються спікерами команд в загальній залі, обговорюючи складність і проблемність формування ціннісного ставлення до формування духовності та громадянської свідомості.

Дія 6. Асоціативні уявлення про ціннісне ставлення до формування духовності, громадянської свідомості та перешкоди у досягненні успіху у духовному зростанні; аналіз напрямків для постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, емоційними переживаннями прагнення до активної діяльності.

Вправа «16 асоціацій»

Мозковий штурм у ZOOM, використовуючи Google doc, онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.), листи формату А4.

(Учасникам пропонується розділити аркуш паперу на 5 рівних вертикальних колонок. У першій колонці записати 16 асоціацій на слова «ціннісне ставлення до формування духовності та громадянської свідомості». У другу колонку пишемо асоціації на слова з першої колонки, попарно їх об'єднуючи, а саме: асоціація на

перший і другий вислів, асоціація на третій і четвертий вислів, потім – на п'ятий і шостий та ін. У другій колонці отримуємо вже вісім асоціацій, у третій колонці – процедура аналогічно повторюється, отримуючи 4 слова, в останній, п'ятій колонці, – тільки одна асоціація).

Асоціацію (слово) з останньої колонки зобразимо у вигляді схематичного малюнка на онлайн-дошці (Miro, Google Jamboard та ін.) й отримуємо два зображення-малюнки, які висвітлюють перешкоди до ціннісного ставлення до формування духовності та громадянської свідомості й образне асоціативне уявлення щодо самого ціннісного ставлення. Презентація, обговорення та порівняння малюнків здійснюється у загальній залі ZOOM, акцентуючи увагу на виділенні спільних елементів, аналізі сильних і слабких характеристик у досягненні успіху у духовному зростанні та можливих напрямків щодо постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, емоційними переживаннями прагнення до активної діяльності.

Дія 7. Напрацювання шляхів формування ціннісного ставлення до формування духовності та громадянської свідомості.

(Учасниками пропонується сформувані принципи формування ціннісного ставлення до формування духовності та громадянської свідомості, враховуючи особливості сенсу життя, цілі досягнення, засоби, спрямування зусиль молоді. Це дозволяє зрозуміти ціннісну сутність людини, її мораль, місце в суспільстві (колективі), її цінність для життєдіяльності інших людей, серед яких вона живе.

Визначити, що неприпустимо робити в процесі формування духовності та громадянської свідомості молоді.

Що робити (яких правил дотримуватись) у формуванні цінностей та громадянської свідомості молоді?

Підготувати презентацію пропозицій і заперечень.

Вибрати спікера для представлення напрацювань і презентувати результати. Робота в 3-х групах у сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.).

Творчі завдання тренінгової сесії

Притча «Що в житті найважливіше – здоров'я, знання чи, може, багатство?»

Ця притча підкаже відповідь кожному, хто її шукає.

Колись, дуже давно, на Землі був острів, на якому мешкали усі духовні цінності. Та одного разу вони зауважили, що острів почав опускатись під воду. Усі цінності сіли на свої кораблі і поплили світ за очі. Залишилась тільки Любов.

Вона чекала до останнього, але коли вже чекати було нічого, їй теж закортіло податися геть. Тоді вона звернулася до Багатства і попросилась до нього на корабель. Але Багатство відповіло:

– На моєму кораблі багато коштовностей і золота, для тебе тут не вистачить місця.

Коли повз пропливав корабель Суму, вона попросилась до нього, але той відповів:

– Вибач, Любове, я такий сумний, мені треба завжди залишатися на самоті.

Тоді Любов побачила корабель Гордості і попросила про допомогу її, але та сказала, що Любов порушить гармонію на її кораблі.

Поруч пропливала Радість, але вона така була перейнята веселощами, що навіть не почула, як її кликала Любов.

Тоді Любов упала у відчай. Але раптом вона почула голос десь позаду:

– Ходімо, Любове, я заберу тебе з собою.

Любов озирнулася і побачила старого. Він довів її до суші, і коли старий поплив, Любов спохопилась, адже вона забула запитати його ім'я.

Тоді вона звернулася до Знання:

– Скажи, Знання, хто врятував мене? Хто був цей старий? Знання подивилось на Любов:

– Це був Час.

– Час? – перепитала Любов. – Але чому він урятував мене?

Знання ще раз поглянуло на Любов, потім вдалеч, куди поплив старий:

– Тому, що тільки Час відає, якою важливою в житті є Любов.

Учасникам як домашнє завдання пропонується написати, чи вдалося молоді підвищити рівень усвідомлення духовного потенціалу, його етичної, естетичної та розумової складових і сформулювати вміння його актуалізації в особистісному житті. Робота в парах у сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.).

Творче домашнє завдання: Проаналізуйте типові помилки, проблеми, які виникають на шляху формування духовності та громадянської свідомості молоді?.

Завершення сесії.

Підведення підсумків роботи тренінгу.

Третя сесія програми тренінгу спрямована на розвиток здатності до проявів самоефективності у професійній діяльності.

Практикум 3. Здатність до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку та умов самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей.

Вступ до тренінгової сесії (оголошення мети, висвітлення завдань, роз'яснення особливостей організації роботи у тренінгу).

Актуалізація досвіду участі у першій сесії тренінгу: «Що цінного і корисного дала мені попередня зустріч»;

Демонстрація й аналіз результатів виконання домашнього завдання: ««Які типові помилки та проблеми виникають на шляху формування духовності та громадянської свідомості молоді?»

Організаційно-діяльнісна гра (технологічна карта).

«Духовність і громадянська свідомість молоді» (за аналогією до гри «Геракл»» (Панфілова, 2003).

Вступне слово, висвітлення особливостей гри, окреслення мети, завдань, інструктаж.

Дія 1. Командоутворення та мікродискусія «Здатність до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку та умов самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей».

Учасників інформують та об'єднують у 4 групи, окреслюючи їхні подальші дії. Робота на платформі ZOOM)

Дія 2. Моделювання візитної картки кожної з команд (Демонстрація екрана презентації).

(1 етап – інформування. Учасникам презентують інформацію про критерії «візитної картки» (розробити назву команди, девіз /гасло, герб команди, «кодекс честі» групи, визначити мету команди в грі за принципом «тут і вже». Висвітлено вимоги: стислість; зв'язок змісту духовності з громадянською свідомістю молоді, духовним розвитком і умовами самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей; взаємозв'язок елементів між собою; креативність (Демонстрація екрану спікера).

2 етап – робота над візитною карткою окремо в групах у сесійних залах (Учасники готують візитні картки, презентуючи їх у загальній залі ZOOM).

Дія 3. Робота в групах, спрямована на розвиток здатності до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку й умови самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей. Розподіл ролей серед груп (учасникам презентують інформацію щодо розподілу ролей груп).

Дія 4. Діагностика чинників, які сприяють здатності до прояву духовності та громадянської свідомості молоді.

Індивідуальна робота

(Учасникам пропонується низка тверджень, які сприяють чи перешкоджають здатності молоді проявляти духовність і громадянську свідомість)

1. На мою думку цінністю проявляти духовність і громадянську свідомість є...

2. Цінністю самореалізації є максимальна реалізація потенціалу у професійній діяльності, особистісне і професійне зростання...

3. Метою прояву духовності та громадянської свідомості є життя в гармонії, гуманне ставлення до оточуючих...

4. Основними цінностями молоді є...

5. Духовний розвиток – це ...

6. Цінність духовності та громадянської свідомості передбачає досягнення емоційної стабільності...

7. Людина живе в суспільстві, ставить перед собою цілі й прагне їх досягти, шукає смисл життя, своє призначення задля ...

8. Цінність духовності та громадянської свідомості зумовлена ...

9. Для мене цінність духовності та громадянської свідомості передбачає ...

10. Прояв індивідуальних духовних, загальнолюдських цінностей виступає ...

11. Ціннісні орієнтації, мотивація, спрямованість і впевнена реалізація цілей складають

Діагностика здатностей до прояву духовності та громадянської свідомості молоді.

Робота в групах у сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.) та метод мозкового штурму (аналіз напрацьованого).

(Інформування про параметри діагностики здатності до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку й умови самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей:

- виявляють основні протиріччя і проблеми у розвитку здатності; аналізують правові та нормативні документи, які регламентують їх актуальність, чіткість їх інтерпретації у формуванні духовності та громадянської свідомості молоді, творенні духовних цінностей; виявляють наукові і концептуальні проблеми духовного розвитку особистості;

- аналізують реальний стан сформованості здатності до прояву духовності та громадянської свідомості молоді. Формулюють ретроспективні проблеми, спрямовані на розвиток цієї здатності.

- аналізують завдання молоді щодо розвитку здатності людини співчувати, співпереживати, надавати допомогу іншим, бажання поліпшити навколишнє життя й активно сприяти цьому; чесність і правдивість; самовдосконалення особистості як частини вдосконалення світу; відповідальне ставлення до самого себе і свого життя; визначають бар'єри, зумовлені бюрократизмом, консерватизмом, застійними явищами, адміністративно-вольовими методами розробки показників духовності та громадянської свідомості молоді;

- за допомогою ілюстративних і художніх засобів, образів символів намалювати або зобразити в будь-якому сценічному жанрі «проблемне поле» показників духовності та громадянської свідомості молоді у всіх трьох ракурсах («проблемне поле», причини і проблеми у визначенні, розробці й реалізації показників духовності та громадянської свідомості молоді і, бар'єри, які заважають змінити ситуацію); імпровізації на теми «видача претензій», «захист ображених», «рефлексія».

Після оголошення завдань учасників поділяють на 4 групи. Робота реалізується в сесійних залах на платформі ZOOM. Спікери команд презентують результати сумісної роботи в загальній залі (кожній команді надається 2 хв).

Дія 5. Формулювання цілей і визначення орієнтирів для практичних дій щодо розвитку здатностей прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку та умов самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей..

Мозковий штурм у групах у сесійних залах на платформі ZOOM, використовуючи онлайн-дошку (Miro, Google Jamboard та ін.).

(Учасникам на основі діагностики пропонується визначити конкретні орієнтири для практичних дій. З метою полегшення діагностики варто продумати відповіді на запитання:

Які показники здатностей до прояву духовності та громадянської свідомості молоді виявлені у вас?

Хто в розробці показників духовності та громадянської свідомості молоді займає ключову позицію і впливає на успішність і ефективність духовного здоров'я молоді?

Назвати можливі причини появи такої складної ситуації: хто, що і як перешкождали розробці показників духовності та громадянської свідомості молоді?

Чи має молодь у своєму розпорядженні достатні можливості та політичні інструменти для коригування розвитку духовності та громадянської свідомості молоді?

Дія 6. Аналіз інформації та презентація результатів роботи.

Узагальнення й аналіз інформації, презентація в загальній залі роботи кожної групи на основі проведеного аналізу. Варто після презентації виокремити потенційних партнерів, взаємодія з якими сприятиме розвитку духовності та громадянської свідомості молоді).

Дія 7. Генерування ідей щодо розвитку здатності до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку та умов самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей.

Робота в групах.

(Учасникам пропонується продукувати мінімум 3 ідеї відповідно до кожної проблеми (розвитку здатності до духовності та громадянської свідомості молоді). Метод мозкового штурму дозволить виокремити найбільш актуальні ідеї (3-5) та презентувати їх в загальній залі).

Дія 8. Розробка проекту формування здатності до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку й умови самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей.

(Групам пропонується розробити проект розвитку здатності до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку та умови самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей. Робота здійснюється у групах і презентується в загальній залі).

Дія 9. Міжгрупова дискусія – захист і апробація проекту

(Учасникам пропонується презентувати напрацьовані проекти. Обговорення спільних намірів щодо розвитку здатності до прояву духовності та громадянської свідомості молоді як джерела їх розвитку та умови самоактуалізації у процесі творення духовних цінностей)

Дія 10. Рефлексія за результатами дискусії

Завершальна вправа «Валіза, кошик, м'ясорубка»

Учасникам можна запропонувати роботу на онлайн-дошці (Miro, Google Jamboard, Padlet та ін.), використовуючи «валізу», «кошик для сміття», «м'ясорубка». Кожен учасник має визначитися стосовно того, що він отримує під час роботи у групі, прагне забрати з собою та використати у власній діяльності, відкладаючи у чемодан. Те, що, на думку досліджуваного, непотрібне, неважливе, некорисне, – учасник відправляє у «кошик для сміття». Те, що виявилось потрібним, але не готовим до використання у своїй роботі, те, що, на думку досліджуваного, варто додумати, доопрацювати, довершити, учасник пише на аркуші із зображенням м'ясорубки.

Дія 11. Творче домашнє завдання: «Мій план досягнення духовності та громадянської свідомості молоді».

(Завдання: «З метою використання набутих знань, умінь і навичок, розробіть пам'ятку «Мій план досягнення духовності та громадянської свідомості молоді». Спробуйте розробити його на 6 місяців, один рік, на п'ять років, на десять років. Інформуйте молодь у засобах ЗМІ, шляхом просвітницької роботи серед молоді).

Завершення сесії, рефлексія, соціально-психологічні коментарі.

Підведення підсумків роботи відповідно до програми тренінгу.

У загальній, заключній частині програми тренінгу варто висвітлити питання рефлексивного аналізу: «Наскільки для вас була цікавою програма тренінгу»: «Наскільки виправдалися ваші очікування?»; «Що найбільш цікавого було для вас у досягненні духовності та громадянської свідомості молоді? Що впродовж тренінгу було для вас корисним?»; «Які, на вашу думку, інтерактивні техніки варто використовувати у подальшій практичній діяльності щодо розвитку духовності та громадянської свідомості молоді?»; «Що було не вартим використання у тренінгу, неважливим і некорисним? Що вам не сподобалось?»; «Які б ви дали поради молоді...».

(Для розробки заключної частини тренінгової програми можуть враховуватися попередні розробки авторів (Балахтар, 2016; 2018; 2019; Пірен, 2016; 2018; 2020 та ін.)).

Особливу увагу в процесі впровадження програми тренінгу приділялось рефлексії молоддю власних дій, учинків, поглядів, виконанню практичних завдань, аналізу ситуацій тощо. Це дозволить збагатити себе духовно чи набути високої кваліфікації, що забезпечує можливість адаптуватися до нових умов, заперечуючи колишні моральні норми, пристосуватись до нової реальності зі свободою міжособистісних, міжстатевих взаємовідносин. Адже розвинути духовність і громадянську свідомість молоді без рефлексивності – «найважливішої регулятивної складової особистості, що дозволяє їй свідомо вибудовувати свою життєдіяльність» (Карпов, 2004), неможливо. Це спонукало використовувати рефлексію у завершенні кожної справи, дії, сесії та тренінгу загалом.

ПІСЛЯМОВА

Отже, нині зрозумійте,
царі, навчіться всі судді землі
Служіть Господеві зі страхом
і радійте йому з трепетом

Пс. 2.10.11
Псалтир

Відродження української культури, її багатопланове проникнення, востання, інтегрування у сучасну світову мультикультуральність, поглиблення її з іншими актуалізують проблему осмислення стану, ролі, значення української культури для окультурювання національної свідомості українських громадян, особливо молоді, в контексті державотворчих проблем і загальнопланетарної співбуттєвості (тобто сумісного буття) автономних національних держав, народів та їх культур.

Особливо важливе значення має національна культура в сучасних умовах посилення світових глобалізаційних процесів, виступаючи основою формування цілісної національної ідентичності як необхідної умови консолідації суспільства, окультурювання суспільної свідомості громадян шляхом інноваційної освіти, духовності з метою попередження та відповіді на виклики сучасності, в яких знаходиться світ і сучасне українське суспільство.

Глобальні кризи, спричинені технотронною цивілізацією (і насамперед екологічна, енергетична, ядерна, біогенна), викликають зростання занепокоєності, тривоги, екзистенційний страх за долю людського буття у світі, вони загострили питання про шанси виживання людини. Водночас викликали недовіру до культури модерну. Тому проблема історичної ролі культури за умов постмодерну стає однією з найактуальніших, її сьогодні осмислюють не лише культурологи, але й спеціалісти багатьох галузей науки освіти і практики.

Людині модерну здавалося, що, використовуючи могутність «наукового розуму», в змозі досягнути істинності цінностей і благ саму по собі. Постмодерністський погляд на культуру – це погляд

на неї немовби з майбутнього. Нині його поки що немає, а є багато викликів і кризові етапи. Тому ставлення до функціональної ролі культури, науки, освіти, людини має виходити з наuczіння мудрості Ісуса Христа, викладеного у Святому Євангелі: «Не зашкодь!»

Єдиним вирішальним важелем для збереження і подальшого прогресивного розвитку України є усвідомлення щодо єдності, згуртованості на засадах надбань власної культури, науки, духовності та реалізація демократичних цінностей шляхом реформ в Україні і вступ у ЄС та НАТО.

Усі, хто живуть в Україні на даний час, надто різні, несхожі, особистісні й унікальні, які б загальні ознаки та риси мали. Нині у нашій державі налічується, за даними Держкомнацміграції, більше 130 національностей. Держава у міру своїх реальних можливостей на правових засадах сприяє злагоді та національному миру, реалізації прав щодо участі в органах влади, здобуття освіти, релігійного сповідання, вільного користування різними мовами та врахування державної функції управління української мови в процесах освіти, науки, культури й управління.

Усе викладене засвідчує важливу роль феномену окультурювання й одуховлювання громадян у суспільстві освітянами, духовенством, громадськими організаціями. Так, у сучасній Україні цю культурну та духовно-просвітницьку місію виконують урядовці та громадяни, освітяни, представники національно-культурних товариств.

Осмислюючи реалії нашого буття, приходимо до висновку, що людський спосіб життя та мислення передбачає повернення людини до глибокого осмислення цього питання, його реалізацію на засадах освіченості, культурно-виховного впливу реалізації себе у процесі праці, людських взаємин щодо проблем «людина-людині», «людина і навколишній світ» і «людина і Бог». Бог діє і присутній повсюдно і повсякчасно через Святого Духа, який є внутрішнім світлом як частина людської природи. Духовність дає відповідь на проблеми осмислення існування і реалізацію дії людини у житті через сучасні форми та види масової культури.

Теж Божої нам Благодаті на позитивну реалізацію кожної людини у житті!

EPILOGUE

So now understand kings,
learn all the judgments of the
earth
Serve the Lord with fear
and rejoice in him with
trembling

Psalter, Ps. 10/2/11

The revival of Ukrainian culture, its multifaceted penetration, growth, integration into modern world multiculturalism, it's deepening with others actualize the problem of understanding the state, role, importance of Ukrainian culture for cultivating the national consciousness of Ukrainian citizens, especially youth, in the context of state-building problems and global coexistence, existence) of autonomous nation-states, peoples and their cultures.

National culture is especially important in modern conditions of strengthening globalization, acting as a basis for the formation of a holistic national identity as a necessary condition for the consolidation of society, cultivation of public consciousness through innovative education, spirituality to prevent and address modern challenges in which the world and modern Ukrainian society.

Global crises caused by Technotronic civilization (and especially environmental, energy, nuclear, biogenic) are causing growing anxiety, anxiety, existential fear for the fate of human existence in the universe, they have exacerbated the chances of human survival in the world, while causing distrust of modern culture. Therefore, the problem of the historical role of culture in postmodern conditions is becoming one of the most pressing; it is now understood not only by culturologists but also by specialists in many branches of science, education and practice, including the authors of this book.

It seemed to modern man that, using the power of “scientific reason”, he was able to comprehend the truth of values and benefits in it.

The postmodernist view of culture is a view of it as if from the future. It does not exist now, but there are many challenges and crisis stages. Therefore, the attitude to the functional role of culture, science, education, man must proceed from the teaching of the wisdom of Jesus Christ outlined in the Holy Gospel – “Do not harm!”

The only crucial lever for the preservation and further progressive development of Ukraine is the awareness of unity, cohesion based on its own culture, science, spirituality and the realization of democratic values through reforms in Ukraine and accession to the EU and NATO.

Everyone who lives in Ukraine today, is very different, dissimilar, personal and unique, whatever their common features and traits. At present, according to the State Committee for National Migration, there are more than 130 nationalities in our country. The state, to the best of its ability, on legal grounds, promotes harmony and national peace, the realization of rights to participate in government, education, religious confession, free use of different languages and consideration of the state function of Ukrainian language management in education, science, culture and management.

All the above testifies to the important role of the phenomenon of domestication and spiritualization of citizens in society by educators, clergy, and public organizations. Thus, in modern Ukraine, this cultural and spiritual-educational mission is decided by government officials and citizens, educators, and representatives of national-cultural societies.

Understanding the realities of our existence, we conclude that the human way of life and thinking involves the return of man to a deep understanding of this issue, its implementation based on education, the cultural and educational impact of self-realization in the process of work, human relations on the problems of “human-human”, “human and the world” and “human and God”.

God acts and is present everywhere and at all times through the Holy Spirit, who is the inner light as part of human nature. Spirituality provides an answer to the problems of understanding the existence and realization of human action in life through modern forms and types of mass culture..

ПРОБЛЕМНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

для обговорення, просвітницької роботи та дискусії у колективах, групах, громадах, сім'ї з метою активізації громадян, особливо молоді до прогресивних змін

Тому не стоять нечестивці на суді, ані Безбожники на зборах Праведних. бо знає Господь суть праведників, а путь нечестивців загине.

Псалтир. Пс. 1, 5.

1. На вашу думку, коли вперше з'явилося поняття «глобалізація»?
2. Хто із соціологів світу дав концептуальне осмислення поняття «глобалізація»?
3. Що належить розуміти під поняттям «комунікаційна глобалізація»?
4. Чому, на ваше бачення, політика глобалізації та щодо «нового економічного порядку» веде до протистояння Півночі та Півдня в рамках економічного біполярного світу?
5. Яка думка китайських аналітиків щодо глобалізації?
6. Які реальні дії щодо глобалізації реалізують китайці?
7. Як оцінюють глобалізаційні процеси українські політики та науковці насправді?
8. На вашу думку, чи важливо сьогодні проводити фахово-просвітницьку роботу освітянами, політиками серед громадян, молоді щодо глобалізації?
9. Чому процес регіоналізації потребує нового осмислення реалії людського життя?
10. Які типи регіонів виділяють науковці, політики, практики? Дайте їм коротку характеристику.
11. Регіоналізм сьогодні виступає стратегією у системі співробітництва. Що це дає для регіону, держави та простих громадян?

12. На вашу думку, процес регіоналізму тотожний сепаратизму?
13. Чи правдива думка, що «регіоналізм існує як свідомо сформована мета»?
14. Найбільшу вигоду від регіоналізації отримують центральні та прикордонні регіони. Чому? Обґрунтуйте відповідь на прикладі Львова, Чернівців та ін.
15. Як ви вважаєте: Євроатлантичний регіоналізм є позитивом для українського суспільства?
16. У регіональній підсистемі та духовній сфері мають місце важливі структурні елементи. Перерахуйте основні з них.
17. Регіональні органи влади для успіху повинні сконцентрувати свої зусилля на забезпечення громадського добробуту... Перерахуйте ще на що.
18. Що варто розуміти під поняттям «екологічна культура»?
19. З якою метою освітяни, політики, науковці формують у суспільстві екологічну культуру?
20. Екологічна криза висуває перед освітянами, науковцями проблему формування правила «соціально-економічної рівноваги». Інтерпретуйте дане положення.
21. Що варто розуміти під «песимістичним» (екопесимістичним) підходом щодо екології?
22. Що вкладають науковці в тезу «технооптимістичний напрямок в екології», яка пропонує розумний підхід до використання технологій (енерго- і металотехнологій) та споживання продукції? Хто із науковців світу запропонував цей підхід?
23. Вам відомо, хто із науковців запропонував ідею ноосфери?
24. Ви чули про нову науку «гарбологію» і чи дотримуетесь ви її основних принципів?
25. Чи побудовано в Україні заводи з утилізації відходів і чому це вагомо здійснити для сучасних територіальних громад?
26. Якою повинна бути на даний час екологічна політика у світі?
27. Чи сприяє по-сучасному осмислена екологічна політика підвищенню конкурентоздатності виробництва в Україні?
28. Яка роль екологічної реклами у територіальних громадах?

29. Яка місія «Нової української школи» у контексті охорони навколишнього середовища?

30. Яка роль екологічної освіти школяра, особистості в запобіганні екологічним негараздам щодо здоров'я людини?

31. Як ви розумієте тезу «потреба формування екологічної культури громадян – шлях до доброго здоров'я та інтересу до життя»?

32. Які основні завдання Ви ставите перед собою у контексті екологічної культури, щоб бути здоровим?

33. Які функції просвітницької культури урядовців України задля подолання і запобігання екологічній кризі?

34. Чому сьогодні вимагає від фахівців високого рівня мовленнєвої культури?

35. На вашу думку, чому фахівець-професіонал у кожній державі повинен досконало знати мову держави?

36. Кого із видатних особистостей України Ви знаєте, хто правдиво та щиро висловлювався про українську мову?

37. Окультурювання в умовах глобалізації та сучасних викликів – архіактуальна проблема просвітницького характеру освітян. Дайте свою аргументацію з цього приводу.

38. Окультурювання світоглядних засад і дій у середовищі територіальних громад вимагає дуже серйозних підходів керівництва, політичних партій і громадських організацій. Чому саме такою має бути сучасна позиція в Україні?

39. Чому неусвідомлювання особистістю навчатися впродовж життя спричинює її застій?

40. Як ви розумієте тезу «гармонізації відносин між людьми і природою»? Чому саме цьому освітяни, духовенство покликані приділяти серйозну увагу.

41. Що варто розуміти під поняттям «компетентнісний підхід»? Висловте свою позицію.

42. Дайте власний коментар таким підходам: аксіологічний підхід, діяльнісний підхід, особистісний підхід.

43. Що варто розуміти під тезою «одуховлення освітою світового та вітчизняного ринку праці»?

44. На вашу думку, чи важливо у процесі навчання звертати увагу на духовне виховання молоді освітянами? Дайте ваш коментар: чому саме.

45. Що варто розуміти під поняттям «освітня технологія»?

46. Перерахуйте основні ознаки глобальної держави.

47. Чи відомо вам щось про «принципи глобального управління»?

48. Чому, на вашу думку, релігійні цінності на сучасному етапі виступають дієвим духовно-соціальним капіталом? Прокоментуйте.

49. Що варто розуміти під поняттям «культура», «відповідальність», «культура відповідальності»?

50. Як ви прокоментуєте поняття «юридична складова моральної відповідальності в управлінській культурі»?

51. Які складові освітянського навчання щодо практики формування та прийняття управлінських рішень?

52. Виходячи з аналізу теорії та практики управління, виокремлюють у ній кілька відповідальних напрямів. Перерахуйте та прокоментуйте їх.

53. Важливим принципом інноваційної діяльності у суспільстві є принцип фахового управління. Чому саме?

54. На вашу думку, чому глобалізація висуває перед освітянами і практиками проблему вивчення структури цілісності світу?

55. Як ви розумієте тезу «регіоналізація глобальних процесів»?

56. Що варто розуміти під поняттям «глобальне інформаційне суспільство»?

57. Чому, на вашу думку, головним ресурсом у сучасному глобальному інформаційному суспільстві мають стати творчі люди та інноваційно інтелектуальний капітал?

58. Прокоментуйте тезу «наука – освіта – виробництво».

59. Чи відомий для вас термін «глобальне громадянське суспільство»? Дайте власний коментар.

60. Чи відомі вам прізвища «володарів – диктаторів»? Прокоментуйте, наведіть приклад із практики життя.

61. Якими документами регламентована українська мова як єдина державна мова в Україні?

62. Коли у світі з'явився термін «державна мова»?

63. Прокоментуйте тезу «у мовленнєвій культурі людина проявляє важливі для неї характеристики». Які саме? Прокоментуйте.

64. Як, на ваше бачення, мова може збагачуватися, коли утверджують інноваційні технології? Дайте ваш коментар.

65. Потреби в окультурюванні молоді особистості і не тільки молоді, а й усіх громадян не викликають жодного сумніву ні у політиків, ні у громадян. Чому саме така позиція? Прокоментуйте.

66. На вашу думку, чому в Західному світі християнські цінності становлять основу світських цінностей? Дайте ваш коментар, враховуючи позиції українців цього приводу.

67. Що ви розумієте на буденному рівні під поняттям «окультурювання». Дайте свій коментар.

68. Як ви розумієте тезу «формування культури національної свідомості громадян шляхом інноваційної освіти та духовності»?

69. Як окультурювання свідомості громадян впливає на виклики сучасності?

70. Чи достатня участь громадян України у державотворчих процесах?

71. Як ви вважаєте, чи на достатньому рівні відповідальні політики, духовенство, громадянин світу за збереження миру на землі? Обґрунтуйте відповідь, використовуючи факти із власного життя чи правомірними є філософські ідеї гуманізму і демократії, які в центр публічної влади вводять суверенну людську особистість.

72. На вашу думку, чи правомірна ідея людинолюбства, яка ставить перед собою завдання любові до всього? Дайте власний коментар.

73. Чи важливо у процесі підготовки фахівця освітою закладати у його світогляд ідеї патріотизму та гуманізму? Обґрунтуйте свою думку.

74. На вашу думку, повернення громадян України до віри в те, що Бог управляє світом сприятиме суспільному очищенню від зла? Висловіть свою позицію з цього приводу.

75. Чи можна подолати кризові стани та суспільні виклики без соціальної консолідації суспільства?

76. Ви погоджуєтесь з тим, що за умови України як парламентсько-президентської республіки уряд, Президент України повинні у процесі прийняття важливих рішень рахуватися з думкою народу?

77. Чому, на вашу думку, наuczіння освітянами «уміння йти до демократичних змін» є архіважливим завданням?

78. Чи можливо одним бажанням і працею без фінансової підтримки держави утвердити в суспільстві інновації?

79. Що варто розуміти, на вашу думку, під поняттям «практичне мислення»? Дайте свій коментар.

80. Які основні вимоги освітян до критичного мислення? Що воно передбачає?

81. Що повинна містити в себе ідея про політичне врядування інформаційного суспільства? Перерахуйте частково його складові та дайте короткий коментар.

82. За яких умов інновації в освіті та науці можуть бути реалізовані?

83. Які причини, наявні в сучасних умовах, не сприяють ефективності публічної влади в Україні?

84. Чи правомірна теза окремих науковців, освітян, духовенства про те, що «медицина повинна мати мету особистого морально-духовного наuczіння, бо інакше її досягне розчарування та невдачі у житті»?

85. У публікаціях ви можете знайти вислів про «сутність християнства»: «Бог є заорука мого майбутнього існування!» Чи погоджуєтесь ви з цією думкою для себе?

86. Чи погоджуєтесь ви з тезою, що «проблема віри у навчанні Ісуса Христа є своєрідним чинником, який поєднує релігію з потребами практики життя людини».

87. Чи можливе самовдосконалення людини без освіти, праці та віри у Божу допомогу?

88. Ви відчуваєте, осмислюючи сьогоднішні реалії, вплив християнської етики на вас і на людей?

89. Чи спостерігаєте у сучасному світі, у поведінці політиків, духовенства та громадян усвідомлення, що прийде час і за усе (добре і зле) перед Богом доведеться відповісти?

90. Як ви розумієте свою відповідальність за власну суспільно-політичну діяльність перед Богом? Прокоментуйте вашу позицію.

91. Чи задумаетесь ви над своєю місією у житті?

92. Що варто розуміти під поняттям «лідерство»? Чи чули ви думки про научіння лідерства апостолів?

93. Ви спостерігаєте у сучасному українському суспільстві беззаконня?

94. Чи повинна кожна людина бути лідером у власному житті?

95. Які виклики негативу ви спостерігаєте у світі та в сучасному українському суспільстві?

96. Як би ви прокоментували таку тезу: «деградація державного управління через масштабну корупцію»? Як діяти, щоб це зло подолати та запобігти?

97. Чи чули ви про «Нагірну проповідь Ісуса Христа»? Дайте відповідь, зважаючи на власну духовну ерудицію.

98. Чи може людина проявляти свою гординю перед людьми та Господом Богом?

99. Чи задумувались ви над питаннями довіри до себе вдома, друзів? Як її заслужити?

100. На вашу думку, чи феномен лідерства пов'язаний з довірою?

101. Які основні складові довіри? Перерахуйте й обґрунтуйте контекст того, що без складових поняття «довіра» є просто словом.

102. Ви погоджуєтесь з думкою, що «лідерство служіння» на даний час є новою інноваційною ідеєю сучасного духовенства?

103. Як ви вважаєте, чи може релігія бути по-сучасному осмислена і прийнята людством, особливо молоддю, без певних інноваційних ідей і популяризації серед молоді в аспекті їх практичної участі у державотворенні?

104. Як ви вважаєте, лідери допускають помилки у своїх діях?

105. Розшифруйте тезу «життя – це радість і проблема для кожного».

106. Чи важливо у процесі просвітницької діяльності серед громадян України популяризувати ідеї лідерства служіння?

107. Як ви думаєте, у школярів доцільно формувати риси лідерства з метою розуміння мети та особистісного зростання?

108. Якщо соціальна робота у суспільствах світу вважається інтегрованою дисципліною, то їй повинні сприяти громадяни держави та фахівці різного профілю. Чи задумувались ви, що і ваш вклад теж має бути? Прокоментуйте свою позицію з цього приводу.

109. Чи читали ви духовні настанови з приводу допомоги нужденним?

110. Живучи в людському суспільстві, чи виникало у вас бажання зробити щось позитивне у ньому, крім задоволення власних потреб?

111. Ви чули коли-небудь про «Повчання Володимира Мономаха дітям»?

112. Вам відомо про сучасну позицію Православної церкви України, яку висловив Блаженніший Єпіфаній про високе відповідальне ставлення Церкви і духовенства до народу?

113. Вам відомо зі «Святого Євангелія» про масові зцілення Ісусом Христом сліпих, біснуватих та ін.?

114. Вам відомо про роботу відповідних закладів соціальної допомоги нужденним і чи виникало бажання зробити свій особистий внесок?

115. Вам відомо, що формула з Нового Завіту для християнина звучить так: «для Христа немає ні елліна, ні іудея, ні скіфа» і прочитується не у контексті нівелювання національних різниць, а як утвердження бути християнином, належачи до будь-якої національності? Як ви до цього ставитеся? Прокоментуйте у політичному контексті.

116. Ви погоджуєтеся з тезою освітян, що «культура – засіб усвідомлення громадянином мудро жити, поважаючи інших і працювати, пізнаючи світ»?

117. Культуру творять люди її ототожнюють з освітою (Геродот, Гегель). Чи задумувались ви над своїм культурним єством?

118. Що варто розуміти під поняттям «національна культура»? Що її характеризує?

119. Як ви розумієте тезу: «національне відродження України»? У чому саме найбільше проявляється дух національного відродження українців на сучасному етапі?

120. Сьогодні українська національна культура трансформує свій історичний досвід боротьби за незалежність та існування Православної Церкви України на чолі із Блаженнішим Епіфанієм, де культивуються ідеї любові до людини, Бога та рідної землі. Ви погоджуєтеся з такими ціннісними діями? Ви готові підтримати такі ідеї?

121. Культура як суспільний феномен виконує цілу низку функцій, зокрема пізнавальна, прогностична, ціннісно-орієнтаційна освітньо-виховна та ін. Прокоментуйте ваше розуміння цих функцій.

122. Що варто розуміти під поняттям «комунікативна культура»? Дайте вашу трактовку.

123. Комунікативна культура потрібна для людей задля повноцінного толерантного спілкування. Прокоментуйте цю тезу у контексті суспільних взаємин: у сім'ї, колективі, між представниками влади та народу, між депутатами різного рівня, між політиками?

124. Що варто розуміти під поняттям «екологічна культура»?

125. Децентралізація – ключова реформа в сучасній Україні. Прокоментуйте цю тезу з урахуванням сучасних реалій одного з регіонів України.

126. Дайте коментар щодо одного з проектів децентралізації в Україні. Наприклад, «Місцевий розвиток, зорієнтований на громаду» (2014-2017 рр.) був спрямований на поліпшення життя мешканців невеличких населених пунктів. Чи чули або читали ви про їх успіхи?

127. Як, на вашу думку, проходить в Україні земельна реформа?

128. Саме територіальні громади, різноманітні форми самоорганізації населення покликані сьогодні стати потужним прискорювачем демократичних реформ в Україні. Чи стали вони ними?

129. Ваше бачення ролі освіти і молоді в реалізації демократичного реформування. Викладіть свою позицію та вашу участь у цьому процесі.

130. Сучасне управління у територіальних громадах потребує нових інноваційно мислячих, професійно підготовлених кадрів з урахуванням інновацій освіти сьогодення. Дайте ваш коментар: «Чому саме так?»

131. Відносини між управлінцями та працівниками мають базуватися на сучасних етичних засадах. Чому саме так?

132. Як ви розумієте тезу «вимоги управлінської культури повинні базуватись на фахово-інноваційних підходах з урахуванням глобалізаційних викликів і потреб модернізації сучасного українського суспільства». Чому саме таким повинен бути підхід?

133. Як ви вважаєте: чому в управлінні територіальними громадами важливо враховувати європейський досвід та інших розвинених країн світу (США, Китай, Японія та ін.)?

134. Як ви прокоментуєте тезу: професійна мораль приводить до нових форм етики, спілкування, показників праці та заробітку, а також й до запобігання корупції?

135. На вашу думку, чому професійна етика має сенс нових людських та управлінських відносин?

136. Чи зустрічалися ви у процесі навчання, праці чи спілкування з поняттям «реінжиніринг»? Що це таке у системі праці?

137. Як ви вважаєте: постійне вдосконалення фахових знань сприятиме успіху?

138. Яка ваша думка: у сучасних територіальних громадах використовується запобіжний західний досвід реінжинірингу з метою підвищення господарювання? Чи ефективна ця дія?

139. Чи потребує ідея реінжинірингу нових технологій щодо використання ресурсів?

140. Чи викликає метод реінжинірингу в управлінні ліквідації бюрократії?

141. Як відомо, бізнесова ситуація змінюється щоденною. Чи є потреба збалансованої системи?

142. Чи готові ви до психологічної наснаги працювати на зміни в Україні?

ПРОХАННЯ ДО МОЛОДІ УКРАЇНИ!

От де, люди, наша
слава, Слава України!

Тарас Шевченко

Щиро шануємо Вас, наша молоде України, і просимо багато працювати над собою для українського державотворення сьогодні та у контексті пізнання історичного внеску в розвиток світової культури, науки й освіти, зробленого нашими пращурами, і про що дуже довго замовчувалося до кінця ХХ століття.

Пропонуємо Вам задля усвідомлення того історичного вкладу мудрості, який даний Богом через наших науковців, мудреців і подарований ними народам світу, на мудрість життєдіяльності. Кожного із нас нехай ця інформація, яку зробив український науковець Василь Шендеровський у книзі «Нехай не згасне світ науки», надихає на інтерес фізичною та інтелектуальною працею покласти свій доробок на вівтар служіння людям і во славу Господа Бога.

Сьогодні, у ХХІ столітті, в період державотворення в Україні, розуміння потреби самоствердження української нації на шляху суспільно-політичної динаміки, розвиток освіти, культури і науки є потребою відповісти на виклики професійно та відповідально, враховуючи наші історичні надбання як стимул для практики сьогодення. Найперше це те, що «влада повинна жити з народом, але не за рахунок народу» (Шуфрич Н., депутат Верховної Ради України, виступ на засіданні 7 вересня 2021 року). Ті кризові стани, які ми маємо на даний час, спонукають наших державних службовців і громадян жити чесно, відповідально. Цього потребує життя, так навчають освітяни та історичні реалії порядних людей, що служили народові України і Божому наuczінню.

Ми обрали кілька прізвищ українців для ознайомлення читачів із їхнім внеском у світову освіту, науку та культуру із вищезазначеної книги.

Наш час, попри всі його проблемні, багатозначні виміри, увійде в історію як час самопізнання, осмислення історичних реалій та ролі українського народу на теренах вселюдства. На щастя, уже 30 років прозріваємо з вірою у те, що історія життя та боротьби нашого народу за самостійну державу стала для нас дороговказами у майбутнє – чесно жити, працювати з вірою у Бога, нашого Творця та Наставника (за Біблією).

Своєю освітянсько-політичною діяльністю О. Барвінський намагається привернути світову громадськість до думки про загальноєвропейську роль українського народу та проблеми здобуття Україною самостійності. До прикладу, лише кілька статей на той час: «Світова війна і українська проблема» (1915), «Український нарід і його значення для Австро-Угорщини», «Національні і культурні здобутки українців» (Відень, 1915) та ін. Помер О. Барвінський 25 грудня 1926 року, на 80 році життя. Похований у родинній гробниці на Личаківському кладовищі (м. Львів). Заслуги його на лоні української культури величезні, це безсумнівно.

Сина О. Барвінського Василя, відомого українського композитора було відправлено на 10-річне заслання до Мордовії разом з дружиною Наталею Пулюй. Через певний час ще одного, молодшого, сина Олександра, котрий був лікарем, організовував відділ охорони здоров'я в уряді, Ярослава Стецька, було теж заарештовано і заслано на 10 років у Сибір.

Осмислюючи долю О. Барвінського та його родини, можна наголосити, щоб таких освічених і патріотів свого народу в Україні збільшувалося. Тоді український народ зможе перед Господом Богом прозвітувати з чистою совістю за державницьку Благодать.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПАТРІОТІВ-УКРАЇНЦІВ – ВЗІРЕЦЬ ДЛЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Микола Прокопович Василенко

Якщо якийсь народ сподівається, що можна залишатися неуком і бути вільним..., то він чекає того, чого ніколи не було і ніколи не буде.

Томас Джефферсон

Василенко Микола (20.21.1866 – 31.10.1935 рр.) – творець університетів й Української Академії наук.

Відкриті архіви у сучасній Україні дають можливість переконатися, що наша справжня історія архіплідна. Хоча довгий час була під сімома замками.

Українська Академія наук заснована 17 листопада 1918 р. за гетьмана Скоропадського. Про цей факт засвідчують наукові відкриття українських науковців, про яких знає весь світ, але мало знаємо ми – українці.

Серед подвижників у цьому питанні є Микола Прокопович Василенко – це стверджує у своїх спогадах Володимир Вернадський. У нього (Василенка) першого виникла думка про створення Української Академії.

Після закінчення шестикласної прогімназії у Глухові та дворічного навчання у Полтавській гімназії Василенко у 1885 р. вступає до Дерптського університету на медичний факультет, але з часом переводиться на історико-філологічний факультет. У 1890 р. захищає наукову працю «Критичний огляд літератури з історії земських соборів» і отримує звання «кандидата історії». Далі багато працює, навчається. У 1908 р. його як редактора газети «Кієвські отклики» було засуджено на рік до в'язниці «Кресты» (Петербург). Відтак Василенко складає іспити Спеціальній комісії при Одеському університеті і отримує право бути адвокатом.

Працює Василенко спочатку в Одесі, а згодом у Київській Судовій палаті. З вересня 1917 р. він працює на посаді міністра освіти в Міністерстві народної освіти Тимчасового уряду, де Володимир Вернадський отримав аналогічну посаду у відділі вищої школи. Там вони подружились.

Після жовтневого заколоту 1917 р. продовжує працювати там, рятуючи від розграбування культурні цінності України разом із В. Вернадським та іншими патріотами України. М. Василенко очолює в уряді Скоропадського Міністерство освіти, бере активну участь у створенні Академії наук, перші збори якої відбулися 27 листопада 1918 р. Важливий факт, що «орудом діяльності в Академії, було зазначено в статуті Академії Наук, є виключно українська мова».

Відзначивши 30 років незалежності, ми і сьогодні (2021 р.) боремося за дієві утвердження реальності існування української державної мови. Ось парадокс свідомості деяких урядовців та окремих громадян України...

За період становлення радянської влади в Україні М. Василенко пережив багато неприємностей і звинувачень... Його заарештували у вересні 1923 р. Інкримінували йому причетність до білогвардійської організації «Київський центр Дій». Вирок – 10 років ув'язнення. Звинувачення були безпідставні... 10 квітня 1924 р. 16 академіків звернулися до Політбюро ЦК КП(б) з листом про пом'якшення М. Василенку вироку. Так, 23 вересня 1924 р. М. Василенка було визволено і поновлено у званні академіка та дано можливість працювати.

Микола Василенко – автор понад 250 наукових праць, зокрема: «Очерки по истории Западной Руси и Украины» (1916), «Павло Полуботок» (1925), «Територія України 17-го віку», «Матеріали до історії українського права» (1929) та ін.

Пережите – прилюдний судовий процес, ув'язнення (два) – дали себе знати, особливо ярлик про те, що «праці М. Василенка написані з буржуазно-націоналістичних позицій». Він важко захворів, не міг ходити, майже не спав, утратив голос і зір. 31 жовтня 1935 р. М. Василенко помер. Однак історія України його зберегла, а сучасне молоде покоління і майбуття України пам'ятатимуть ті дороговкази до науки назавжди, які залишив нащадкам Микола Василенко.

Володимир Іванович Вернадський

Інтелегентом стає той спеціаліст, який виповнюється духом нації та вселюдської культури

Михайло Грушевський

Ім'я Володимира Вернадського та його колосальна наукова спадщина посідають особливе місце у світовій науці, культурі та освіті. Ми пишаємось і будемо пишатися тим, що Володимир Вернадський – син української землі, хоча в історію світової науки за період СРСР був представлений як «замечательный русский ученый», «руський учений, енциклопедист».

Володимир Іванович Вернадський (12.03.1863 – 6.01.1945) походив з давнього освіченого українського козацького роду. Батько його після закінчення Київського університету Святого Володимира працював викладачем у Петербурзі, Харкові, Москві. Мати – Ганна Петрівна, з роду Константиновичів, предки якої належали до козацько-старшинської верхівки. До прикладу, у всіх автобіографіях В. Вернадський підкреслював своє козацьке походження.

Народився В. Вернадський 12 березня 1863 р. у Петербурзі, де служив його батько. Розпочав він своє навчання у Харківській гімназії, а продовжив у 1876 р. у Петербурзі, де у 1881 році був зарахований на природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету. Першим ректором Петербурзького університету був Михайло Балудянський, професор-правник із Закарпаття. У 1885 р. В. Вернадський одержав ступінь кандидата наук за дослідження фізичних властивостей ізоморфних сумішей. Далі поглиблює свої знання в Італії, Франції, Німеччині. У 1886 р. одружується з Наталією Старицькою, з якою прожив 56 років (за його словами «душа в душу»).

З 1898 року – професор Московського університету.

З жовтня 1917 р. до березня 1921 р. В. Вернадський жив і

працював в Україні. У цей період він доклав великих зусиль для створення Української Академії наук, куди щиро запрошував Агатангела Кримського (видатного професора східних мов у Москві).

На час створення Академії Наук визначними науковцями були такі українці: Іван Пулюй – фізик, Іван Горбачевський – біохімік, Степан Рудницький – географ, Володимир Липинський – природознавець, Михайло Кравчук – математик, Феценко-Чопівський – інженер-металург та ін.

На той час важливо було створити сильний центр наукових досліджень українського народу, його історії, його мови, природи України. Такою є теж потреба сьогодення у процесі побудови самостійної держави України.

Свої перші наукові розвідки Вернадський присвятив ґрунтознавству, а згодом – пошуку причин мінералоутворюючих процесів. Одним із найбільших досягнень В.Вернадського в цьому напрямку було створення теорії походження і будови алюмосилікатів, з яких складається більша частина земної кулі, тощо.

В.Вернадський – основоположник вчення про біосферу та ноосферу. Останнє – це якісно новий вищий ступінь розвитку людського суспільства. Людина, пізнаючи закони природи і суспільства, вдосконалюючи техніку, сама будучи частиною природи, активно впливає на її перетворення. Це особливо стає актуальним у наш час, у вік технократії, коли до природи втручатися варто розумно. Більшовизм відкидав генетику, кібернетику (сферу Божого розуміння – «Не зашкодь!»).

Душа його мудрості була пов'язана з Творцем, хоча це прагнули приховати, як і іншу велич його напрацювань, нагородили його лише орденом Трудового Червоного Прапора. А жаль! Так, у більшості поступають з видатними людьми «політики-невігласи» та «друзі-заздрісники», але науковий світ довічно вдячний йому за його мудрість наукову і людську.

Помер Володимир Вернадський 6 січня 1945 року, похований у Москві на Новодівочому кладовищі.

Василь Назарович Каразін

Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ, в розумінні властивостей людської особистості та її призначення, – служіння Богові й Україні.

Григорій Ващенко

Василь Назарович Каразін (10.02.1773 – 16.11.1842) – славетний освітянин. Знання – це найбільше людське багатство. Без знання історії свого краю, свого народу не матимемо самоповаги. Цю ідею підтвердив своїм життям В. Каразін.

Михайло Грушевський у передмові до першого тому праці «Історія України-Руси» писав: «...невеселий переважно образ дає нам наша історія, сумніший, може, часом, ніж інші, але суспільність, що має віру в себе, мусить мати й відвагу глянути на неприкрашену правду минулого, щоб зачерпнути в ній не зневагу, а силу».

Чудесна думка величної особистості для сучасної молоді України, яка у складний час буде самостійну, незалежну, демократичну державу, використовуючи наукові здобутки наших освітян та інших народів, а також Боже наučіння, подароване усім для блага життя, для усього людства.

Народився Василь Каразін 10 лютого 1773 року в селі Кручик нині Харківської області. Батько його був офіцером, прославився у війську, Катерини II пожалувала йому у спадкове володіння село Кручику і 244 душі кріпаків. Мати Василя, Варвара походила з козацького роду. У сім'ї Назарія Каразіна (батько) народилося двоє синів, Василь та Іван. Є версія, що в ролі домашнього вчителя дітей Каразіних був Григорій Сковорода.

Початкову освіту Василь Каразін набув у приватному Харківському пансіонаті. У десятирічному віці граф Рум'янцев записав його до Кірасирського полку, а з 1791 року він вступає на військову службу сержантом у лейб-гвардію Семенівського полку в

Петербурзі. Однак хлопця вабила наука. Він відвідує лекції у гірничому училищі, де поглиблює свої знання з математики, фізики, хімії, медицини. Під впливом французької революції В. Каразін приходить до усвідомлення, що саме народ є творцем життя, історії. Тому восени 1795 року він приймає рішення залишити військову службу і повертається в Україну до батькового маєтку в с. Кручик. Наступного року, всупереч батькам, одружується з кріпачкою Домною, вихованкою матері. Після смерті Петра I і Катерини II в Росії сталися складні обставини соціально-політичного типу.

Спочатку престол зайняв син Катерини Павло, який почав проводити політику гоніння на ліберальні ідеї, запроваджував цензуру на видання, заборонив поїздки за кордон та ін. В. Каразін був обурений цим свавіллям і вирішив виїхати, але на березі Німану його з дружиною і одним кріпаком було схоплено та ув'язнено, а згодом перевезено із Віленської фортеці до Санкт-Петербурга. Не перенівши стресів, у фортеці помирає його дружина при пологах... В. Каразін пише листа цареві про жорстоке поводження з ним. Після цього Павло I призначає його на посаду державного скарбника і директора медичної колегії. За короткий час В. Каразін написав працю «Історія медицини в Росії» та історико-політичний трактат «Про причини поступового падіння курсу (рубля) і про заходи підняття його».

Влада міняється... Імператора Павла I було задушевно, а престол посідає його син Олександр I... В. Каразін подає йому програму реформ у державному керуванні, господарюванні, культурі, пише про необхідність поступового скасування кріпацтва, про дозвіл на приватну власність, поліпшення умов розвитку сільського господарства, промисловості, зовнішньої та внутрішньої торгівлі. Цікаво, що відповідь імператора при першому побаченні була непередбачуваною: «Говоріть зі мною і надалі так відверто». Цар присвоює йому чин колезького радника, а стосунки їхні стають дружніми.

Василь Каразін проникнувся ідеєю організації народної освіти. За його ініціативою у вересні 1802 року було створено Міністерство народної освіти, аналогів якому не мала жодна країна Європи. Цей

приклад політикам, депутатам вагомий для сучасної України. Якщо так, то ж робімо висновки.

У нашому контексті влучно В. Каразін писав: «Народна освіта» - який прекрасний вислів! Тільки народна освіта приведе російську імперію до процвітання». Олександр 1 погодився з рішенням Комісії училищ про відкриття ще двох університетів – у Києві і Казані; на той час у Російській імперії було всього три університети Московський (1755), Віленський (1579), Дерптський (1632). Але несподівано рішення комісії було змінено: замість Києва вирішено відкрити університет у Харкові. Саме завдяки Василю Каразіну у 1803 році було дозволено відкрити університет у Харкові, але це було непросто.

У 1804 році В. Каразіна усунуто від університетських справ, звільнено із Міністерства освіти. Та зусилля його не залишилися марними, його справу продовжили вихованці Києво-Могилянської академії професори Ілля Тимківський та Іван Рижський (саме він стане згодом першим ректором цього університету).

29 січня 1805 року відбулося урочисте відкриття університету в Харкові. Боляче, соромно, але Василя Каразіна там не було, і не взяли до уваги, що він сам збирав кошти, був у великих боргах, закладав свій маєток, щоб університет облаштувати. Однак Правда Божа завжди торжествує. Очевидець цих урочистостей Фостієв у Кручик писав йому: «Велике зібрання дворян і громадяни із сусідніх губерній були невимовно задоволені і радісні... у захваті запитували і визнавали, що цим щастям, поза всіма сумнівами, Україна Вам одному зобов'язана за це». Так висловлювалися очевидці. Прийшов час і все-таки сталося так, що університет носить ім'я Василя Каразіна.

Наукова діяльність видатного науковця була багатогранною: у 1814 році він розробляє спосіб отримання селітри на добриво за допомогою електролізу, виготовляє в Кручанській лабораторії такі лікарські засоби і хімікалії як скипидар, соду, крохмаль, нашатир, мідний купорос, есенції трав та інші. Він запропонував виведення нових сортів пшениці, ячменю, жита тощо. За його талановитість і винахідництво його визнали наукове співтовариство Росії.

Досить жаль за заздрість щодо його «Дарів Божих», бо «ласкою» царя та його посіпак 26 листопада 1820 року В. Каразіна було ув'язнено на 6 місяців у Шліссельбурзькій фортеці, а потім заслано у село Кручик. До самої смерті йому було заборонено проживати в Москві та Санкт-Петербурзі через бурхливу діяльність, через поради царям щодо реформ та суспільного устрою Росії. Диво «глупостей» невдах і підбріхувачів панує у нашому світі і сьогодні. Найбільш влучну характеристику діяльності В. Каразіна дав його біограф, письменник Григорій Данилевський у книзі «Українська старовина. Матеріали з історії, української літератури і народної освіти», виданій у Харкові в 1866 році, назвавши Василя Каразіна «палким українським Ломоносовим», людиною, яка все своє життя сповідувала одну мету – творити для процвітання рідного краю та його народу.

Багато різних відкриттів він зробив, які в Росії не визнавали, а через 10-14 років їх в інших країнах визнавали як відкриття їхніх науковців. Повертаючись восени додому із експедиції, В. Каразін добре промок і застудився. Хворим прибув до Миколаєва, де служив при головнокомандуючому його син Філадельф. Хвороба не відступала, і 4 листопада 1842 року Василь Каразін у присутності свого сина помер...

Осмислюючи долю славетного сина українського та грецького народів Василя Каразіна, можна завершити словами Павла Тичини:

В роки царської сваволі
Він вже дав народу волі,
Працював для Батьківщини
Душу розумів дитини
Школу добував з безодні став безсмертним
Став безсмертним він сьогодні.

Іван Павлович Пулюй

Благодіяння, вчинене тобою,
підє тобі ж на користь.

Індійське прислів'я

Пулюй Іван (2.02.1845 – 31.01.1918) – видатна особистість світу науки, українець, патріот, людина Божого духу, перекладач спільно з Пантелеймоном Кулішем Біблії.

Іван Пулюй народився в сім'ї українців – Оксани Бурштинської і Павла Пулюя у м. Гримайлові на Тернопільщині. У родині було семеро дітей – 5 дівчаток і 2 хлопчики. Після закінчення початкової школи Іван вступив на навчання до Тернопільської гімназії, яка була німецькою, де українській мові, як і іншим, відводилося лише дві години на тиждень. Він був одним із засновників молодіжної організації «Громада» (1864). Громадівці присягали «нічого і нікого не зрадити та ціле життя працювати для свого народу». Іван Пулюй став свідомим українцем на все життя.

Пантелеймон Куліш про І. Пулюя писав так: «Про людину, що просвітила розумом науку і духовність, заговорить невдовзі з великою повагою не лише Україна, але й світ». А професор Вільгельм Форман у виступі по австрійському радіо з нагоди 50-річчя з дня народження Івана Пулюя сказав: «Професор Пулюй є не тільки найвизначнішим фізиком Австро-Угорщини. Він належить до тих, хто у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття формував світ». Не тільки на той час, але й у ХХІ столітті надбання І. Пулюя продовжує сприяти людському прогресу, а його наукові ідеї впливають і повсюди застосовуються у комп'ютерній томографії і рентгенографії, рентгенівській мікроскопії, електроскопії, лікарській діагностиці тощо.

Пріоритети нашого співвітчизника у науковому дослідженні сьогодні не тільки визнані, а й були визначальними. Тож можна стверджувати однозначно, виділивши такі пункти, в яких безперечний пріоритет Пулюя, а саме: а) сконструював власноручно вперше електронну вакуумну руку за 14 років до відкриття Рентгена. За винахід та конструкцію електронної вакуумної руки

(трубки Пулюя) науковець у 1881 році отримав срібну медаль на світовій електротехнічній виставці в Парижі. Зацікавленість працями Пулюя на той час була настільки великою, що у 1883 році вони були перекладені окремою брошурою, а згодом – окремим виданням у Лондоні англійською мовою «Physical Memoris» (1889); б) пояснив природу виникнення X-променів; в) установив здатність X-променів іонізувати газ; г) виявив їх просторовий розподіл, тобто, де вони виникають і як вони виникають (фактична природа X-променів). Незважаючи на такі визначні результати Івана Пулюя, Нобелівська премія була присуджена Конраду Рентгену. Дивно, але факт.

23 січня 1896 року Рентген виступив з публічною доповіддю, в якій виклав дані про «X-промені», продемонстрував знімки і відзначив, що винахід перебуває у початковій стадії та потребує доопрацювання.

Рентген 12 листопада 1905 року отримав Нобелівську медаль та 13 400 доларів за наукове відкриття, яке формувалося так: Вільгельму Конраду Рентгену на знак визнання його визначних заслуг, доведених його відкриттям променів, що носять сьогодні його ім'я. Хоча вже були сотні, якщо не тисячі, наукових праць з цієї тематики фізичних досліджень на той час. Цікавий факт, що Рентген відмовився прочитати передбачувану процедурою Нобелівську лекцію, в якій лауреати викладають суть відкриття, історичне тло і шляхи, якими було зроблено відкриття. На запитання, що мали науковці до його відкриття, він відповів короткою реплікою: «було кілька експериментів Герца-Ленарда з катодовими променями, що потребували подальшого пояснення»

На лист І. Пулюя, в якому він запитував Рентгена, чи користувався той подарованими йому Пулюєм лампами, Рентген зовсім не відповів...

«Світова історія не завжди була справедливою ні до окремих націй, і до окремих осіб» – сказав тоді професор Празької політехніки, доктор Режнічек. Наше бачення у даному контексті таке: Бог – творець, Бог – суддя усьому, як на Землі, так й у Всесвіті.

Сьогодні важливо, що на конференції в Римі 1976 року кардинал Йосип Сліпий визнав, що Біблія Куліша та Івана Пулюя була одним з найліпших на той час перекладів українською мовою.

Помер Іван Пулюй через дев'ять років після проголошення української народної республіки – 13 січня 1918 року.

Для історичної пам'яті нашого народу Іван Пулюй залишився як блискучий науковець, мудрець – політик дороговказ: «Поневолені народи Росії мають бути вільними і зорганізованими у самостійні держави, але найвизначнішим для здійснення цієї високої мети, для встановлення високого Миру в Європі, може бути тільки самостійна Україна. Самостійність України є, на наш погляд, ключовим для мирного дому в Європі ..» Цей дороговказ для сучасної України та її народу є благом Господнім, який потрібно реалізувати у контексті запобігання «політики війни і зневаги до людини».

Агатангел Юхимович Кримський

Як завтра день углядять люде,
Як зійде сонце золоте.
Так Україна жити буде.
Так наша мрія процвіте.

О. Олесь

Кримський Агатангел (15.01.1871 – 25.01.1942).

Ім'я його оповите славою у наукових колах світу і маловідоме широкому читачеві в Україні. Агатангел Кримський володів 56 мовами, був чудовим перекладачем з багатьох мов, зокрема іранської і тюркської мовних груп. Це засвідчує, що постать А. Кримського в історії української науки і рівно ж світової як орієнталіст (наука, що вивчає історію, економіку, літературу, етнографію, мистецтво, філософію, пам'ятники матеріальної і духовної культури народів Сходу), в т.ч. Азії та Америки.

Кримський Агатангел Юхимович народився 15 січня 1871 року у Володимирі-Волинському. Після народження Агатангела батько переїздить до Звенигородки над Тікичем, неподалік Києва, будує там дім, і сім'я Кримських на постійно осідає на українській землі.

Агатангел Юхимович Кримський з трьох з половиною років умів читати, і в п'ять років батьки віддали його до Ужгородського училища, де він навчався 5 років. У 10 років – віддали його навчатися в місто Острог (на Волині, там проживала сестра батька). У 1884 його переводять до четвертого класу Другої Київської гімназії Кромера. Через рік він навчається у відомій на всю Україну колегії Павла Галагана.

Саме у цій колегії він прийшов до усвідомлення для себе українства. Про це він пише з у листі до Грінченка – «У мене чисто практичною дорогою (через читання і писання по-малоросійському) непомітно і поступово виробилися свідомі національні переконання... Коли я прочитав передмову Михайла Драгоманова до повісті Юрія Федьковича: «...мене нове світло осіяло. Я зрозумів, що я мушу бути українофілом – і це я зрозумів цілком свідомо. У цій свідомості була певна частина освіти на мої мучительні сумніви, і от я жадібно ухопився за українство».

Своє навчання Кримський продовжив у Лазаревському інституті східних мов майбутніх дипломатів та політиків у Москві. Наука тривала три роки. Він і надалі залишається у Москві, продовжує навчання на історико-філологічному факультеті, який успішно закінчує у 1896 році.

У 1896-98 рр. Кримський перебуває у Сирії та Ливані. З 1898 року стає доцентом, професором (1900 р.), працює далі у Лазаревського інституті східних мов у Москві. Там він остаточно вирішує справу своєї національної належності як української (батько його був кримський утікач – татарський мулла, прийняв християнство).

Написав Агатангел Кримський низку праць «Історія арабської літератури», «Мусульманство і його будучність» та ін., опублікував багато понад 500 статей з історії, етнографії народів Близького та Середнього Сходу. У статтях «Древнекиївський говор», «Українська грамати́ка», з історії – розкрив деякі аспекти української мови, брав активну участь у творенні словників української мови, впорядкування правопису та ін. А. Кримський відомий як письменник під псевдонімом (А. Хванько) написав: «Пальмове гілля», «Повість і ескізи з українського життя», «Бейрутські оповідання» та ін.

У 1918 році відкрилася можливість українським патріотам творити для України. На запрошення В. Вернадського А. Кримський повертається до Києва і стає одним із організаторів Великої Української Асоціації Науки (ВУАН), її першим секретарем, доклавши багато зусиль для розвитку історико-філологічного відділу. На той час Вернадському було 78 років, а Кримському – 70, вони стали друзями на все життя, переймалися однаково турботою про українську науку.

Розпочалися у 1930 році і далі складні події при радянському режимі... Його старе вбрання не привертало увагу, бо в Києві більша частина інтелігенції ходила у злиденному одязі. 15 січня 1941 року його нагородили орденом Трудового Червоного Прапора, а 20 липня 1941-го року А. Кримського і Кирила Студницького (академіків) безпідставно заарештували і відправили до в'язниці у Казахстані. Там він і загинув у тюремній лікарні 25 січня 1942 році в місті Кустанай. Як і 44 членам Спілки визволення України, пригадали ідею буржуазного націоналізму і здійснили «соціалістичне правосуддя». У 1957 році його реабілітовано, але де його могила, ніхто не знає. Відомо одне, що великий українець і світовий науковець не обмовив ні себе, ні товаришів, достойно доніс свій хрест на Голгофу. Він не тільки українець, але й Людина Світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алексєєнко, Т. Ф.* (Ред.). (2009). Соціальна педагогіка: словник-довідник. Вінниця: Планер.
- Балахтар, В. & Петрашук, О.* (2013). Ціннісні орієнтації студентської молоді. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (Інформаційні технології, економіка та право: стан та перспективи розвитку). М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ПВНЗ «Буковинський університет», 467-468. Чернівці : Книги-XXI.
- Балахтар, В.* (2015). Формування професіоналізму у майбутніх фахівців соціальної роботи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 1, 113-116. Херсон: Гельветика.
- Балахтар, В.* (2015). Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція: навчально-методичний посібник. Вижниця: Черемош.
- Балахтар, В. В.* (2016). Соціально-педагогічні засади реалізації державної молодіжної політики в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (Психологія)*, 2(5), 6-8. Київ: Київський університет.
- Балахтар, В. В.* (2016). Духовність та моральність фахівця соціальної роботи. *Матеріали шостої міжнародної наукової конференції «Православ'я в Україні»*, 103-109. Київ: Київська православна богословська академія.
- Балахтар, В. & Єнакі, К.* (2016). Формування самосвідомості фахівця соціальної роботи у світлі ідей Софії Русової. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів. (Інформаційні технології, економіка та право : стан та перспективи розвитку)*, 87-89. Чернівці: Книги-XXI.
- Балахтар, В. В., Пірен, М. І., Мандрик, М. В, Кармалюк, С. П., Сайко, М. М. ...& Шманько, О. В.* (2016). Геополітичні аспекти реалізації соціальної політики держави. (Колективна моногр.). М. І. Пірен, М. В. Мандрик (Ред.), 269-309. Чернівці: Технодрук.
- Балахтар, В. В.* (2017). Кризові стани у процесі професійного становлення фахівця з соціальної роботи. *Витоки педагогічної майстерності*, 19, 22-27. Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка.
- Балахтар, В. В.* (2018). Психологія особистості фахівця з соціальної роботи. (Монографія). Київ : Талком. 384 с
- Балахтар, В. В.* (2018). Цінність особистісно-професійної самореалізації фахівця як одного з компонентів професійного становлення у сфері соціальної роботи. *Організаційна психологія. Економічна психологія: науковий журнал Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України та УАОППП*, 4 (15).
- Балахтар, В. В.* (2019). Ціннісні орієнтації як показник професійного становлення фахівців з соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені*

Г. С. Костюка НАПН України, 5, 138-147. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка

- Балахтар В. В. & Танасійчук В. І. (2020). Формування лідерської позиції особистості фахівця соціальних служб: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання (фахівців соціальних служб) в системі післядипломної освіти. Київ: Талком. 255 с.
- Балахтар В. В. (2020). Психологічне здоров'я фахівців з соціальної роботи в умовах сьогодення. *Психологічне здоров'я персоналу організацій в умовах пандемії COVID-19: проблеми та технології*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції з організаційної та економічної психології (21 травня 2020 року) / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. Н.М. Бендерець, А.М. Шевченко, О.В. Креденцер. Київ – Біла Церква, 65-69.
- Балл, Г. О. (2007). Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Рівне : Видавець Олег Зень.
- Балух, В. О. (2020). Феномен культури у гуманітарних дискурсі (монографія). Чернівці: Чернівецький нац. унів-т ім. Юрія Федьковича.
- Безрук, В. М. (2016). Деякі аспекти формування іміджу керівника державної служби. *Матеріали наук.-практ. конф. молодих учених за міжнар. участю*. (Публічне управління та адміністрування: розвиток і впровадження). В. С. Куйбіда, А. П. Савкова, С. К. Хаджирадєва, О. Ю. Оболенський (Ред.), 222-223. Київ.
- Бех, І. Д. (2011). Психологічні механізми сходження до особистості, до духовних цінностей. *Педагогіка і психологія*, 2, 37-44.
- Богомил, Иоан (2019). Моцарт – музикальний Христос. Ужгород; Колірія.
- Богомил, Иоанн (2019). Богомилство: духовність світлого універсуму. Софія Дедро, Леонид Белов. (Сост.). Ужгород: Колірія.
- Бойчук, Ю. Д. (2009). Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Вісник НТУУ. «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 3, 121-124.
- Бондарчук, О. І., Карамушка, Л. М., & Сич, В. М. (2002). Психологічні особливості мотивації професійного вдосконалення керівних кадрів освіти. *Актуальні проблеми психології*. (Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 1(3). С. Д. Максименко, Л. М. Карамушка (Ред.), 191-194. Київ: Міленіум.
- Бондарчук, О. І. (Ред.). (2014). Методика дослідження особливостей психологічної готовності керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін. Київ.
- Боришевський, М. Й. (1997). Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. Цінності освіти і виховання. С. 21-25. Київ.
- Вульфенсон, Д. (2005). Послание Президента Всемирного Банка и председателя совета пополнивших исполнительных директоров.

Международная экономика, 6, 63-69.

- Галузинська, Л. І., Науменко, Н. В., Косюк, В. О. (2008). Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. Київ: Знання. 430 с.
- Гарліцька, Н. І. (2021). Особливості впровадження інновацій у науці в країнах світу. *Economic Sciences «Colloquium-journal»*, 8(95). С.21-25.
- Гончаренко, Л. А., & Кузьменко, В. В. (2004). Виховання толерантності – запорука діалогу культур. *Педагогіка толерантності*. 4, 11-14.
- Горбула, О. Д. (Ред.). (2004). Ділова українська мова. Київ: Знання. 222 с.
- Гриньова, В. М. (2014). Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». *Педагогіка та психологія*, 45, 74-84. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znrkhnru_ped_2014_45_10.pdf.
- Гриценко, Т. Б. (2010). Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури.
- Енцикліка «*Fides et ratio*» святого Отця Івана Павла II до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри і розуму (2000). Київ-Львів: Кайрос-Свічало, 152 с.
- Децюк, Т. М. & Василюшина, Н. М. (2017). Особливості соціальної роботи і соціальної політики в Італії. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 142, 31-34. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_142_9.
- Джонсон, Д. В. (2003). Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування. В. Хомик (Перекл.), 18-19. Київ : Вид. дім «КМ Академія».
- Драч, І. (2013). Компетентність фахівця як теоретична проблема. *Нова педагогічна думка*, 3, 41-44. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_3_13.
- Захарчин, Г. М. та ін. (2011). Корпоративна культура: навч. посібник .Львів: Новий світ-2000. 344 с.
- Зверева, І. Д., Алексєєнко, Т. Ф., Басюк Т. П., Безпалько О. В., Бондаренко З. П., Братусь І. В., ...& Цюман Т. П. (2006). Соціальна педагогіка: Мала енциклопедія. Зверева, І. Д. (Ред.). Київ : Центр учбової літератури.
- Іванчук, М. Г. (2020). Інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя: проблеми і орієнтири (колективна монографія). Чернівці: Чернів. нац. унів-т ім. Юрія Федьковича.
- Казко, Т. А. & Шеховцова, І. А. (2017). Реінжиніринг бізнес-процесів як технологія антикризового управління підприємствами паливноенергетичного комплексу. *Економіка і суспільство*, 9, 466-472
- Капська, А. Й. (2001). Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ.
- Карлова, В. В. (2013). Національна самосвідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект : автореф.

дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ. 36 с.

- Карпенко, О. Г.* (2007). Професійні функції соціального працівника як складова професійної компетентності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* (зб. наук. праць Уманського педагогічного університету імені П. Тичини), 20, 26-33.
- Кокун, О. М.* (2009). Методологічні засади та практичні заходи психофізіологічного забезпечення професійного становлення фахівця. Проблеми сучасної психології. (Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного ун-ту. ім. І. Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України). Вип. 5, С. Д. Максименко, Л.А. Онуфрієва (Ред.), 214-223. Кам'янець-Подільський: Аксіома.
- Карпов, А. В.* (2003). Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. *Психологический журнал*, 24 (5), 45-57.
- Кресіна, І.* (1998). Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітичний аналіз: монографія. Київ : Вища шк.
- Кривоконь, Н. І.* (2013). Концепція соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг в Україні. *Проблеми соціальної роботи*, 1, 90-98. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2013_1_23.
- Кривоконь, Н. І.* (2013). Кризові ситуації особистості: підходи до типологізації та значення в аспекті розвитку соціальних послуг. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. (Психологія), 1065, 52, 215-219. Харків. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2013_1065_52_50.
- Крисаченко, В. С. & Хилько М. І.* (2002). Екологія. Культура. Політика. Концептуальні засади сучасного розвитку. Київ : Знання України.
- Лукашевич, М. П. & Семигіна, Т. В.* (2009). Соціальна робота (теорія і практика). Київ : Каравела.
- Максименко, С. Д.* (2004). Загальна психологія: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури.
- Мигович, І.* (1998). Становлення соціальної роботи як науки в Україні. Соціальна політика і соціальна робота. 1-2, 70-81.
- Мітіна, С. В.* (2017). Емпатія як професійно важлива якість медичного фахівця. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 1(1), 83-88.
- Москалець, В. П.* (1994). Психологічне обґрунтування української національної школи. Львів : Світ. 120 с.
- Надольний, І. Ф.* (2003). Національна самосвідомість як чинник розвитку духовності українського суспільства. *Наук. вісн. Держ. акад. статистики, обліку та аудиту*, 1, 80-87.
- Нападовська Н.* (2021). Нам так не жити. Україна молода. 10-11 серпня 2021, 2.
- Нападовська, Н.* (2021). Пай- хлопчики. Україна молода. 30 липня, 5.
- Овчарук О. В.* (2003). Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий

досвід та українські перспективи (бібліотека з освітньої політики); під заг. ред. Київ: К.І.С. 111 с.

Орешета, Ю. В. (2014). Фахівці із соціальної роботи як ключові суб'єкти сфери соціальної роботи. *Грані*, 11, 124-129. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_11_25.

Орищенко, О. А. (2015). Психологический портрет личности с высоким уровнем эмпатии. *Science and Education a New Dimension. (Pedagogy and Psychology)*. III (28), 86-88. Budapest.

Партнерство для розвитку міст (ПРОМІС / PLEDDY). URL : <https://donors.decentralization.gov.ua/project/pleaddq>

Пірен, М. І. & Корнівська, М. М. (2011). Молодь і політика в Україні: соціо-психологічний аналіз : навч. посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 264 с.

Пірен, М. І. (2009). Публічна політична діяльність : навч. посібник. Київ: НАДУ, 288 с.

Пірен, М. І. (2012). Лідерство : сутність та організація в українському суспільстві. Київ : Університет «Україна». 232 с.

Пірен, М. І., Ребкало, В. А., & Гаврилюк, А. М. (2013). Політико-управлінські механізми реалізації демократичних реформ у поліетнічній Україні : навч. посіб. Рівне. 296 с.

Пірен М. І. (2013). Політико-владна еліта України (соціо-психологічна модель): монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 136 с.

Пірен М. І. (2013). Менеджмент і маркетинг в діяльності державної влади : навч. посібник. Київ : Талком. 210 с.

Пірен, М. І. (2013). Політико-управлінська еліта України: соціально-психологічний аналіз : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. університет, 2013. 424 с

Пірен, М. І. (2014). Державна кадрова політика : шляхи елітизації [навчальне видання]: монографія. Київ: Талком, 2014. 253 с.

Пірен Марія. (2016). Європейські цінності – детермінанта змін в сучасній Україні : навч. посібник-практикум. Чернівці : Друк Арт. 256 с.

Пірен, М. І. (2016). Нова парадигма державного управління та корпоративної культури в Україні: навчальне видання: монографія. Чернівці: Технодрук. 244 с.

Пірен М. І. та ін. (2016). Геополітичні аспекти реалізації соціальної політики держави: колективна монографія ; за наук. ред. д. соц. наук, проф. Пірен М. І., д. і. наук, доц. Мандрик М. В. Чернівці: Технодрук. 396 с.

Пірен, М. І. (2017). Стратегія управлінської культури в соціальній роботі територіальних громад: навч. посібник- практикум. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. 328 с.

Пірен, М. І. (2018). Феномен духовності в культурі публічного врядування у територіальних громадах: соціо-психологічний аналіз: навч. посіб.-практикум. Чернівці: Технодрук. 272 с.

- Пірен, М. І.* (2018). Просвітницька робота в територіальній громаді: навч. посібник-практикум. Чернівці: Технодруk. 360 с.
- Пірен, М. І.* (2019). Соціальна робота в територіальній громаді: теорія і практика: підручник. Чернівець. нац. ун-тет ім. Ю. Федьковича. 328 с.
- Пірен, М. І.* (2020). Сучасна освітянська парадигма підготовки особистості фахівця задля сталого розвитку України (Навч. посібник-практикум). Чернівці: Технодруk. 280 с.
- Пірен, М. І., Балахтар, В. В., & Петроє, О. М.* (2020). Культура спілкування як основа ефективної людської взаємодії та прогресивного розвитку суспільств. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*, 3(98), 86-93. Київ: Національна академія державного управління при Президентові України. DOI 10.36030/2310-2837-3(98)-2020-86
- Пірен, М. І.* (2021). Освітньо-мотиваційний потенціал демократичного державотворення в Україні: посібник-практикум. Чернівці: Технодруk. 256 с.
- Пірен, М. І.* (2021). Територіальна громада – першооснова демократичних змін та соціального забезпечення: навч. посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 304 с.
- Пірен, М. І., Балахтар, В. В., Шманько, О. В.* (2021). Теоретико-прикладні аспекти формування екологічного мислення соціуму в умовах криз сучасності. *Науковий вісник: Державне управління*, (9), 120-135.
- Поліщук, В. А., Бартош-Пічкара, О. П., Горішна, Н. М., Пришляк, О. Ю., & Лещук, Г. В.* (2010). Соціальна робота. (Соціальна робота у Франції). Н. Г. Ничкало (Ред.), 173-230. Тернопіль.
- Полтавець, В. І.* (2000). Соціальна робота в Україні: перші кроки. Київ: КМ «Academia».
- Пометун, О. І.* (2004). Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті.
- Про внесення змін до Конституції України. № 2222-IV від 8.12.2004 р. (прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р.) (Офіційний документ). Київ: Велес, (2005).
- Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.* № 641 (2015) Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>.
- Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації*

- населення. №842 (2008). Відновлено з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF>.
- Про освіту*. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України, № 38-39, ст.380 (2017). Відновлено з <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Про соціальні послуги*: Закон України від №18 від 17.01.2019, введ. в дію 01.01.2020 р. Відомості ВВР. Відновлено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.
- Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року*: Закон України від 20 лютого 2019 №117. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text>
- Проекти стандартів вищої освіти України*. № 231. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>.
- Радчук, Г. К. (2012). Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 5. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47.
- Садова, Т. (2010). Аксіологічний підхід у системі педагогічної методології. *Дошкільна освіта*, 1(27), 63-69.
- Семигіна, Т. В., Мигович, І. І., Грига, І. М., Кабаченко, Н. В., & Савчук, О. М. (2005). Вступ до соціальної роботи. Т. В. Семигіна, І. І. Мигович (Ред.). Київ : Академвидав.
- Сердюк, Л. З. (2013). Життєва перспектива у самодетермінації мотивації учіння студентів в інтегрованому освітньому середовищі. *Наук. вісн. Миколаївського держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського*, 2(11), 254-259.
- Слободяник, Н. В. (2015). Ціннісне ставлення до професійної діяльності як вагомий чинник самореалізації особистості. *Актуальні проблеми психології*, 10(27), 575-587. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsub_2015_10_27_56.
- Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року. URL: http://www.svb.org.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_razvitiya_svb_v_ukrayini.pdf.
- Шандеровський, В. (2004). Нехай не гасне світ науки! Бабчук Е. (Ред.). Київ: Смолоскоп.
- Шандеровський, В. (1996). Пулюй І: збірник праць. Київ: Рада. Т. 1-2. 712 с.
- Шандеровський, В. (1997). Пулюй І: збірник праць. Молитовник. Псалтир. Київ: Рада. Т. 3. 272 с.
- Шандеровський, В. (1997). Пулюй І Пантелеймон Куліш. Подвижники нації. Київ: Рада. 238 с.
- Шевчук, В.Я. Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. та ін. (2004). Екологічне управління: підручник. Київ: Либідь.
- Фурман, А. А. (2016). Концепція особистості в аксіологічній психології:

контури сутнісної евристики. *Психологія і суспільство*, 4, 89-103.
Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2016_4_11.

Фурман, А. В. (2016). *Ідея і зміст професійного методологування*. (Монографія). Тернопіль : ТНЕУ.

Хаєт Г. Л., & Єськов О. Л. та ін. (2003). *Корпоративна культура: навчальний посібник*. Київ: ЦУЛ. 403 с.

Хільчевський, В. К. (Ред.). (2017). *Відходи виробництва і споживання та їх вплив на ґрунти і природні води: навч. посіб.* Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».

Хижняк, О. А. (2011). *Загальнометодологічні та теоретичні підходи до формування особистості захисника країни*. Відновлено з http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/3_2011/24.pdf.

Чепелева, Н. В. (Ред.). (2013). *Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості*. (Монографія). Кіровоград : Імекс-ЛТД.

Чепелева, Н. В. (2016). *Спрямованість особистості на розвиток як підґрунтя самопроєктування. Психологія саморозвитку особистості*. Н. В. Чепелева, Я. Ф. Андреєва (Ред.), 5-18. Чернівці.

Швед, М. (2009). *Особливості підготовки соціальних педагогів: духовний вимір*. *Вісник Львівського університету. (Педагогічна)*, 4, 25, 157-167.

Шуст, Н. Б. (2018). *Інновації в освіті як необхідність* *Юридичний вісник*, 4 (49), 211-214.

Юрченко, Л. І. (2008). *Екологічна культура в контексті екологічної безпеки*. К : ПАРАТАН. 296 с.

Яременко, В. (Ред.) (2006). *Мономах Володимир. Повчання. Статут Володимира Всеволодовича ; переклад із слов'ян., упорядк. та передмова*. Київ: МАУП. 312 с.

Anderson Walter Truett (2001). *All Connected Now: Life In The First Global Civilization*. N.Y.: Westview Press, 275 s.

Balakhtar, Valentyna. (2018). *The impact of adaptation mechanisms on the process of formation the specialist's identity of social work in educational establishments. Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society. Vol. 3. RS Global Sp. z O.O. pp. 54-57. Warsaw, Poland*

Bondarchuk, O. I. (2015). *The organizational and professional features of self-efficacy of managers of educational organizations* *Problems of Modern Psychology*. (Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine).

S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva (Eds.). Vol. 27, pp. 57-69.
Kamianets-Podilskyi : Aksioma

Balakhtar, V., Balakhtar, K., & Kuznietsova, K. (2021). The Cognitive-Affective Component of the Formation of a Social Work Specialist. In O. Clipa (vol. ed.), Lumen Proceedings: Vol. 16. ATEE 2020 -Winter Conference. Teacher Education for Promoting Well-Being in School. Suceava, 2020 (pp. 39-53). Iasi, Romania: LUMEN Publishing House. <https://doi.org/10.18662/lumproc/atee2020/03>.

Colin, B. Grant. (2003). Rethinking communicative interaction: New interdisciplinary horizons. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins.

Field, S. & Hoffman, A. (1994). Development of a model for self-determination. Career Development for Exceptional Individuals. 17, 159-169.

National Association of Social Workers and Association of Social Work Boards. (2005). *NASW and ASWB standards for technology and social work practice*. Retrieved from www.socialworkers.org/practice/standards/NASWTechnologyStandards.pdf

The Global Definition of Social Work Profession. IASSW. Retrieved from : http://www.iassw-aiets.org/uploads/file/20140303_IASSW%20Website-SW%20DEFINITION%20approved%20IASSW%20Board%2021%20Jan%202014.

Walzer Michael. *Five Regimes of Toleration* (2000)/ Michael Walzer. *New Haven and London, Yale University Press*. pp. 157-163. Retrieved from : http://www.rect.muni.cz/summerschool/New_Europe/Module_3/Session%202/7_12_11_Walzer.pdf

ТЕСТИ ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ

Анкета

експертного опитування з проблем готовності керівництва, вчителів, духовенства, жителів територіальної громади до активної трудової діяльності та просвітницької роботи з метою соціального забезпечення та єдності суспільства

Інструкція: Дайте відповідь, не задумуючись, на кілька тверджень опитувальника. Пам'ятайте, що правильних чи неправильних відповідей немає.

1. На вашу думку, об'єднання територіальної громади проходило на засадах добровільності з метою прогресивного розвитку та створення основ єдності громади українського суспільства?

так ні

2. Чи відомо вам, що об'єднана територіальна громада є правонаступницею усього майна, прав та обов'язків усіх жителів створеної територіальної громади?

так ні

3. Чи ознайомлені ви з «Положенням про права й обов'язки старости територіальної громади?»

так ні

4. Чи відомо вам про ваші права й обов'язки як члена територіальної громади?

так ні

5. Чи відомо вам про постійні комісії, утворені в територіальній громаді та у якій із них берете участь з метою ефективної діяльності громади?

Твердження	відомо	не відомо	беру участь	не беру участь
комісія з питань фінансів і планування соціального розвитку				
комісія з питань земельних відносин, будівництва та перспективного планування				
комісія з питань				

інфраструктури, транспорту та житлово-комунального господарства				
комісія з питань комунальної власності				
комісія з питань екології				

6. Чи готові ви активно співпрацювати з керівництвом територіальної громади з метою її ефективної діяльності в інтересах жителів і розвитку добробуту громади?

так ні

7. Чи проводить Церква (різні релігійні конфесії) серед жителів територіальної громади роботу з морально-духовного оздоровлення суспільства?

так ні

Конкретизуйте коротко відповідь щодо форми проведення зазначеної роботи _____

8. Яка з перерахованих нижче структур проводить громадсько-патріотичне виховання й професійно-просвітницьку роботу серед молоді та жителів територіальної громади з метою її ефективного розвитку для поліпшення життя, запобігання міграції й соціального захисту людини?

твердження	так	ні
Школа (вчителі)		
Громадські організації		
Депутатський корпус територіальної громади		
Церкви		
Культурні центри		
Окремі активні жителі		

З цього питання дайте ваш короткий коментар

9. Чи задоволені ви тим, що проживаєте у даній територіальній громаді? Напишіть коротко свою думку

10. Які шляхи, на ваше бачення, найбільш ефективні у боротьбі зі зловживанням владою та корупцією у територіальній громаді?

твердження	так	ні
моральний осуд		
фахова просвітницька робота		
кримінальна відповідальність		
штрафи у бюджет громади		
виховний вплив священників		
виховний вплив авторитетних осіб громади		

Запропонуйте свій варіант відповіді _____

11. Як керівництво територіальної громади сприяє запобіганню міграції молоді та людей середнього віку в інші країни? _____

12. Чи використовують у вашій територіальній громаді такі

форми:

Форми роботи	так	ні
створення нових робочих місць		
сприяння розвитку власної справи		
залучення інвестицій у розвиток ОТГ		
становлення зв'язків ОТГ з іншими країнами у різних галузях		
установлення контактів з українцями, яуі іммігрували і бажають відкрити власний бізнес в Україні		
ін.		

Ваш вік _____

Стать _____

Освіта:

а) Рівень освіти:

незакінчена вища _____; вища _____; кандидат наук _____;
доктор наук _____;

б) тип освіти: гуманітарна _____; технічна, юридична _____;
економічна _____; природнича _____; інша _____.

Ваше релігійне уподобання:

Католицизм _____; православ'я _____; протестантизм _____;
іслам _____;

буддизм _____

Дякуємо вам за участь в експертному опитуванні

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК

Авторитетність (avtorytetnist) – здатність людини користуватися визнанням і повагою серед людей; громадське визнання особистості керівника, оцінка колективом суб'єктивних якостей та їх відповідності об'єктивній ситуації в управлінському процесі.

Агресивність (від. фр. agressif – зухвалий, войовничий) – емоційний стан і риса характеру людини, що супроводжується імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями – гнівом, злістю, ненавистю, ворожістю, прагненням заподіяти іншому травму (фізично або морально). В агресивному стані особа може повністю втратити самоконтроль. Агресивність може бути спрямована і на себе.

Активна кадрова політика – наявність у керівництва організації обґрунтованих прогнозів її розвитку, відповідних їм методів і засобів впливу на персонал.

Аналітичне мислення – практичний інтелект, аналіз проблем, логічні міркування, розуміння ситуації за допомогою розбиття її на дрібніші частини або відстеження передумов ситуації крок за кроком за принципом причинності. Аналітичне мислення передбачає систематизовану організацію частин проблеми або ситуації; проведення систематичних порівнянь різних властивостей або аспектів; раціональне розставлення пріоритетів; визначення тимчасової послідовності, причинних взаємин або стосунків.

Аналітичні здібності – здібності виділяти істотні зв'язки, встановлювати і структурувати відносини між елементами інформації, будувати цілісний і диференційований образ проблемної ситуації.

Апарат управління – сукупність працівників управління (керівників, спеціалістів, інших службовців) організації, які виконують функції з управління нею чи іншими організаціями.

Аутотренінг – комплекс спеціальних вправ, заснованих на самонавіюванні і використовуваних людиною для керування власними психічним станом і поведінкою.

Афект (лат. affectus – хвилювання, пристрасть) – бурхливий та швидкоплинний стан, що повністю оволодіває людиною й характеризується значними змінами у свідомості, порушенням вольового контролю за поведінкою.

Відчуття відповідальності – усвідомлення обов'язку відповідати за свої вчинки і дії, узяті на себе зобов'язання.

Виховання – складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку; процес передачі досвіду одним поколінням і засвоєння досвіду іншим, що забезпечує розвиток людини.

Виховні відносини – різновид відносин між людьми, спрямований на розвиток людини за допомогою виховання, освіти та навчання.

Влада – форма соціальних відносин, яка проявляється у здатності впливати на характер, напрям діяльності людей за допомогою економічних, ідеологічних і організаційно-правових механізмів, а також використання авторитету традицій, звичаїв, обрядів та ін.

Вміння – здатність виконувати певні відповідно до заданих критеріїв (якості тощо), надбаних у процесі навчання або життєвої практики.

Вчинок – свідомо зроблена людиною і керована волею дія, що виходить із певних переконань.

Група – сукупність людей, виділена на основі якоїсь однієї або кількох загальних для них ознак.

Гендерна культура – сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм, менталітетом народу, інституціями тощо.

Генерування ідей – цілеспрямований процес народження думки, об'єднуючий в єдине ціле раніше незалежні елементи, видозміни раніше відомого, комбінування різнорідних елементів.

Гнучкість мислення – розуміння гнучкості мислення пов'язане зі зміною інтерпретації властивостей об'єкту, з якісним перетворенням об'єкта в ситуації розв'язання розумової задачі. Основу гнучкості мислення складає механізм опосередковування. У вітчизняній психології розвиток опосередкування розглядається як становлення знакової функції свідомості. Виражається у свободі думки від впливу закріплених у минулому досвіді прийомів і способів виконання завдань, що скоує, в умінні швидко змінити свої дії при зміні обставин.

Делегування – передача завдань, повноважень, а тим – відповідальності. Підлеглі вчаться брати на себе відповідальність приймати рішення без участі керівника, а керівник вчиться відповідати за всю справу в цілому.

Делегування повноважень – передавання частини прав і обов'язків одних посадових осіб іншим. Повноваження можуть делегуватися на заздалегідь обумовлені строки.

Делегування повноважень керівником – передання іншій особі влади, пов'язаної з виконанням певних видів діяльності; переміщення права приймати рішення з одного рівня організаційної ієрархії на інший, нижчий. Однак делегування повноважень не можна плутати із залученням працівників до ухвалення рішень.

Діяльність – процес узаємодії людини з навколишнім середовищем, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби; специфічний вид людської активності, спрямований на творче перетворення, удосконалювання навколишнього світу і самої себе.

Директивний (адміністративно-директивний) стиль – стиль, який характеризується надмірно централізованою владою, постійним втручанням керівника у справи підлеглих, придушенням ініціативи підлеглих, жорстким контролем за виконанням його розпоряджень, що супроводжується застосуванням адміністративних санкцій, не врахуванням позиції підлеглих у процесі виконання оперативних управлінських завдань.

Дисгармонійна особистість – непатологічне відхилення в особистісному розвитку, що виникає під впливом несприятливих обставин кризових життєвих ситуацій, деструктивних конфліктів.

Дисциплінованість – підпорядкування дисципліні, дотримання певного порядку.

Добір персоналу – процес оцінки професійних якостей кола претендентів, визначення придатності кожного з них для виконання посадових обов'язків.

Добросовісність – виконання узятих на себе зобов'язань, обов'язків чесно, швидко і якісно.

Дистрес – негативний вплив стресової ситуації на діяльність людини, аж до її руйнації.

Засоби – різноманітні матеріали і знаряддя навчального процесу, завдяки яким більш успішно і за короткий час досягаються визначені цілі навчання; джерела одержання знань, формування умінь.

Здібності – індивідуальні особливості людей, від яких залежить формування знань, умінь і навичок, а також успішність виконання різноманітних видів діяльності.

Зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти й певної кваліфікації.

Звичка – дія, що визначається ритуалізованим характером або характером примусу. При формуванні звички за неодноразового виконання будь-якої дії, надзвичайно важливе значення має та, що викликається самим здійсненням дії, приємний емоційний тон.

Експрес-опитування – прийом оцінювання знань у формі стислих або письмових відповідей на запитання, завдань типу заповнити таблицю, намалювати діаграму, скласти схему тощо.

Емоції (фрн. emotion – хвилювання, збудження) – це психічне відображення у формі переживання життєвого смислу явищ і ситуацій; елементарні переживання, що виникають у людини під впливом загального стану організму і процесу задоволення актуальних потреб.

Емоційність – властивість особистості, яка проявляється в частоті виникнення різноманітних емоцій і почуттів.

Емпатія (empathia – співпереживання) – здатність людини до співпереживання і співчуття іншим людям, до розуміння їхніх внутрішніх станів.

Єдиноначальність – організаційний принцип управління й така форма організації системи управління виробництвом, коли кожен працівник має одного безпосереднього начальника. За такої системи керівник є одноосібним головою організації, який має право ухвалювати від імені своєї організації юридичне обов'язкове рішення; він несе особисту, персональну відповідальність за діяльність очолюваної ним організації.

Ідеальні засоби навчання – засоби, що об'єднують усне й письмове мовлення, математичний апарат, музику, живопис, навчальні комп'ютерні програми, організуючу діяльність викладача, методи навчання й форми організації навчальної діяльності студентів.

Ідентифікація – 1) ототожнення, встановлення подібності однієї людини з іншою; 2) форма психологічного захисту. Характеризується тим, що при її реалізації відбувається несвідоме уподібнення індивіда тому об'єкту, який йому загрожує.

Ілюзії – феномени сприйняття, уяви і пам'яті, які існують тільки в голові людини і не відповідають реальному явищу або об'єкту.

Імідж – знакові характеристики про особистість та інші суспільні феномени, являє найбільш ефективну подачу матеріалу-інформації про людину, державу, націю, складається із внутрішніх та зовнішніх факторів, що задають само імідж, і складається відповідно із реально властивих йому характеристик та дій.

Імітація – процедура з виконанням певних дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності.

Імпульсивність – характерна риса людини, що виявляється в її схильності до миттєвих, непродуманих дій та вчинків.

Індивід – окремо взята людина в сукупності усіх властивих їй якостей: біологічних, фізичних, соціальних і психологічних.

Індивідуальність (від лат. *indivium* – індивід, особа) – своєрідне сполучення індивідуальних властивостей людини, які відрізняють її від інших людей.

Індивідуальна робота – форма організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуально спрямований розвиток їх здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність.

Ініціативність. 1. Ініціативність – соціальна активність, пов'язана з висуненням нових ідей або форм діяльності. 2. Ініціативність – це розв'язання проблем, не чекаючи чиєї-небудь вказівки; перевиконання мети.

Інстанція – посада з правом прийняття рішень і розпоряджень, у межах яких виконуються завдання. Інстанції наділені кадровими та профільними повноваженнями. За допомогою створення інстанцій організації надається ієрархічна структура. Інстанція може бути персоніфікована однією чи кількома однаковими за становищем особами.

Інтелектуальна єдність – усвідомленість усіх членів про можливості колективу взаєморозумінням (психологічною сумісністю) у процесі діяльності, намаганням знаходити спільну мову, єдністю думок.

Інтерес – рушійна сила суб'єкта, яка базується на матеріальних і моральних основах рішень і дій; реальна причина соціальних дій, явищ, яка перебуває поза мотивами, ідеями, намірами тощо.

Інтерактивна модель навчання – спеціальна форма організації навчального процесу, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Інтерактивна технологія навчання – форма організації навчальної діяльності, за якої кожен студент має конкретне завдання, за яке він повинен публічно прозвітувати перед академічною групою.

Інтерес – емоційно забарвлена, підвищена увага людини до якогось об'єкта або явища.

Інтроверсія – спрямованість свідомості людини до самої себе; захоплення власними проблемами і переживаннями, супроводжуване послабленням уваги до того, що відбувається навколо.

Інтуїція – здатність швидко знаходити правильне розв'язання задачі й орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях, а також передбачати хід подій.

Інфантилізм – прояв дитячих рис у поведінці дорослої людини.

Кадри – основний (штатний) склад працівників установи, підприємства, організації тієї або іншої галузі діяльності; усі постійні працівники. Це поняття використовується для характеристики конкретного працюючого персоналу підприємства,

галузі, сфери економіки в цілому, визначення його мобільності, формування й зміни професійно-кваліфікаційного й соціально-демографічного складу. Під К. звичайно мають на увазі кваліфікованих працівників, які пройшли попередню професійну підготовку й мають фахову освіту, трудові навички й/або досвід роботи у вибраній сфері діяльності. Не прийнято відносити до К. тимчасових і сезонних працівників, сумісників, позаштатних співробітників, а також осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю. К. можуть бути залучені як у виробничу й невиробничу сфери, так і в систему управління, у роботу апарату державної служби, громадських організацій, наукових, військових, освітніх та інших організацій. Найважливішою характеристикою К. є їхня якість (якісний склад); поліпшення якісного складу. К. визначається підвищенням рівня утворення, загальної культури, досвіду працівників, а також професійним розвитком.

Кадри управління – працівники, які виконують або сприяють виконанню управлінських функцій. Поділяються на три основні групи: а) керівники, які спрямовують, координують й стимулюють діяльність учасників виробництва (так звані лінійні керівники – директори заводів, начальники цехів, майстри тощо); б) фахівці, які надають кваліфіковану допомогу керівникам при аналізі й вирішенні питань розвитку виробництва (інженери, економісти, психологи) або самостійно керівними функціональними службами (так звані функціональні керівники – начальники відділів, головні фахівці, керівники груп, бюро, секторів тощо); в) допоміжні працівники, які здійснюють технічне й інформаційне обслуговування апарату управління – збирання, первинну обробку, зберігання й передачу інформації (креслярі, стенографісти, архіваріуси, діловоди та ін.).

Кадрова політика. У широкому розумінні – система усвідомлених і в певний спосіб сформульованих і закріплених правил і норм, що приводять людський ресурс у відповідність із довгостроковою стратегією фірми. У вузькому розумінні – набір конкретних правил, побажань і обмежень (найчастіше неусвідомлених), що реалізуються як у процесі безпосередніх взаємодій між співробітниками, так і у взаєминах між працівниками й організацією в цілому.

Кадрова робота – засіб реалізації кадрової політики, підпорядкований виконанню висунених нею завдань у тій або іншій сфері діяльності. К. р. є елементом ринку праці й однією з найважливіших складових системи управління персоналом. К. р. – це сукупність логічно й організаційно взаємозалежних систематичних, конструктивних практичних дій, покликаних забезпечувати реалізацію цілей і завдань кадрової політики у сфері підбору, підготовки, розміщення й раціонального використання кадрів. К. р. організується й проводиться відповідно до кадрової політики. Конкретними об'єктами К. р. є насамперед діючі кадри керівників і фахівців господарства, його окремих галузей, регіонів, підприємств, фірм і установ різних форм власності. Зазвичай у К. р. виділяються такі основні функції: планування й прогнозування потреби в кадрах; аналіз робочих місць і трудових процесів; найм на роботу; розміщення; професійне навчання й підвищення кваліфікації; регулювання зарплати: надання пільг і послуг (охорона здоров'я, техніка безпеки, соціальна сфера та ін.); планування кар'єри; переміщення й звільнення; зміцнення дисципліни та ін.

Кадрова служба – структурний підрозділ підприємства, установи, організації. Основні функції: організаційне й методичне забезпечення розвитку самоврядування, демократичних форм розгляду й висування кандидатур на керівні посади, проведення конкурсів на заміщення вакантних посад, вивчення суспільної думки щодо діяльності керівників; прогнозування, визначення поточної й перспективної потреби у фахівцях, їхній підготовці та перепідготовці, розробка й реалізація заходів з поповнення трудового колективу; планування й регулювання цілеспрямованого руху кадрів, їх професійного й кваліфікаційного зростання, процесів вивільнення й перерозподілу працівників; організаційно-методичне забезпечення професійно-економічного навчання кадрів, їх безперервної освіти, розробка й реалізація заходів зі зміцнення трудової дисципліни й скорочення плинності кадрів та ін.

Кадрове забезпечення – складна та комплексна технологія наповнення керівним персоналом системи органів державного управління, яка здійснюється відповідно до конкретної ідеології як моделі з чітко окресленим предметним полем.

Кадрове планування – цілеспрямована діяльність, завдання якої полягає в наданні працівникам робочих місць у необхідний момент і в необхідній кількості відповідно до їх здібностей, нахилів і потреб організації. Кадрове планування здійснюється в інтересах як організації, так і її персоналу. Для організації важливо розмістити в потрібний час у потрібному місці і у потрібній кількості такий персонал з відповідною кваліфікацією, який необхідний для розв’язання виробничих завдань, досягнення її цілей. Кадрове планування повинно враховувати інтереси всіх працівників організації. Воно ефективне тоді, коли інтегроване в загальний процес планування в організації.

Кадровий резерв – групи працівників, потенційно здібних до управлінської діяльності, що відповідають вимогам посади того або іншого рангу. Процес створення резерву керівників проходить три стадії: пошук і оцінка кандидатів, визначення строкова, методів і форм їхнього навчання, безпосередня підготовка.

Кар’єра – поступове просування керівника по службі, зміна кваліфікаційних можливостей, навичок, здібностей і розмірів винагород, пов’язаних з його діяльністю. Ключовими чинниками кар’єрного механізму є: взаємозв’язок власних інтересів службовця (задоволення власне людських потреб) і організація (оптимальне виконання функцій та завдань державного управління).

Кейс-метод (англ. case study – метод конкретних ситуацій) – техніка навчання, що використовує опис реальних економічних, соціальних і бізнес-ситуацій; будь-яка конкретна ситуація, що може виникати у будь-якій сфері людської діяльності на макро- та мікрорівнях, яка відображає стан проблеми чи об’єкта за конкретний проміжок часу і є предметом розгляду під час навчальних занять.

Керівник – творча, професійно підготовлена, високоморальна особистість, яка здійснює певну роботу з підлеглими членами колективу перебуває в безпосередніх контактах з ними щодо виконання поставлених завдань, вмілий організатор і наставник, який здійснює владну, адміністративно-управлінську, виховну, стратегічну, адміністративну, експертно-інноваційну, комунікаційну, соціальну та лідерську функції, володіє особистими, професійними та діловими якостями.

Колегіальний стиль – стиль діяльності, який передбачає колективну методику прийняття управлінського рішення, за якою суб'єкти управлінського процесу приймають рішення спільно, а відповідальність за його якість несуть одноосібно; тут переважне значення має воля та бажання підлеглих, які самостійно визначають мету своєї діяльності, беруть активну участь у підготовці та прийнятті державних рішень, безпосередню несуть відповідальність за їх ефективність.

Колегіальність – форма прийняття рішень, коли враховується думка колективу, здійснюється колективне обговорення питання, проблеми.

Колектив – вид соціальної організації групової життєдіяльності, в якій зв'язки і відносини між індивідами опосередковуються через суспільно значимі цілі в широкому сенсі – соціальна організація, що характеризується спільною соціально значимою діяльністю; у вузькому сенсі – група спільно працюючих осіб, в якій люди взаємодіють між собою таким чином, що кожен здійснює вплив на інших і одночасно знаходиться під його впливом.

Колективний підхід – певний стиль роботи, націлений на використання колективного таланту та енергії людей, це гнучкий інструмент, що робить наголос на дослідженні і саморозвитку через досвід.

Команда – група енергійних людей, яка взяла на себе зобов'язання на досягнення спільної задачі, яка веде спільну роботу, отримує високі результати та задоволення від спільної роботи. Команда складається з індивідуумів, які пов'язані між собою для виконання роботи. Це передбачає практичне обмеження розміру команди (більше 9 чоловік рідко можуть працювати як команда).

Компетенція. 1) готовність і здатність співробітника регулярно демонструвати певну складову поведінки, очікуваної компанією. 2) особиста здатність фахівця виконувати певний клас професійних завдань. Також під компетенцією розуміють формально описані вимоги до особових, професійних і тому подібне якостей співробітників компанії (або до якоїсь групи співробітників). У даному розумінні компетенції використовуються при оцінці персоналу; 3) здатність компанії та її персоналу виконувати необхідний функціонал згідно з певним баченням, місією і цінностями.

Комунікація – процес передавання інформації від однієї особи до іншої (інших). Комунікаціями (спілкуванням) пронизана вся система управління організацією. Мета її – розуміння, осмислення передаваної інформації.

Контроль – функція управління, яка передбачає оцінку і аналіз ефективності результатів роботи організації. За допомогою контролю виробляється оцінка міри досягнення організацією своїх цілей, і необхідне коректування намічених дій. Процес контролю передбачає: встановлення стандартів, вимір досягнених результатів, порівняння цих результатів з плановими і, якщо потрібно, перегляд первинних цілей. Контроль зв'язує воедино всі функції управління, дозволяє підтримувати потрібний напрям діяльності організації та своєчасно коректувати хибні рішення.

Конфлікт – загострення суперечностей, що виникають у результаті відмітностей у поглядах, інтересах, прагненнях людей і сприймаються та оцінюються його учасниками як несумісні з їх власними.

Конфлікт внутрішньоособистісний – стан незадоволеності людини якимись обставинами її життя, пов'язаний з наявністю в неї інтересів, прагнень і потреб, що суперечать одне одному.

Конфлікт міжособистісний – протиріччя, що виникає між людьми і спричинене несумісністю їхніх поглядів, інтересів, цілей та потреб.

Конформність – некритичне сприйняття людиною чужої неправильної думки, супроводжуване нещирою відмовою від власної думки.

Креативність. 1) творча здатність індивіда створювати щось нове, оригінальне, нестандартне. В основі даних здібностей знаходиться робота уяви, стимулюючої інші психічні процеси людини – сприйняття, мислення, пам'ять. Вони дозволяють індивідові орієнтуватися в ситуаціях, виконувати завдання; 2) рівень творчої обдарованості, здібності до творчості, що становить відносно стійку характеристику особи.

Координаційні відносини виявляються у взаємозумовленості функцій різних засобів, форм і методів між собою, а також між студентами й педагогічним складом. Координація визначає

погодженість компонентів по відношенню один до одного і вираження їх загальної динамічної рівноваги.

Криза – стан душевного розладу, викликаний тривалою незадоволеністю людини собою і своїми взаємовідносинами з навколишнім світом.

Лідер (англ. – leader – той, хто веде, перший, що йде попереду) – член групи, чий авторитет, влада або повноваження беззастережно визнаються іншими членами цієї групи, готовими йти за ним.

Ліберальний стиль – стиль діяльності, який характеризується відсутністю будь-якої індивідуальної відповідальності за прийняття певних рішень, що характеризує безініціативність, піддатливість, безпринципність такого керівника. Керівник-ліберал свідомо обмежує свою владу, розширюючи межі свободи дій підлеглих, безвідмовно виконує бажання підлеглих, нехтуючи власними принципами та ідеями заради інших, діє під тиском службових інструкцій та адміністративних наказів. Керівник-ліберал, обираючи такий стиль управління, будучи високопрофесійним, надто обмежений в організаційних здібностях, йому бракує ділового хисту і прагнення просуватись по службовій кар'єрі.

Логічний контакт – контакт думок викладача і студентів у процесі навчальної діяльності.

Лояльність – специфічне ставлення співробітника до компанії, в якій він працює. Лояльна поведінка відрізняється оптимістичним, позитивним настроєм на роботу, готовністю прийняти правила і принципи діяльності компанії. Інтенсивність лояльності конкретного співробітника може змінюватися: від згоди потерпіти і на якийсь час змиритися з правилами гри до щирої та глибокої прихильності принципам компанії, готовності виконувати свою роботу якнайліпше, навіть тоді, коли ніхто не контролює виконання обов'язків.

Матеріальна мотивація – спонукання людини до певної трудової поведінки, спираючись, у першу чергу, на задоволення потреб нижчого рівня, які дозволяють людині відновлювати затрати життєвих сил та енергії, а також прагнення достатку, певного рівня добробуту, певного матеріального стандарту життя.

Менеджмент кадровий – система організації управління персоналом; виконує функцію управління з координації (узгодження) дій у сфері кадрової роботи. Ядро М. к. становлять менеджери з кадрів – керівники (керуючі) служб кадрів, підготовки кадрів, соціального розвитку, організації праці різного рівня управління. М. к. – це сукупність принципів, методів, засобів і форм управління персоналом, розроблювальних і застосовуваних з метою підвищення ефективності кадрової роботи.

Мотив – стійка особистісна властивість, яка містить потреби, а також наміри щось зробити, включаючи спонуку до цього; це те, що належить самому суб'єкту поведінки, складне, інтегральне психологічне утворення.

Мотивація – 1) процес свідомого вибору людиною певної лінії поведінки, яка ґрунтується на внутрішніх і зовнішніх факторах, або, іншими словами, на мотивах і стимулах; 2) добровільна зацікавленість співробітників у досягненні цілей організації та одночасно зорієнтована на досягнення особистих цілей, проте вона не означає маніпулювати, впливати на інших заради власної вигоди, збивати з дороги, обмежувати сферу діяльності.

Мотивація підлеглих – уміння виявляти потреби підлеглих, співвідносити їх з цілями і завданнями компанії та давати можливість їх реалізувати; здатність спонукати підлеглих, колег на виконання поставлених завдань, досягнення цілей підрозділу; уміння мотивувати підлеглих на підвищення ефективності в роботі за допомогою постійного зворотного зв'язку за результатами діяльності.

Наставництво – форма виховання та професійної підготовки молоді на виробництві, у профтехучилищах та ін. наставництво має індивідуальну та колективну форми. У наставництві склалися такі напрямки: колективне шефство первинного колективу (бригади, дільниці) над окремими молодими працівниками; індивідуальне шефство ветеранів праці над групами новачків; наставництво в межах сімейних династій та ін. в організації може бути посада майстра-наставника, під керівництвом якого молоді працівники опановують професію і проходять період адаптації до праці й колективу.

Некомпетентність – невідповідність рівня знань, умінь, навичок та інших якостей працівника вимогам посади, яку він обіймає. Розрізняють некомпетентність професійну, соціальну, інтелектуальну, емоційну, фізичну та етичну.

Нестандартність мислення – здатність адаптувати і розвивати власні інтелектуальні схеми при роботі з новою інформацією.

Неформальний лідер – особа, яка повно у своїй поведінці відповідає груповим, загально усталеним нормам і цінностям і скеровує групу на досягнення поставлених цілей і проявляє при цьому у зіставленні з іншими членами колективу більшу організованість, дисципліну, відповідальність, активність.

Норми соціальні – прийняті в даному суспільстві або групі правила поведінки, що регулюють взаємовідносини людей.

Організаційні здібності – уміння організовувати виконання функцій і отримувати результати виконання функцій, сполучаючи ресурси всіх видів.

Організація – система, створена для досягнення комерційних або некомерційних цілей. Організації поділяють на комерційні та некомерційні. Комерційні організації – це господарські товариства, виробничі кооперативи, державні та муніципальні унітарні організації. Некомерційні організації створюють у формі споживчих кооперативів, громадських і релігійних організацій (об'єднань, фондів та установ).

Основні напрями роботи з персоналом – 1) удосконалення планування й організації кадрової роботи, створення комплексної системи управління кадрами на основі використання електронно-обчислювальної техніки; 2) удосконалення систем комплектування, підбору, підготовки й підвищення кваліфікації кадрів, поліпшення їх соціально-демографічної й професійно-кваліфікаційної структур; 3) зміцнення дисципліни праці й стабілізація виробничих колективів на основі всілякого скорочення втрат робочого часу, плинності кадрів і поліпшення умов праці, побуту й дозвілля трудящих; 4) підвищення творчої ініціативи й суспільної активності працівників, їхнього культурного рівня, розвиток демократичних начал у керуванні виробництвом.

Особистість – стійка система соціально значущих властивостей, якостей та рис, що характеризують індивіда як продукт суспільного розвитку і залучення його до системи соціальних відносин через активну предметну діяльність і спілкування. Особистість формується в процесі соціалізації та є продуктом індивідуального досвіду та соціальної взаємодії.

Персонал – весь особовий склад підприємства, установи, організації або частина цього складу, що являє собою групу за професійними або іншими ознаками (наприклад, що обслуговує, П.).

Персонал управління – сукупність працівників, об'єднаних у спеціалізовані служби й підрозділи, на які покладене виконання функцій управління.

Планування кадрового резерву – прогнозування персональних просувань, їх послідовності та відповідних заходів, що потребує розробки ланцюжка просування та звільнення конкретних співробітників. Основою планування кадрового резерву для висування на управлінські посади організації є докладний облік керівних посад, зокрема тих, які стануть вакантними найближчим часом, і складання списку кандидатів на заміщення кожної посади. Планування кадрового резерву можна складати у вигляді схем заміщення посад, форма яких залежить від особливостей і традицій організації. Це варіант схеми розвитку організаційної структури організації, орієнтованої на конкретних осіб з різними пріоритетами. В основі індивідуально орієнтованих схем заміщення посад лежать типові схеми заміщення посад, які розробляють служби управління персоналом під організаційну структуру. Вони є варіантом концептуальної моделі ротації місць.

Планування навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу – заходи з внутрішньоорганізаційного, міжорганізаційного навчання та спеціальної підготовки, що уможливають якнайповніше використання власних трудових ресурсів без пошуку нових кваліфікованих кадрів на зовнішньому ринку праці. Таке планування створює умови для мобільності, мотивації та саморегуляції працівника, прискорює процес його адаптації до змінних умов дійсності на одному

робочому місці. Найважливішими методами навчання за межами робочого місця є читання лекцій, проведення ділових ігор, розбирання конкретних виробничих ситуацій, проведення конференцій і семінарів, формування груп з обміну досвідом, створення гуртків якості.

Планування службового просування – планування організацією службового зростання своїх працівників з метою вдосконалення потреб організації у кваліфікованих кадрах і окремого працівника у зростанні його кар'єри.

Планування трудової адаптації – цілеспрямовані заходи, пов'язані з розв'язанням однієї з найскладніших проблем роботи з персоналом організації. У процесі взаємодії працівника й організації відбувається їх взаємне пристосування внаслідок поступового при звичаювання працівника до нових професійних і соціально-економічних умов праці. Під час планування розрізняють первісну та повторну адаптації.

Повноваження – комплекс прав, якими наділяється конкретний працівник і закріплюються за визначеною функцією, а, отже, і за працівником, який виконує цю функцію. Повноваження носять переважно формальний характер і делегуються зверху донизу, подібно завданням. Обсяг повноважень розподіляється між окремими працівниками. Зв'язок між повноваженнями і завданнями полягає у тому, що разом із завданнями працівник повинен бути наділений відповідними правами для їх виконання. **П.** – офіційно надані посадовій особі права та обов'язки в будь-якій сфері діяльності.

Політика кадрової роботи – важливий засіб управління системою роботи з персоналом. Теоретичною основою П. к. р. є державні рішення з питань соціально-економічної і кадрової політики, а також результати господарської діяльності й наукових досліджень у сфері підбору, підготовки й використання кадрів. Практичною основою П. к. р. є плани економічного й соціального розвитку трудових колективів. Основні види П. к. р.: довгострокова (охоплює період 10-15 і більше років), перспективна (період 5 років) і поточна (від одного року).

Прийняття рішень, – 1) при традиційному менеджменті алгоритм розробки рішень – логічна послідовність операцій по розробці управлінського рішення; 2) процес раціонального або ірраціонального вибору альтернатив, що має на меті досягнення усвідомлюваного результату; 3) при системному менеджменті – здійснення етапів збору інформації про систему і стосунки її елементів, визначення цілей управління елементом при розв’язанні проблеми на рівні системи, генерація переліку можливих дій, що управляють, по відношенню до системи – джерела проблеми, і прогнозування наслідків цих дій для рівня системи.

Принцип кадрової роботи – 1) наступність кадрів на основі систематичного підбору енергійних, творчих працівників; 2) забезпечення умов для постійного підвищення ділової кваліфікації персоналу; 3) чітке визначення прав, обов’язків і відповідальності кожного працівника; 4) сполучення досвідчених працівників з молодими кадрами; 5) забезпечення умов для професійного й посадового просування кадрів на основі об’єктивних критеріїв оцінки їхньої діяльності й особистісних якостей; 6) поєднання довіри до кадрів з перевіркою виконання завдань.

Принципи управління – основні положення, що визначають побудову й функціонування системи управління всіма сферами й галузями діяльності.

Принципи – основоположні ідеї, що служать для визначення основних напрямків досягнення мети.

Професійна підготовка – здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю.

Психологічна структура діяльності – взаємозв’язок, система й послідовність дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через рішення педагогічних завдань.

Психологія (грецьк. psyche – душа, дух, logos – вчення, наука) – наука про явища, закономірності та механізми психіки як властивості головного мозку створювати суб’єктивні образи об’єктивної реальності, на основі і за допомогою яких відбувається управління діяльністю особистості.

Профілактика конфліктів в організації – сукупність напрямків, методів управління організацією, які зменшують ймовірність виникнення конфліктів. Для профілактики конфліктів в організації існують такі підходи: визначити об'єктивні причини виникнення конфліктів; утвердити ефективне управління поведінкою співробітників та навчання поведінці відповідно із прийнятими в організації нормами.

Рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець.

Релаксація – розслаблення.

Рефлексія – (лат. роздум про свій внутрішній стан) – повернення назад, тобто здатність людини неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, уміння посісти позицію стороннього спостерігача, розмірковувати над тим, що ти робиш, як пізнаєш, у тому числі й зосередитися на самій собі; механізм подвоєного, дзеркального відображення суб'єктів.

Розвиток – об'єктивний процес послідовної внутрішньої кількісної та якісної зміни фізичних, психічних і духовних сил людини, що забезпечують реалізацію її життєвого потенціалу, її сутності та призначення.

Роль – поняття, що позначає поведінку людини у певній життєвій ситуації, яка відповідає певному статусу людини (наприклад, роль керівника, підлеглого і т.д.).

Розподіл обов'язків – розподіл робіт між окремими елементами менеджменту. Цей етап охоплює: встановлення норм, стандартів (наприклад, розрахунок допустимого об'єму посадових обов'язків для кожного керівника будь-якого рівня); технічні прийоми в рамках наукових методів управління (наприклад, аналіз робочого часу, вивчення методів і організації праці і т. ін.); встановлення повної співпраці всіх осіб, які працюють у рамках організації.

Ротація кадрів (від лат. rotatio – круговий рух) – метод формально-номенклатурного проходження ключових посад фахівцями різних рівнів для прискорення свого службово-професійного зростання. Ротація персоналу має на увазі планове

службове переміщення або істотну зміну посадових обов'язків працівника. У цілому інтенсивне застосування ротації вважається позитивним фактором і благотворно впливає на кінцевий результат. Переміщати людей по «горизонталі» необхідно внаслідок того, що тривале перебування на одній посаді знижує трудову мотивацію, співробітник обмежує світогляд рамками однієї ділянки, звикається з недоліками, перестає збагачувати свою діяльність новими методами й формами. Зміна місць дає можливість зрівняти ситуації, швидше адаптуватися до нових умов.

Самоактуалізація – прагнення особистості до самовдосконалення, розвитку, повного здійснення її потенціалу. У феномені само актуалізації особистості дослідники виділяють ряд особливостей поведінки та психологічно-інформаційної сфери.

Самовизначення особистості – самостійний вибір людиною свого життєвого шляху, цілей, цінностей, моральних норм, професії, умов життя.

Самооцінка – оцінювання людиною власних якостей, переваг і недоліків.

Саморегуляція – процес керування людиною власними психологічними і фізіологічними станами, а також вчинками.

Самовиховання – процес засвоєння досвіду попередніх поколінь за допомогою внутрішніх духовних чинників, що забезпечують розвиток.

Самоосвіта – система внутрішньої самоорганізації щодо засвоєння досвіду поколінь, спрямована на власний розвиток.

Самонавчання – аналог навчання, де суб'єктом і об'єктом навчання виступає сама людина.

Самосвідомість – усвідомлення людиною самої себе, власних якостей.

Симпатія – почуття емоційної схильності до людини, підвищений інтерес і потяг до неї.

Симуляції – створені викладачем ситуації, під час яких студенти копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов'язані з діяльністю суспільних інститутів, які існують у справжньому економічному, політичному та культурному житті.

Соціально-психологічний тренінг – теорія і практика спеціального психотерапевтичного впливу на людей, розрахована на поліпшення їхнього спілкування і пристосування до умов життя.

Соціалізація – (від лат. *socialis* – суспільний) – процес присвоєння людиною соціального виробленого досвіду, перш за все системи соціальних ролей. Цей процес здійснюється в сім'ї, дошкільних установах, школі, трудових та інших колективах. У процесі соціалізації відбувається формування таких індивідуальних утворень як особа і самосвідомість. У рамках цього процесу здійснюється засвоєння соціальних норм, умінь, стереотипів, соціальних установок, прийнятих у суспільстві форм поведінки та спілкування, варіантів життєвого стилю.

Співбесіда (інтерв'ю) – метод оцінення відповідності кандидата портрету ідеального співробітника, його здатності виконувати службові обов'язки, потенціалу професійного росту, наявності передумов для успішної соціалізації в новому колективі, вміння співпрацювати з колегами, підлеглими і керівниками, виявлення очікувань претендента стосовно перспектив кар'єри, оплати й умов праці, бажання поділяти цінності та цілі організації. Це двохсторонній процес, оскільки організація оцінює претендента, а претендент оцінює організацію з точки зору її відповідності власним уявленням та інтересам.

Співробітництво – прагнення людини до узгодженої, злагодженої роботи з людьми, готовність підтримати і надати їм допомогу (протилежне суперництву).

Спілкування – складний багатоплановий процес установалення та розвитку контактів між людьми, що породжується потребами у спільній діяльності і передбачає обмін інформацією, сприймання й розуміння іншої людини, вироблення єдиної стратегії взаємодії.

Сприймання – відображення у свідомості цілісних об'єктів та явищ дійсності при їх безпосередньому впливі на органи чуття.

Статична пара – варіант колективної, спільної роботи студентів, які сидять за одним столом під час проведення аудиторних навчальних занять.

Стиль – типологічна категорія, в якій відображається характерна фізіономічна єдність будь-якого явища людського життя

та діяльності, типова форма його зовнішнього виразу. Стиль як форма здійснення управлінської діяльності повинен мати винятково об'єктивний характер, який проявляється в умінні самостійно визначити напрямок власної діяльності та самокритично оцінити її результати, що обов'язково зумовлюється наявністю високого рівня управлінської культури.

Стиль державного управління – складне, комплексне явище, яке складається із стадій та форм проведення управлінської процедури і поєднує в собі соціальні, нормативні, інформаційні, технологічні та організаційні аспекти діяльності.

Стиль керівництва – спосіб, «логіка» впливання керівника на підлеглих. Звичайно виокремлюють авторитарний, демократичний, анархічний або авторитарний і кооперативний стилі керівництва.

Стиль управління – спосіб, яким керівник управляє підпорядкованими йому співробітниками, а також незалежний від конкретної ситуації управління зразок поведінки керівника.

Стратегічне управління – діяльність, пов'язана з постановкою цілей і завдань організації і з підтримкою ряду взаємин між організацією і оточенням, які дозволяють їй досягати своїх цілей, відповідають її внутрішнім можливостям і дозволяють залишатися сприйнятливою до зовнішніх вимог.

Стрес – нервово-психічне перенапруження, викликане несподіваним чи надсильним подразником.

Субординація (від лат. *sub* – під та *ordinatio* – упорядкування) – система відносин на основі підпорядкування нижчого за посадою вищому; існує між керівниками й підлеглими, між структурними підрозділами апарату управління, між організаціями різних рівнів ієрархії.

Суперництво – прагнення людини до змагання з іншими людьми, бажання одержати верх над ними, перемогти, перевершити.

Талант – високий рівень розвитку здібностей, які проявляються у творчих досягненнях, важливих у контексті розвитку культури.

Творче мислення. 1) мислення, засноване на уяві, створює нові ідеї, нові погляди на речі, зв'язує певні предмети або образи так, як їх раніше не зв'язували; безконечне і всіляке; 2) процес створення чогось нового, що представляє інтерес для індивідуумів, групи,

організації або суспільства; 3) здатність поглянути на проблему з боку. Творча думка – це прозорливість, прозріння, мить натхнення, яка відкриває правильне рішення.

Тест (від англ. test – випробування, дослідження) – стандартизована психологічна методика, призначена для порівняльної кількісної оцінки досліджуваної психічної якості.

Технологія (грец. *майстерність*) – поєднання комплексу сучасних технічних засобів навчання з процесом комунікацій у навчальній діяльності.

Технології колективно-групового навчання – інтерактивні технології, які передбачають одночасну фронтальну роботу всієї академічної групи і мають такі варіанти:

- **«Коло»** – технологія, яка передбачає прояснення певних положень, привертання уваги студентів до складних або проблемних питань у навчальному матеріалі, мотивацію пізнавальної діяльності у малій групі, розташованій по колу;

- **«Мікрофон»** – різновид колективно-групової технології, яка надає можливість кожному студенту сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію через предмет, який виконує роль уявного мікрофона.

- **«Незакінчене речення»** – технологія, яка дає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими, відпрацьовувати вміння говорити коротко і по суті шляхом закінчення речень, які формулює викладач;

- **«Мозковий штурм»** – технологія колективного обговорення, що використовується для прийняття рішень щодо розв’язання конкретної проблеми чи ситуації і реалізується шляхом генерування та озвучення можливих ідей упродовж обмеженого часу;

- **«Броунівський рух»** – технологія, яка використовується при вивченні інформації або узагальненні та повторенні вивченого шляхом вільного пересування студентів по аудиторії з метою обміну інформацією студента з максимальною кількістю інших;

- **«Розв’язання проблем»** – технологія, яка застосовується при навчанні студентів самостійно приймати рішення шляхом обговорення групових ідей з реалізацією оптимального варіанта розв’язання проблеми через рейтингове голосування;

- **«Дерево рішень»** – варіант технології «розв’язання проблем», який допоможе студентам проаналізувати та глибше зрозуміти механізм прийняття складних рішень шляхом складання матриці «Дерево рішень»;

Технології опрацювання дискусійних питань – інтерактивні технології навчання, що передбачають ігрові форми занять і співробітництво, коли з обговорюваної проблеми висловлюються всі учасники спільної діяльності. Основні різновиди технології:

- **«Метод ПРЕС»** – технологія, яка використовується при обговоренні дискусійних питань та проведенні вправ, у яких потрібно зайняти й чітко аргументувати визначену позицію з проблеми, яка обговорюється;

- **«Займи позицію»** – технологія, яка використовується на початку заняття з метою демонстрації розмаїття поглядів на проблему, що вивчається, або після опанування студентами певною інформацією з проблеми й усвідомлення ними можливості альтернативних позицій щодо її розв’язання;

- **«Зміни позицію»** – технологія, яка дає можливість обговорити дискусійні питання і пристати на точку зору іншої людини, розвивати навички аргументації, активного слухання тощо;

- **«Шкала думок»** – технологія навчання, одна із форм обговорення дискусійних питань, мета якої – розвиток навичок прийняття особистого рішення та вдосконалення вміння аргументувати свою думку;

- **«Дискусія»** – технологія, яка сприяє розвитку критичного мислення студентів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання власної думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми;

- **«Оцінювальна дискусія»** – одна з найскладніших технологій, яку використовують лише тоді, коли студенти навчилися працювати в групах та засвоїли інші технології розв’язання проблеми і потребують вдосконалення навичок дискутування;

- **«Панельна дискусія»** – специфічна технологія обговорення дискусійних проблем, яка імітує проведення наукової конференції, що їх розв’язує.

- **«Дебати»** – один зі способів обговорення дискусійних проблем, передбачає уміння студентів працювати в малих групах, застосовувати інші технології розв’язання проблем і полягає у переконанні опонентів змінити свою позицію;

Технології роботи в малих групах – це інтерактивні технології навчання, які використовуються для розв’язання складних проблем, що потребують колективного рішення. Мають такі різновиди:

- **«Діалог»** – технологія, яка полягає у спільному пошуку малими групами узгоджених рішень, що відображається у кінцевому тексті, переліку ознак, схемі, матриці, спільному рішенні тощо;

- **«Синтез думок»** – варіант технології групової роботи, в якому колективне рішення однієї малої групи передається іншій групі для зіставлення і подальшого обговорення усією академічною групою;

- **«Спільний проект»** – технологія пошуку малими групами узгоджених рішень шляхом складання спільного проекту, який рецензується та доповнюється групою експертів;

- **«Коло ідей»** – технологія, яка використовується для вирішення гострих суперечливих питань, створення переліку ідей та залучення всіх студентів до обговорення поставленої проблеми, розв’язання якої малі групи представляють по черзі;

- **«Акваріум»** – форма діяльності студентів у малих групах, яка використовується для розвитку навичок спілкування, вдосконалення вміння дискутувати й аргументувати свою думку за умови, що студенти мають навички групової роботи;

Технології ситуативного моделювання – інтерактивні технології побудови інноваційного навчального процесу за допомогою залучення студентів у навчальні ігри. Широко використовують такі варіанти:

- **«Імітаційні ігри»** – технології з використанням певних відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої діяльності, сприяють усвідомленню студентами причинно-наслідкових зв’язків, які можна простежити, аналізуючи результати імітації у різних її учасників;

- **«Симуляції»** – створення викладачем ситуацій, під час яких студенти копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов’язані з діяльністю суспільних інститутів, які існують у реальному економічному, політичному та культурному житті;

- **«Судове слухання»** – технологія імітаційної (стимуляційної) гри у вигляді спрощеного судового слухання з конкретної справи з мінімальною кількістю учасників;

- **«Громадські слухання»** – технологія моделювання ситуації за допомогою імітаційної (симуляційної) гри, яка дозволяє зрозуміти студентам мету і порядок громадських слухань, а також ролі та обов’язки їх учасників;

- **«Рольова гра»** – технологія, яка передбачає імітацію студентами певних ролей і надання їм можливості діяти в умовах, наближених до реальності;

Упевненість 3 собі – готовність людини виконувати достатньо складні завдання, коли рівень домагань не знижується тільки через побоювання невдачі. Якщо рівень здібностей значно нижчий за ті, які потрібні для наміченої дії, то має місце самовпевненість;

Уміння – здатність виконувати якусь дію за певними правилами. При цьому дія ще не досягла автоматизованості;

Уміння (бажання) навчатися – бажання керівника або співробітника передавати свої знання, навички іншим членам команди, іншим людям. Одна зі сходинок особового і професійного зростання;

Уміння переконувати – уміння визначити потреби контрагента/клієнта; вибрати до нього правильний підхід; показати, що запропонований спосіб дій (товар, послуга) розв’язує його проблеми; вислухати всі заперечення і відповісти на них (уміння аргументувати); врахувати побажання контрагента;

Управління компетенціями – процес забезпечення розвитку й підтримки компетенцій на рівні, необхідному організації. В організації важливо сприяти: постійному розвитку компетенції (підвищення кваліфікації, підтримка трудових навичок, прищеплення навичок спілкування); розширенню видів діяльності (зміні діяльності), набуванню додаткових професійних компетенцій.

Управління персоналом – процес планування, організації, керівництва, мотивації й контролю діяльності працівників, що забезпечує досягнення поставлених цілей. Функція планування визначає, що, як, коли й ким буде виконано; до функцій організації входить створення умов для виконання плану, що передбачає підбір і розміщення кадрів; функція керівництва полягає у спрямованому впливі на працівників з метою виконання накреслених планів; функція мотивації містить регулювання стимулів до праці; функція контролю полягає в порівнянні фактичних результатів.

Управління стосунками – стосунки між людьми у процесі управління, що відображають організаційні зв'язки між суб'єктом і об'єктом управління.

Управлінська культура – така форма культури, яка характеризує толерантність взаємовідносин між керівником і підлеглим, певною мірою формує відносини довіри, відкритості, прозорості на основі взаємоповаги та авторитету. Такі різноманітні форми взаємовідносин між керівником і підлеглим зумовлюють різні форми стилів державного управління.

Фанатизм – надмірна захопленість людини будь-чим, супроводжувана зниженням контролю за своєю поведінкою, некритичністю в судженнях щодо об'єкта своєї захопленості.

Фрустрація (від лат. frustratio – обман, марне очікування) – емоційний стан, що виникає внаслідок реальної чи уявної перепони, яка перешкоджає досягненню мети. Вона виявляється у відчутті тривожності, пригніченості, відчаю, зниженні пам'яті та здатності до логічного мислення і залежить від сили протидії та суб'єктивної визначеності мети.

Функції управління – зміст управлінської діяльності, яка дає змогу здійснювати управлінські дії. Загальні функції управління – нормування, планування, організація, координація, регулювання, мотивація, контроль, облік, аналіз – охоплюють цикл управління і пронизують усі конкретні функції, які виконують керівники, спеціалісти та інші співробітники.

Функціональний керівник – посадова особа, відповідальна за виконання групи однорідних функцій з управління певним видом діяльності (наприклад, начальник відділу збуту чи планово-економічного бюро).

Характеристика – сукупність специфічних ознак, властивостей, позитивних рис або недоліків предметів, явищ зовнішнього світу або людських індивідів; службовий документ, що складається з короткого опису трудового шляху особи, її ділових, ідейно-політичних і моральних якостей, трудової та громадської активності.

Харизма – наділ особи властивостями, що викликають преклоніння перед нею і беззастережну віру в її можливості. Цей феномен характерний для малих і особливо для великих груп, схильних персоніфікувати свої ідеали в процесі об'єднання. Х. частіше виникає в екстремальних історичних обставинах.

Цілі кадрової роботи – формування нової людини, що володіє високою відповідальністю за доручену справу, сучасним економічним мисленням, високою кваліфікацією, розвиненим почуттям власної гідності.

Ціннісні орієнтації – те, що людина особливо цінує в житті, чому вона надає особливий, позитивний життєвий зміст.

Широта мислення. 1) уміння мислити самостійно; 2) бажання мислити самостійно (відсутність розумової лінії); 3) цікавість, інтерес до одного або багатьох аспектів дійсності, не лише утилітарних; 4) обсяг знань, широта цих інтересів; 5) відвертість новим ідеям і думкам, гнучкість мислення.

Яснобачення – отримання знань про ті чи інші події без використання відомих органів чуття або логічних думок.

Навчальне видання

Марія Іванівна Пірен, Валентина Візіторівна Балахтар

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ
ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ**

Навчальний посібник-практикум

Відповідальний за випуск *Тимчук Л.І.*

Літературний редактор *Лукул О.В.*

Технічний редактор *Чораєва Г.К.*

Дизайн обкладинки *Цвіра А.В.*

Підписано до друку 29.11.2022. Формат 60x84/16.

Електронне видання. Умов.-друк. арк. 11,2.

Обл.-вид. арк. 12. Зам. Н-015п.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету.

58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.